

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДРОБІНА ІННА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 340.355:097.2

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ
ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНИ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І. О. ДРОБІНА**

Науковий керівник: Прохоренко Михайло Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Дробіна І. О. Правове забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національний університет оборони України, Київ, 2025.

Дисертацію присвячено вирішенню теоретичних та практичних проблем правового забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України.

У дисертаційній роботі проаналізовано історію становлення та правового забезпечення волонтерського руху у світі та в Україні. За результатами дослідження встановлено, що український волонтерський рух не відокремлений від світового, а українське законодавство у цій сфері формується під впливом тих викликів, які постають перед державою. Унікальність українського волонтерського руху полягає в тому, що він випередив своє правове оформлення і шляхи його розвитку відтворювали суспільні відносини, що фактично відбувалися у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України на час нормопроєктування.

Досліджено моделі правового забезпечення волонтерства у США, Великій Британії, Польщі, Республіці Молдова, Туркменістані. З'ясовано особливості перебігу волонтерської діяльності в цих країнах, можливості для України щодо запозичення їхнього досвіду.

Встановлено, що законодавство іноземних держав гармонізується із Загальною декларацією волонтерів 2001 року та Європейською хартією прав та обов'язків волонтерів від 18 вересня 2011 року. Джерелами правового регулювання волонтерської діяльності зарубіжних країн є національне законодавство, традиції та практики. У більшості країн відсутнє законодавство, що регулює волонтерську діяльність, а в тих країнах, де таке законодавство є, воно може бути застосованим як у спеціальному законі щодо волонтерства, так і бути розпорошеним у низці нормативно-правових актів.

Досліджено, що фундаментом для формування законодавчої бази волонтерської діяльності України є міжнародні акти у сфері прав людини та у сфері волонтерства. Серед останніх за своєю значущістю для України можна виокремити: Загальну декларацію волонтерів, що була прийнята 14 вересня 1990 року в Парижі на XI Всесвітній конференції міжнародної асоціації добровільних зусиль; Загальну декларацію волонтерів, яку було прийнято в січні 2001 року на XVI Всесвітній конференції добровольців; Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 27 червня 2014 року; Європейську конвенцію про довгострокову волонтерську службу від 11 травня 2000 року.

З'ясовано, що, незважаючи на наявність спеціальних міжнародних актів у сфері волонтерства, кожна країна по-своєму встановлює механізм правового регулювання волонтерства, який може бути застосований як у спеціальному законі про волонтерство, так і у цілій низці інших актів. Тим часом у більшості країн таке регулювання відбувається на підставі правового звичаю.

Досліджено, що інституалізація надання різних видів допомог Збройним Силам України включає такі періоди: шефська допомога – від 07 жовтня 1994 року до сьогодні; благодійна допомога – від 16 вересня 1997 року до сьогодні; гуманітарна допомога – від 22 жовтня 1999 року до сьогодні; волонтерська допомога – від 19 квітня 2011 року до сьогодні. Три види допомог Збройним Силам України: гуманітарна, благодійна, волонтерська не мають чіткого розмежування з погляду предмета правового регулювання, існують одночасно, взаємно доповнюють, включають одна одну та конкурують між собою.

За результатами дослідження предмета правового регулювання волонтерської діяльності та волонтерської допомоги запропоновано авторське визначення волонтерської діяльності як добровільної, соціально спрямованої, неприбуткової діяльності, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги або як такої, що спрямована на надання допомоги

особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, і яка сприяє самореалізації волонтера. Волонтерську допомогу варто розуміти як низку робіт та послуг, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами, у тому числі сюди зараховують і роботи та послуги з безоплатного збору та передавання коштів або інших матеріальних цінностей.

Досліджено нормативно-правові акти, які регулюють діяльність волонтерських організацій та волонтерів у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України. Запропоновано авторське визначення правового статусу волонтерських організацій, їх структуру та сформульовано правовий статус волонтерів та його структуру. Так, під правовим статусом волонтерських організацій варто розуміти передбачене в нормативно-правових актах правове положення волонтерських організацій у суспільстві та державі, серед інших соціальних суб'єктів, що відображає порядок їх утворення, сутність, зміст та функціонування, місце та роль серед інших благодійних організацій. До структури правового статусу волонтерських організацій запропоновано відносити: а) правосуб'єктність, яка реалізується переважно через порядок їх утворення та легітимації; б) права та обов'язки, які називаються повноваженнями; в) відповідальність, яка може бути юридичною, політичною та іншою.

Правовий статус волонтерів – це передбачене в нормативно-правових актах їх правове становище у суспільстві та державі, серед інших соціальних суб'єктів, що відображає місце та роль волонтерів серед інших фізичних осіб, які займаються благодійною діяльністю. Структура правового статусу волонтерів має включати: а) правосуб'єктність, яка реалізується через право- та дієздатність; б) принципи як найбільш загальні та важливі правила поведінки; в) громадянство як підставу для повноцінного та масштабного здійснення волонтерства; г) права, свободи та обов'язки – центральний елемент правового статусу волонтерів; д) гарантії статусу та діяльності як умови, засоби та способи, що фактично втілюють їх права, свободи та обов'язки.

Обґрунтовано, що конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності може бути реалізований громадянами

не тільки у спосіб проходження військової служби, а й шляхом надання волонтерської допомоги Збройним Силам України.

Проаналізовано систему та діяльність органів державної влади, їх повноваження у сфері реалізації державної політики з питань волонтерства. За результатами аналізу визначено, що діяльність органів державної влади з реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України – це діяльність, що здійснюється на підставі нормативно-правових актів посадовими і службовими особами органів державної влади на професійній основі з метою надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, задоволення їх потреб та інтересів.

Досліджено правове регулювання обліку майна, яке надійшло до Збройних Сил України від волонтерів та волонтерських організацій. Запропоновано авторське визначення, що облік майна, отриманого Збройними Силами України від волонтерів та волонтерських організацій, – це реєстрація майна, яке надійшло до Збройних Сил України від волонтерів та волонтерських організацій, шляхом внесення його облікових частин та елементів до облікових документів та складання і оприлюднення відомостей про його використання.

Розглянуто правове регулювання публічного збору благодійних пожертв для потреб Збройних Сил України та теоретично доведено відсутність належного механізму реалізації норм у цій сфері. Механізм здійснення публічного збору благодійних пожертв для потреб Збройних Сил України потребує удосконалення шляхом прийняття нового порядку регулювання такого публічного збору з огляду на сучасні виклики.

З урахуванням зарубіжного досвіду з'ясовано, що такий досвід викликає не тільки історичний інтерес, а й в умовах тривалого воєнного конфлікту в Україні може мати прикладну спрямованість із погляду його запозичення та застосування у вітчизняних реаліях. Окремого дослідження потребує досвід США, де волонтерство має потужне державне фінансування. Цінним для України є вивчення досвіду Великої Британії з питань створення допоміжних волонтерських служб з метою розвантаження державних відомств та переспрямування коштів

з державного оборонного бюджету. Корисним може виявитися досвід Ізраїлю, де волонтери виконують свою роботу як у складі інтегрованих волонтерських підрозділів у силах безпеки, так і утворюють постійно діючі допоміжні окремі структури у секторі національної безпеки і оборони. Встановлено, що в зарубіжних країнах правове регулювання надання волонтерської допомоги збройним силам має певні національні особливості.

За результатами комплексного аналізу законодавства України, наукових праць учених, матеріалів практичної діяльності у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання волонтерства з урахуванням національного та зарубіжного досвіду і практики правозастосування, що склалася.

Ключові слова: Збройні Сили України, національна безпека і оборона, волонтерська допомога, волонтер, благодійна допомога, благодійна діяльність, гуманітарна допомога, військове майно, облік, публічний збір, органи державної влади, правове забезпечення, волонтерська організація, зарубіжний досвід, правовий статус.

ANNOTATION

Drobina I. O. Legal regulation of provision of the volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine. – Qualification scientific work on the right of the manuscript.

The dissertation is for obtaining the degree of the Philosophy Doctor in specialty 081 – Law. – National Defence University of Ukraine, Kyiv, 2025.

The dissertation is devoted to resolving the theoretical and practical issues related to the legal regulation for providing the volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine.

In her dissertation the author has analyzed the history of volunteer movement, its development and its legal regulation in the world as well as in Ukraine. The dissertation findings show that the Ukrainian volunteer movement isn't detached from the world one, and that Ukrainian legislation in this sphere is formed when being influenced by the challenges the state faces with. The unique features of Ukrainian volunteer

movement consist in the facts that it has been ahead of its legal formalization and that the development of volunteer movement represented the social relationships that took place in the sphere of provision the volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine during the period of the drafting the regulatory documents.

The dissertation investigates the models of legal regulation in the USA, the Great Britain, Poland, the Republic of Moldova, and Turkmenistan. There have been examined the peculiarities of volunteer movement in the above-mentioned countries and the possibility for Ukraine to benefit from their experience has been investigated.

It has been revealed that the legislation of foreign states harmonizes with Universal Declaration on Volunteering of 2001 and European Charter on the Rights and Responsibilities of Volunteers dated 18 September 2011. The sources of the legal regulation of foreign countries are national legislation, traditions and practices. The majority of countries don't have the legislation on volunteering. Those countries that do have the one can hold it either in special law on volunteering or in the set of regulatory documents the legislation on volunteering is fragmented amongst.

It has been studied in the dissertation that the international acts in the sphere of human rights as well as of volunteering became the basis for the formation of legislation for volunteer activity. Among them there are the following acts that can be identified as the important ones for Ukraine: the Universal Declaration on Volunteering adopted on 14 September 1990 in Paris at the XI World Volunteer Conference of International Association for Volunteer Effort; the Universal Declaration on Volunteering, that was adopted in January 2001 at XVI World Volunteer Conference; the Association Agreement between Ukraine as one party and European Union, European Atomic Energy Community and their member states – as another one dated 27 June 2014; European Convention on the Long-term Voluntary Service dated 11 May 2000.

The author has found that despite the availability of special international acts in the sphere of volunteering each country establishes its own mechanism for the legal regulation of volunteering that can be spelled out either in the specific law on volunteering or in a series of other regulatory documents. Meanwhile, in the majority of states this regulation is carried out based on customary law.

It was investigated that the institutionalization of providing different types of assistance to the Armed Forces of Ukraine includes the following periods: patronage aid – from 7 October 1994 to the present day; charitable assistance – from 16 September 1997 to the present day; humanitarian aid – from 22 October 1999 to the present day; volunteer support – from 19 April 2011 to the present day. Three types of assistance – humanitarian, charitable, volunteer do not have the clear distinction in terms of the subject of legal regulation; they exist simultaneously, complementing each other, including each other and competing with each other.

Based on the research of the subject of legal regulation related to volunteer activity and volunteer assistance the author has proposed her own definition of volunteer activity as self-imposed, socially-oriented, non-profit activity that is carried out by the volunteers by means of providing the volunteer support or that is aimed at rendering assistance to people that face difficult life circumstances, and that contributes to the volunteer's self-realization. It is reasonable to understand the volunteer support as the range of works and services that are done and provided by volunteers for free; it also includes the works and services in raising money or other material assets and giving them at no cost.

The dissertation examines the normative and legal acts that regulate the activity of volunteer organizations and volunteers in the sphere of providing the volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine. There has been proposed the author's definition of the legal status of volunteer organizations and their structure, defined the legal status of volunteers and its structure. Thus, it is reasonable to understand the legal status of volunteer organizations as the prescribed in regulatory documents legal position of volunteer organizations in society and state among other social actors, that describes the procedures of their formation, nature, substance and functioning as well as their place and role among other charitable organizations. It has been proposed to attribute the following to the legal status of volunteer organizations: a) legal capacity that is mostly realized through the procedure of their formation legitimization; b) rights and commitments, that are called authorization; c) responsibility that can be juridical, political and other. The legal status of volunteers is the prescribed in the regulatory

documents their legal position in society and state among other social actors that reflects the place and role of volunteers among other individuals that are engaged in charitable activities. The structure of the volunteers' legal status has to include: a) legal personality that is realized through the legal capacity and exercise; b) principles as the most general and important rules of conduct; c) citizenship as the precondition for the full value and large scale realization of volunteering; d) rights, freedoms and commitments that are the central element of the volunteers' legal status; e) the guarantees of the status and activity as the conditions, means and ways that in fact implement their rights, freedoms and commitments.

It has been substantiated that the constitutional obligation as for the defence of the Motherland, independence and territorial integrity can be realized not only by means of military service, but also by means of rendering volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine.

The author analyzed the system and activity of the state agencies, their competencies in the realization of state policy related to volunteering. According to the results of the analysis it has been found out that the activity of the state authorities on the realization of state policy towards the volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine is the activity that is fulfilled on the basis of normative legal acts by official persons and servicemen on the professional basis in order to render volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine, meeting their needs and interests.

The author has investigated the legal regulation of the accounting of property that the Armed Forces of Ukraine receives from the volunteers and volunteer organizations. In her dissertation she proposed her own definition that the accounting of property that the Armed Forces of Ukraine received from volunteers and volunteer organizations is the registration of property that the Armed Forces of Ukraine received from volunteers and volunteer organizations by means of entering its accounting items and elements into the inventory records and completing and disclosing of accounting registers about their use.

There has been examined the legal regulation of the public charitable fundraising to meet the needs of the Armed Forces of Ukraine and the absence of the reliable

mechanism of the realization of norms in this sphere has been theoretically proved. The mechanism of realization the public charitable fundraising to meet the need of the Armed Forces of Ukraine requires its improvement by means of the adoption of new procedures for the regulation of such public fundraising taking into account the contemporary challenges.

Due to the analysis of the foreign states experience the provision of the volunteer assistance to their armed forces the author came to conclusion that such experience does not only provokes the historical interest, but in the conditions of the protracted military conflict in Ukraine can have the applied orientation from the point of view of borrowing this experience and its application in domestic realities. Special attention should be paid to the experience of the USA, where volunteering has powerful state funding. The experience of the Great Britain is valuable for Ukraine in terms of the creation of subsidiary volunteer bodies in order to unburden the state agencies and to redirect the funds from the state defence budget. The experience of Israel might appear useful too as there the volunteers do their job as part of the integrated subunits of the defence forces as well as create the permanently working supplementary auxiliary structures in the national security and defence sector. It has been concluded that in foreign states the legal regulation of rendering volunteer assistance to the armed forces has certain national specificities.

Based on the results of the complex analysis of the Ukrainian legislation, scholars' scientific papers, materials of the practical activity in the sphere of rendering volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine the author developed the proposals related to the improvement of the legal regulation of volunteering taking into account the national and foreign experience and the current practice of law enforcement.

Keywords: Armed Forces of Ukraine, national security and defence, volunteer assistance, volunteer, charitable assistance, charitable activity, humanitarian aid, military property, accounting, public fundraising, bodies of the state authorities, legal regulation, volunteer organization, foreign experience, legal status.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Дробіна І. О., Прохоренко М. М. Правові колізії у системі державних нагород волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Юридичний вісник. «Повітряне і космічне право»*. Київ : НАУ, 2022. № 3. С. 16–22.

2. Drobina I. O. Volunteer as a Subject of the Security and Defense Sector of Ukraine. *Global Prosperit.*, 3(2). 28–32. Retrieved. Apr 25, 2023.

3. Дробіна І. О. Аналіз правових дефініцій «волонтер», «благодійник», «донор гуманітарної допомоги»: питання теорії та практики. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. Вип. 39. С. 338–343.

4. Дробіна І. О. Особливості обліку майна, що надійшло до Збройних Сил України як волонтерська допомога. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 11 (39). С. 567–576.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Дробіна І. О., Прохоренко М. М. Проблеми визнання правового статусу волонтерів Збройних Сил України як осіб, що сліднують за збройними силами, комбатантами та військовополоненими. *Актуальні проблеми правового регулювання діяльності сектору безпеки і оборони*: зб. матеріалів XV наук.-практ. семінару (м. Київ, 03 груд. 2021 р.). Мін-во оборони України, НУОУ імені Івана Черняховського; за ред. М. М. Прохоренка. Київ : Видавництво «ТОВ ТОРПЕА», 2021. С. 14–22.

6. Дробіна І. О. Правові колізії у системі нагород Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з нагородження волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України*: зб. матеріалів наук.-практ. семінару (м. Київ, 10 жовт. 2022 р.). Мін-во оборони України, НУОУ імені Івана Черняховського; за ред. М. М. Прохоренка. Київ : Видавництво «ТОВ ТОРПЕА», 2022. С. 71–77.

7. Дробіна І. О. Надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України. *Наук.-практ. конф. : Всеукраїнська конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Аеро. Повітряне і космічне право»* (м. Київ, 25 лист. 2022 р.). С. 2.35–2.39.

8. Дробіна І. О. Морально-правові аспекти нагородження волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* (1 груд. 2022 р.). Мін-во оборони України, НУОУ імені Івана Черняхівського. Київ : НУОУ, 2022. С. 280–283.

9. Дробіна І. О. Порівняльний аналіз нормативно-правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України та збройним силам інших країн. *Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України*: зб. матеріалів наук.-практ. семінару (м. Київ, берез. 2023 р.). Мін-во оборони України, НУОУ імені Івана Черняхівського; за ред. М. М. Прохоренка. Київ : Видавництво «ТОВ ТОРПЕА», 2023. С. 41–46.

10. Дробіна І. О. Правовий статус волонтерів, що надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 травня 2023 р.). Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2023. С. 102–105.

11. Дробіна І. О. Проблема оплати витрат волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. IV Міжнар. наук.-практ. конф. *«Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектору безпеки і оборони: виклики сьогодення»*: зб. тез доповідей, 28.02.2024; за ред. М. О. Чепеля, В. М. Лютого, В. М. М'яло, Н. Ю. Чупрінової. Вінниця : НА НГУ, 2024. С. 16–21.

12. Інна Дробіна, Алла Гутнік Правовий механізм закупівлі волонтерами зброї для Збройних Сил України. *Проблеми правового забезпечення оборони України*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 трав. 2024 р.); упоряд.: П. П. Богущкий, Ю. В. Гаруст, Л. В. Заславська, В. Г. Пилипчук. Київ; Одеса : Фенікс, 2024. С. 280–283.

13. Дробіна І. О. Волонтери Збройних Сил України, чиї вони? *Проблеми якості оборонної продукції: організаційні, технічні та фінансово-економічні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 червня 2024 р.); ред. М. Я. Ткач. Київ : НУОУ, 2024. С. 66–70.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ANNOTATION.....	6
Список публікацій здобувача за темою дисертації	11
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	27
1.1 Історія становлення та правового забезпечення волонтерського руху у світі та в Україні	27
1.2 Правове регулювання надання шефської, благодійної, гуманітарної та волонтерської допомоги Збройним Силам України	50
Висновки до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ВОЛОНТЕРІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНИ	75
2.1 Правовий статус волонтерських організацій та волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України	75
2.2 Діяльність органів державної влади щодо реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України	118
2.3 Облік майна, яке надійшло до Збройних Сил України від волонтерських організацій та волонтерів	127
Висновки до розділу 2	144
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНИ	148
3.1 Удосконалення правового регулювання публічного збору благодійних пожертв для потреб Збройних Сил України	148

3.2 Зарубіжний досвід надання волонтерської допомоги збройним силам та шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України	169
Висновки до розділу 3	181
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	186
ДОДАТКИ	212

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Важливість і теоретична актуальність теми дослідження, незважаючи на її фундаментальність, основоположність, наукову перспективність, недостатньо доктринально опрацьована вітчизняними науковцями.

Практичний аспект актуальності обраної теми вбачається у тому, що створення єдиної цілісної системи правового забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України в умовах збройної агресії є дуже важливим, доцільним та визначальним заходом забезпечення обороноздатності нашої держави.

Актуальність вибору теми дослідження полягає у тому, що для більш інтенсивного та якісного розвитку нашої країни, саме в аспекті удосконалення волонтерської діяльності, був запозичений позитивний досвід закордонних країн заради можливого його використання українськими державотворцями та правознавцями для подальшого суспільно-політичного розвитку.

Обґрунтовуючи вибір теми дослідження, можемо зауважити, що наявні закордонні й вітчизняні тези наукових доповідей та повідомлень, статті, посібники, підручники, словникові та енциклопедичні видання, монографії, особливо дисертаційні дослідження, присвячені переважно саме історії волонтерського руху у світі та в Україні. Періодизація правового регулювання надання шефської, благодійної, гуманітарної та волонтерської допомоги Збройним Силам України, правовий статус волонтерських організацій та волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України, діяльність органів державної влади зі сприяння реалізації державної політики щодо надання волонтерської допомоги Збройним Силам України створюють певну наукову основу для підготовки дисертаційного дослідження за темою «Правове забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України».

Крім того, обґрунтовуючи доцільність вибору теми дослідження, є сенс врахувати, що сьогодні ситуація в Україні характеризується соціально-економічною нестабільністю, яка пов'язана з тривалим збройним конфліктом, що відбувається на території України унаслідок збройної агресії Російської Федерації, та окупацією ворогом частини території України.

Необхідним і важливим атрибутом держави, гарантом воєнної безпеки й стабільності в суспільстві є Збройні Сили. Конституція України покладає оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності на Збройні Сили України. Потреби Збройних Сил України під час збройного конфлікту зростають швидше, ніж держава спроможна реагувати. Саме такі умови в нашій країні сприяли активізації з 2014 року волонтерського руху, який виявився спроможним узяти на себе частину повноважень державних установ, у тому числі в секторі безпеки та оборони.

Унікальність українського волонтерського руху полягає в тому, що він випередив своє правове оформлення і шляхи його розвитку відтворювали суспільні відносини, що фактично відбувалися у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України на час нормопроєктування.

Законодавство України у сфері волонтерства є досить розвинутим. З початком збройної агресії Російської Федерації проти України, починаючи з 2014 року законодавство України у сфері волонтерської діяльності набуло активного розвитку, тривала робота, спрямована на правове регулювання питань надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням та правоохоронним органам.

Більшість населення України прямо або опосередковано залучилося до волонтерської діяльності на підтримку власних Збройних Сил України. Генеральний штаб країни-агресора напевне підрахував можливу кількість літаків і танків в Україні, але жодним чином не зміг передбачити, якою потужною виявиться волонтерська підтримка Збройних Сил України не тільки з боку українців, а й від іноземних громадян та осіб без громадянства.

Слід зазначити, що значною мірою завдяки волонтерам у 2014 та 2022 роках Україна зберегла свій суверенітет, зупинила російську агресію на Сході та відновила боєздатну армію з високим моральним духом.

Проблемі правового регулювання шефської та волонтерської допомоги Збройним Силам України як формам благодійної діяльності деякою мірою присвячені роботи І. Б. Автушенко, Р. В. Алієва, А. Л. Бейкуна, В. В. Вашкович, О. Ф. Ванюшина, Д. С. Вареника, П. В. Горінова, А. В. Дацюка, Р. Г. Драпушко, О. Г. Зима, Р. А. Калениченко, Т. Г. Корж-Ікаєвої, І. М. Коропатніка, Т. Л. Лях, М. О. Лещенко, І. В. Мазій, Р. Р. Марутян, В. І. Матяш, Л. П. Медвідь, А. О. Панченко, В. О. Підгайної, О. Ю. Полторакова, М. М. Прохоренка, І. В. Серховець, В. С. Сірко, Т. П. Тарасенко, В. А. Тимошенка, І. М. Тохтарової, Н. Д. Янц та ін.

Водночас науковцями комплексного осмислення проблем правового забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України ще здійснено не було. Недостатній ступінь розробленості зазначеної проблеми свідчить про об'єктивну необхідність подальшого її дослідження.

З огляду на викладене можна стверджувати, що актуальність обраної теми дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб, по-перше, проаналізувати сучасний стан вітчизняної теорії та практики правового забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України; по-друге, з'ясувати юридичний та фактичний статус волонтерських організацій та волонтерів; по-третє, орієнтувати вітчизняну юридичну науку та практику на світові досягнення розвинутих демократичних країн у сфері закріплення та реалізації волонтерської допомоги; по-четверте, розробити та запропонувати науково-обґрунтовані рекомендації та пропозиції стосовно удосконалення нормативно-правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України.

Зазначені обставини й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обрана тема дисертаційного дослідження: належить до пріоритетних відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень

і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476 «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні»; узгоджується з пунктами 2 і 3 підрозділу 1.11 «Правове забезпечення у сфері національної безпеки та оборони» Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12-21; відповідає предметному напрямку досліджень «2.13. Право національної безпеки; військове право» примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2018 року № 1477 «Про затвердження примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», Розподілу основних напрямів наукових досліджень між науковими підрозділами Національного університету оборони України, затвердженого наказом начальника Національного університету імені Івана Черняховського від 30 листопада 2020 року № 367.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національного університету оборони України імені Івана Черняховського від 12.10.2021 (протокол № 13) та уточнено рішенням від 30.09.2024 (протокол № 12).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексний аналіз законодавства України, наукових праць учених, матеріалів практичної діяльності у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України та розроблення пропозицій щодо вдосконалення її правового регулювання з урахуванням національного та зарубіжного досвіду і практики правозастосування, що склалася.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

проаналізувати історію становлення та правового забезпечення волонтерського руху у світі та в Україні, з'ясувати найважливіші закономірності його виникнення та розвитку;

встановити найбільш характерні способи правового регулювання надання шефської, благодійної, гуманітарної та волонтерської допомоги Збройним Силам України;

розкрити поняття та структуру правового статусу волонтерських організацій та волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України;

визначити сутність діяльності органів державної влади з реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України;

дослідити порядок обліку майна, яке надійшло до Збройних Сил України від волонтерських організацій та волонтерів, з метою його вдосконалення;

запропонувати шляхи удосконалення правового регулювання публічного збору благодійних пожертв для потреб Збройних Сил України;

сформувати пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України.

Предметом дослідження є правове забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України.

Методи дослідження. Для дослідження правового забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України використовувався комплексний підхід, який передбачав застосування всього напрацьованого арсеналу засад, підходів, принципів та методів. Саме тому ми вважаємо, що для повноцінного опрацювання правового забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України найбільш оптимальною є їх структурована система, що включає такі підсистеми методів.

1. Загальнонаукові методи, до яких, зокрема, належать філософські – діалектичний і герменевтичний. Так, діалектичний метод базується на законах діалектики (законі переходу кількісних змін у якісні, законі єдності й боротьби протилежностей, законі заперечення заперечення), що сприяло всебічному вивченню предмета дослідження. Крім того, діалектичний метод передбачає урахування динаміки змін нормативно-правових актів та постійного оновлення, взаємодії з іншими соціальними явищами: політичними, економічними, культурними. Цей метод було застосовано під час підготовки структурних елементів дисертації. Сутність герменевтичного методу полягає в інтерпретації (тлумаченні) текстів нормативно-правових актів, що було застосовано для дослідження генези правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України (підрозділ 1.2).

Історичний метод, що має на меті дослідження державно-правових явищ у тій послідовності, у якій вони виникали, розвивалися та змінювалися, було спрямовано на осмислення історії волонтерського руху у світі та в Україні (підрозділ 1.1). Функціональний метод, що полягає у виявленні функцій окремих елементів певного соціального утворення, інституції, системи, статусу, було реалізовано у процесі вивчення діяльності органів державної влади у питаннях надання волонтерської допомоги Збройним Силам України (підрозділ 2.2). Синергетичний метод як вчення про складні, різнорівневі соціальні системи, що самоорганізуються, саморегулюються, саморозвиваються, відносно слабо детермінуються, допускають випадковість, нестабільність та непередбачуваність, дав змогу зрозуміти та продемонструвати остаточну невирішеність, складність та об'єктивність волонтерського руху та волонтерської діяльності (підрозділи 1.1, 2.2, 3.1).

До загальнонаукових методів, які інтенсивно та плідно реалізовувалися у дисертаційному дослідженні, належать логічні, до яких насамперед відносять аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, абстрагування, узагальнення, порівняння. Аналіз, під яким слід розуміти виокремлення із цілого явища, що досліджується, складових і вивчення їх сутності окремо, застосовано під час обліку майна,

яке надійшло до Збройних Сил України від волонтерських організацій та волонтерів (підрозділ 2.3). Метод індукції як спосіб пізнання від одиничного до загального застосовано під час формування визначень термінів, створення вступу, висновків до розділів та загальних висновків; із використанням методу дедукції, що полягає в осмисленні предмета від загального до конкретного, формулювалися розуміння окремих ознак, рис, властивостей, особливостей правового статусу волонтерських організацій та волонтерів (підрозділ 2.1). Метод абстрагування, сутність якого виявляється у відволіканні від одиничного, випадкового, несуттєвого і виокремленні загального, необхідного, суттєвого з метою спростити шлях до науково об'єктивного знання, реалізовано у процесі осмислення удосконалення правового регулювання публічного збору бюджетних пожертв для потреб Збройних Сил України (підрозділ 3.1). Метод узагальнення як засіб пізнання, що реалізується шляхом зведення конкретних ознак, властивостей, рис, характеристик, висновків, класифікацій в єдине ціле для дослідження його закономірностей, застосовувався у процесі формування визначень, висновків, пропозицій та рекомендацій. Метод порівняння, сутністю якого є знаходження загального, подібного, відмінного, протилежного, окремого та особливого, реалізовувався у процесі осмислення зарубіжного досвіду надання волонтерської допомоги збройним силам (підрозділ 3.2).

2. Серед спеціальних методів, які реалізовувались у дисертаційному дослідженні, слід виокремити:

метод моделювання, за допомогою якого відбувається опосередковане пізнання об'єкта дослідження шляхом створення його аналога; метод застосовано під час опрацювання шляхів удосконалення нормативно-правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України (підрозділ 3.2);

метод прогнозування, головною ознакою якого є акумуляція знань про поточний стан правового явища та обґрунтування перспективних напрямів його подальшого розвитку; показав свою ефективність у процесі формування висновків, визначень, узагальнень, пропозицій та рекомендацій.

3. До спеціально-правових методів, які найбільш доцільно втілювались у дисертаційному дослідженні, належать:

порівняльно-правовий метод; разом з методом порівняння реалізовувався у процесі опрацювання зарубіжного досвіду надання волонтерської допомоги власним збройним силам та дослідження шляхів удосконалення нормативно-правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України (підрозділ 3.2);

формально-юридичний, за допомогою якого виокремлено характеристики та ознаки волонтерського руху, волонтерських організацій, волонтерської допомоги (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2).

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є першим в Україні особисто авторським, монографічним дослідженням, у якому розроблено концептуальне розуміння правового забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, на підставі чого сформульовано підсумкові положення, висновки, рекомендації та пропозиції, спрямовані на його практичне впровадження в національну правову систему.

Науковими результатами, що є новими або характеризуються певною новизною і виносяться на захист, є такі:

вперше:

обґрунтовано, що конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності може бути реалізований громадянами не тільки у спосіб проходження військової служби, а й шляхом надання волонтерської допомоги Збройним Силам України;

подано авторське визначення правового статусу волонтерських організацій та волонтерів;

удосконалено:

визначення понять «волонтерська діяльність», «волонтерська допомога»;

порядок обліку майна, яке надійшло до Збройних Сил України від волонтерів та волонтерських організацій, у частині внесення змін до Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України, затвердженої наказом

Міністерства оборони України від 17 серпня 2017 року № 440, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27 вересня 2017 року за № 1192/31060;

правовий механізм публічного збору благодійних пожертв на потреби Збройних Сил України;

правовий механізм участі громадян та громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки і оборони шляхом внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» в частині визначення механізму участі громадян та громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки і оборони;

Інструкцію про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України в частині видачі особам, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їх складу, посвідчення, виданого військовим командуванням;

розуміння поняття діяльності органів державної влади з реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України;

набули подальшого розвитку:

зміст правового статусу волонтерських організацій та волонтерів;

правовий аналіз видів допомог, які надаються Збройним Силам України, та відмінності між ними.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані в дисертації положення, висновки, пропозиції і рекомендації *можуть бути використані:*

в освітньому процесі (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Національного університету оборони України від 29.11.2024 № 176/35/356-1; акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітню діяльність Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 03.12.2024);

у практичній діяльності (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Департаменту юридичного забезпечення Міністерства оборони України від 12.11.2024; довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Командування медичних сил Збройних Сил України від 04.12.2024 № 510/21/19503) (додаток Б);

у процесі нормопроєктування – для якісної підготовки, внесення обґрунтованих змін та доповнень до нормативно-правових актів, у сфері регулювання волонтерської діяльності.

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконано здобувачем самостійно. Положення, пропозиції та висновки, викладені автором, ґрунтуються на власних дослідженнях. В опублікованій спільно з науковим керівником Прохоренком М. М. науковій статті «Правові колізії у системі державних нагород волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України». *Юридичний вісник. «Повітряне і космічне право»*, м. Київ, вересень 2022 р. НАУ, 2022. № 3. С. 16–22, особистий внесок здобувача становить 90 %.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дослідження оприлюднено в доповідях на дев'яти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема: «Актуальні проблеми правового регулювання діяльності сектору безпеки і оборони» (м. Київ, 03 груд. 2021 р.); «Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України» (м. Київ, 10 жовтня 2022 р.); на Всеукраїнській конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. «Аеро. Повітряне і космічне право» (м. Київ, 25 лист. 2022 р.); «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах» (м. Київ, 01 груд. 2022 р.); «Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України» (м. Київ, берез. 2023 р.); «Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки» (м. Київ, 26 травня 2023 р.); на Всеукраїнській конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. «Аеро. Повітряне і космічне право» (м. Київ, 25 листоп. 2022 р.); «Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектору безпеки і оборони: виклики сьогодення» (м. Вінниця, 28 лютого 2024 р.); «Проблеми правового забезпечення оборони України» (м. Київ, 28 травня 2024 р.); «Проблеми якості оборонної продукції: організаційні, технічні та фінансово-економічні аспекти» (м. Київ, 20 черв. 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел (211 найменувань, які викладені на 26 сторінках) та 2 додатки на 9 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, із них обсяг основного тексту – 169 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Історія становлення та правового забезпечення волонтерського руху у світі та в Україні

Діяльність, яка відома сьогодні як волонтерство, відігравала важливу роль у суспільстві з давніх часів. Вважають, що становлення сучасного волонтерського руху в країнах Заходу розпочалося з моменту заснування Міжнародного Комітету Червоного Хреста, ініційованого Жаном Анрі Дюнаном у 1863 році. Його піонерські ідеї було покладено в основу волонтерського руху в усьому світу, і ці ідеї є ключовими для нашого дослідження.

У XX столітті волонтерство набуло особливо широкого поширення. Одним із яскравих прикладів підтримки була допомога жертвам Першої світової війни. У 1948 році створено Координаційний комітет міжнародних волонтерських служб (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою у Парижі, який об'єднує 188 міжнародних і національних волонтерських організацій [1].

Г. О. Крапівіна у своїх дослідженнях зауважує, що волонтерські рухи, які виникають у різних країнах, є складовою світового волонтерського простору, який поступово набуває вагомого впливу. Авторка вважає, що динаміка розвитку таких рухів значною мірою визначається політично-економічною ситуацією в країні, рівнем розвитку неприбуткового сектору, станом ринку праці, а також національними культурними особливостями. Окрему увагу дослідниця приділяє важливості законодавчого регулювання такої діяльності, наголошуючи, що правові норми повинні сприяти волонтерській активності, а не обмежувати її [2].

Ми погоджуємося з думкою цієї науковиці і в нашому дослідженні наводимо аргументи на користь того, що український волонтерський рух не є відокремленим від світового і що українське законодавство у цій сфері формується під впливом тих викликів, які постають перед державою.

У своїй статті «Історичні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном» Т. Л. Лях акцентує увагу на важливості аналізу діяльності неурядових структур у різних державах, а також на необхідності глибокого вивчення наукових праць зарубіжних авторів, які досліджують третій сектор. Серед провідних тенденцій розвитку діяльності волонтерів за кордоном авторка виокремлює:

рівноправні взаємини між державою та громадськими організаціями як фундамент ефективної співпраці;

пріоритетність саме волонтерської праці для успішного виконання соціально значущих програм;

співпраця волонтерських груп із різних громадських об'єднань для кращої координації зусиль;

можливість самофінансування для громадських організацій у сфері соціальних послуг із підтримкою від держави, що стає критичним у контексті зменшення бюджетних асигнувань.

Т. Л. Лях прикладає статистику із США, коли організація «Volunteers of America» у 1997 році мала дохід 430 мільйонів доларів і стала однією з найбільших некомерційних організацій країни [3].

Волонтерські організації в Україні залишаються на самофінансуванні або існують за рахунок інших пожертв та іноземних грантів. Як зазначає Л. П. Медвідь, громадські організації в Україні на сьогодні ще не посідають у суспільстві такого місця, як за кордоном [4, с. 55]. Ми поділяємо цю думку вченої щодо відсутності на сьогодні в Україні паритету у відносинах громадських організацій з державою.

Т. П. Тарасенко описує у своїх наукових дослідженнях волонтерську діяльність як пріоритет державної молодіжної політики в Україні, звертає увагу, що правила та настанови, визначені в Європейській хартії прав та обов'язків волонтерів (англ. The European Charter of the Rights and Responsibilities of Volunteers) від 18 вересня 2011 року, спрямовані на досягнення упорядкованості волонтерської діяльності і є орієнтиром для розвитку вітчизняної практики у цій

сфері. Підтримка волонтерської діяльності молоді в країнах Європейського Союзу розглядається як форма неформального навчання молоді, складова процесу формування активної громадянської позиції молоді, її участі в громадському житті, прищеплення цінностей демократичного суспільства [5]. На нашу думку, національне законодавство України у сфері волонтерської діяльності не спрямовано виключно на молодь. Волонтерська база України щодо віку значно ширша.

В. С. Сірко, досліджуючи правові межі волонтерської діяльності у зарубіжних країнах, визначила три основні підходи до її регулювання: 1) у Німеччині, Болгарії та Косово волонтерська діяльність регулюється через загальні законодавчі акти; 2) такі країни, як Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, застосовують спеціалізовані адміністративно-правові норми для регуляції цієї сфери; 3) деякі держави, такі як Велика Британія, Албанія, Туреччина, Швеція, узагалі не мають нормативно-правового регулювання у сфері волонтерської діяльності [6, с. 27].

В Україні застосовуються два вищезгаданих підходи: законодавче закріплення та спеціальні адміністративно-правові норми, що свідчить про комбіноване регулювання цієї сфери залежно від контексту. Зокрема, в Україні волонтерство класифікується як загальне та спеціальне, що залежить від джерел регулювання.

Історично термін «волонтер» почали використовувати для позначення учасників суспільно корисної діяльності лише наприкінці XX століття на Заході та в 1990-х рр. у пострадянських країнах, хоча раніше цей термін характеризував добровольців військової служби [7]. Наразі волонтерство перетворилося на глобальний рух із представництвом у понад ста країнах, що охоплює численні організації, такі як волонтери ООН, Міжнародна волонтерська організація SCI (Service Civil International) та ін. [8]. На жаль, на сьогодні Україна ще не представлена в міжнародних волонтерських організаціях через відсутність належної нормативної бази.

З моменту свого заснування у 1970 році Міжнародна асоціація добровольчих зусиль регулярно що два роки проводить Всесвітню конференцію волонтерів. Одинадцята така конференція, що відбулася в Парижі у 1990 році, стала визначною, оскільки тоді було ухвалено першу Загальну декларацію волонтерів від 14 вересня 1990 року. Цей документ пізніше був переглянутий і оновлений під час конференції в Амстердамі у 2001 році. Декларація акцентує на важливості волонтерства для зміцнення спільноти, підтримки та навчання, а також на його ролі у зміцненні соціальної відповідальності та розв'язанні суспільних проблем. Також документ гарантує право на волонтерську діяльність кожній людині, незалежно від раси, віри, соціального статусу або фізичних особливостей [9].

Загальна декларація волонтерів визначає волонтерство як невід'ємну складову громадянського суспільства, яка втілює прагнення до миру, свободи, рівності, безпеки та справедливості. В документі визначено основні принципи волонтерської діяльності, що обстоюють гідність і повагу до культури кожної людини [9].

Фундаментом для формування законодавчої бази волонтерської діяльності в Україні, крім Загальної декларації волонтерів, слугували такі міжнародні нормативно-правові акти, як Загальна декларація прав людини [10], Міжнародна Конвенція про права дитини [11], Загальна декларація волонтерів, прийнята 14 вересня 1990 року в Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації добровольчих зусиль, Загальна декларація волонтерів, прийнята в січні 2001 року на XVI Всесвітній конференції добровольців [12, с. 107–109], Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами [13]. У Загальній декларації прав людини було визначено, що кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій, а також ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої з асоціацій [10].

Міжнародна Конвенція про права дитини, що була прийнята у 1989 році, передбачає, що держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій

і свободу мирних зборів. Не можуть застосовуватися будь-які обмеження, крім тих, які застосовуються відповідно до закону та необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб [11]. Зазначені міжнародні нормативно-правові акти передбачали право людей на свободу мирних зборів та заборону примушувати людей вступати до будь-яких організацій без власного бажання.

Як бачимо, Загальна декларація волонтерів була прийнята не на порожньому місці й містила багато міжнародних принципів у сфері прав людини. У цьому документі закріплено такі принципи діяльності: визнання права на волонтерство за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їхньої раси, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального стану; повага гідності та культури всіх людей; надання допомоги, безкоштовних послуг особисто чи організовано в дусі партнерства та братерства; визнання рівної важливості особистих і колективних потреб, сприяння їх колективному забезпеченню; перетворення волонтерства на елемент набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи при цьому ініціативу та творчість людей, надаючи кожному можливість бути творцем, а не користувачем, спостерігачем. Волонтерська діяльність сприяє самореалізації, особистісному зростанню, саморозвитку особистості, успішній соціалізації, допомагає набувати навичок взаємодопомоги та взаємопідтримки і має суспільно корисний характер [12].

Отже, в Загальній декларації волонтерів [12] узагальнено основні міжнародні принципи у сфері прав людини та визначено напрями, які можуть об'єднувати різних людей задля досягнення спільної суспільної корисної мети з наданням широких можливостей для творчої самореалізації будь-якої людини.

Уряди понад 80 найбільш розвинутих країн визнали волонтерський рух, сприяють його розширенню у власних країнах і розглядають волонтерство як дієвий інструмент розвитку суспільства [14]. Водночас унаслідок того, що багато країн, законодавчо регулюючи волонтерську діяльність, переслідують відмінні

цілі, наразі не існує єдиного стандарту правового регулювання волонтерської діяльності. Саме тому у світовій юридичній практиці не склалося єдиної традиції регулювання волонтерської діяльності. Зокрема, у дослідженні правового регулювання волонтерства в Європейському Союзі, що було виконано на замовлення Європейської комісії у 2010 році, зазначається, що менш ніж у половині країн Євросоюзу (Бельгії, Угорщині, Італії, Іспанії, Кіпрі, Латвії, Люксембурзі, Мальті, Польщі, Португалії, Румунії та Чехії) прийнято спеціальний закон про волонтерство. У решті країн власне волонтери та волонтерська діяльність або згадуються в інших законах, або ця сфера не регулюється взагалі [15].

Вищезазначене свідчить про відсутність єдиного правового регулювання волонтерської діяльності у світі. Хоча у деяких країнах і діє спеціальний закон про волонтерство, проте в більшості країн таке регулювання відбувається на підставі правового звичаю.

У США значна частина населення, понад 50 %, активно залучена до волонтерської діяльності. Ця робота виконується не хаотично, а організовано: взаємодія між волонтерами та приймаючими організаціями регулюється за допомогою договорів, які встановлюють чіткі умови, обсяг та характер виконуваних робіт. Слід зауважити, що така діяльність зараховується до загального трудового стажу. Волонтери та організації, які потребують допомоги, співпрацюють через мережу волонтерських центрів, кількість яких у США – понад 500. Економічний еквівалент волонтерської праці у країні перевищує 530 мільярдів доларів на рік [16, с. 6]. Укладені договори мають характер приватноправових угод, що свідчить про врегульованість волонтерської діяльності у США на контрактній основі.

Водночас у США не існує уніфікованого національного законодавства, яке визначало б правовий статус волонтера. Правила у цій сфері базуються на неписаних традиціях і практиках або ж залежать від саморегуляції волонтерських організацій. Утім, існують питання, які ці заходи не покривають повністю, це, зокрема, волонтерські проєкти, такі як AmeriCorps та ін., де застосовуються деякі

положення загального національного законодавства, у тому числі умови оподаткування, які не можуть бути регульовані неофіційними практиками. З іншого боку, глибокі традиції волонтерства серед американського населення роблять непотрібним жорстке правове регулювання [17, с. 158–159].

Загалом волонтерство в США характеризується упорядкованістю, що дає змогу ефективно координувати взаємодію між тими, хто потребує допомоги, й тими, хто готовий її надати через волонтерські центри.

У Великій Британії система регулювання волонтерської діяльності не має для застосування спеціальних національних законів, які мали б чітко визначати статус волонтерів. Замість цього застосовується загальне право, що дає змогу волонтерським організаціям самостійно регулювати свою діяльність і внутрішню політику. Умови участі у волонтерських програмах саморегулюються встановленими правилами і угодами між волонтерами та організаціями. У країні також діє Комплексний кодекс добрих практик волонтерської діяльності, у якому зазначається роль волонтерства і вказано необхідні кроки для усунення перешкод у цій діяльності. Проте цей Кодекс не має юридично обов'язкової сили і не підтримується урядом на достатньому рівні [18].

У Великій Британії знято обмеження щодо часу, упродовж якого безробітним дозволялося брати участь у волонтерській діяльності: з максимальних 16 годин на тиждень до повного робочого дня. Крім того, волонтерам дозволено отримувати відшкодування за витрати, пов'язані з виконанням їхніх обов'язків, зокрема на харчування та транспорт [18].

Ситуація у сфері волонтерства у Великій Британії схожа із такою у США, де правове регулювання також базується на усталених практиках та саморегулюванні, без потреби встановлення формалізованих законодавчих меж.

З іншого боку, Польща є прикладом країни з більш складною системою правового регулювання волонтерської діяльності, яка здійснюється на обов'язковому дотриманні норм Акта про суспільну користь та волонтерство від 24 квітня 2003 року, із змінами від 2010 року. Цей Акт включає положення про благодійність і регулює діяльність неурядових організацій, асоціацій,

місцевого самоврядування, держадміністрацій та інших юридичних осіб, його норми поширюються також на польських волонтерів у міжнародних організаціях [19].

За приписами Акта волонтери в Польщі підтримують діяльність державних установ, неурядових організацій та інших структур і мають звітувати про свою роботу перед державними органами управління. Ці вимоги також стосуються волонтерської діяльності в межах міжнародних організацій, що діють на території Польщі. Документ забезпечує волонтерам значні пільги та права, включно з компенсацією витрат на поїздки, гарантує добові виплати на рівні найманих працівників, а також компенсацію інших необхідних витрат і виплати на догляд у разі хвороби. Крім того, волонтери, які працюють за кордоном, мають право на медичне страхування і страхування від травм, а також на відшкодування додаткових витрат на поїздки тощо. Цей Акт містить посилання на єдині акти Європейського Союзу з питань благодійництва та волонтерства, встановленим нормам яких Акт повністю відповідає [19].

Такий підхід Польщі до регулювання волонтерства може слугувати прикладом для України, оскільки наші країни мають спільне «пострадянське» минуле і Польща є найближчим членом Європейського Союзу, що межує з Україною.

Закон Республіки Молдова «Про волонтерство», прийнятий 18 червня 2010 року, вважається позитивною ініціативою, проте його реалізація ускладнюється через змістовність самого закону і велику кількість регулятивних положень. Закон визначає не лише основні принципи і правила взаємодії між волонтерами та організаціями, які їх приймають, а й встановлює вимогу обов'язкової реєстрації волонтерів, якщо їх участь у діяльності перевищує 20 годин на місяць. Документ містить широкий перелік прав волонтерів. Наприклад, час, витрачений на волонтерську діяльність, зараховується як стаж роботи і враховується під час нарахування пенсії, а також для студентів зараховується як навчальні академічні години. Водночас виникають труднощі під

час розроблення і прийняття вторинного регулювання, тому створена система і досі не працює [20].

Слід зазначити, що Закон Республіки Молдова «Про волонтерство» від 18 червня 2010 року [20] не містить окремої статті щодо напрямів волонтерської діяльності, як це враховано в Законі України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI [21], хоча на початку у процесі нормопроєктування український закон, як більш пізній за часом його прийняття, перейняв більшість положень саме з молдовського закону, за виключенням деяких норм щодо соціального захисту волонтерів, які Україна вважає передчасними для запровадження.

Питання соціального захисту волонтерів у Республіці Молдова врегульовано в частині визнання трудового стажу, який підтверджується волонтерським посвідченням та договором волонтерства. Отже, визнання трудового стажу здійснюється на підставі волонтерського посвідчення, на відміну від норми Закону України «Про волонтерську діяльність» [21], який не вказує, для чого саме волонтерів необхідно мати посвідчення.

Закон Туркменістану «Про волонтерство» від 12 січня 2016 року визначає волонтерство як форму соціального служіння, сукупність громадських відносин, що виникають у зв'язку із здійсненням громадянами (волонтерами) за власної ініціативи та безкоштовної діяльності з надання послуг, знань та вмінь в інтересах отримувачів волонтерської допомоги [22].

Закон передбачає добровільну державну реєстрацію громадських організацій, які використовують працю волонтерів, із статусом волонтерських. Законом запроваджено державний реєстр волонтерів, до якого включаються волонтери як учасники волонтерських програм чи волонтерських акцій, а також які дали добровільну згоду про таку участь. Реєстрація волонтерів здійснюється на повідомній основі уповноваженим органом державного управління у сфері волонтерства, у тому числі на його сайті в мережі «Інтернет» [22].

Волонтерська діяльність у Туркменістані, хоча й дещо віддалена від цього руху в країнах, які першими почали розвивати волонтерство, є добре

організованою та регулюється на державному рівні з вимогою обов'язкової реєстрації учасників. Держава забезпечує видачу відповідних документів, що підтверджують участь у волонтерських програмах, незалежно від їх спрямування. Туркменістан виявив спроможність швидко адаптувати міжнародні норми до свого законодавства, як засвідчує приклад імплементації Європейської конвенції про сприяння транснаціональній довготривалій добровільній службі молоді (Страсбург, 11 травня 2000 р.) [23]. Проте наразі держава не фінансує волонтерський рух і не надає його учасникам фінансової підтримки.

У незалежній Україні волонтерська діяльність розпочалася у 1992 році за ініціативи представників корпусу миру США, які започаткували програми з економічного розвитку та викладання англійської мови. Із часом ця ініціатива дістала широку підтримку серед українців і набула національного статусу [24]. Дослідники О. Г. Зима та В. О. Підгайна зазначають, що волонтерство має давні корені в українській культурі та здобуло статус національного феномену [25]. В Україні глибоко укорінена традиція суспільної праці, альтруїзму та допомоги іншим, що мала історичні передумови залучення громадських діячів, доброчинців та альтруїстів до суспільно корисної діяльності, які згодом стали відомими як волонтери.

Н. Д. Янц звертає увагу, що в сучасній Україні, а перед цим в СРСР благодійна діяльність набула різноманітних форм. У минулому поширеними були шефські форми роботи, як-от патронаж старших школярів над молодшими та студентів і робітників над школярами, участь у комсомольських загонах. Суспільні обов'язки радянських громадян передбачали участь у реалізації різноманітних форм допомоги: тривалих, короткотривалих або одноразових. Уся добровільна діяльність відбувалася під егідою громадських організацій, таких як профспілки, комсомол, піонерська організація, ради ветеранів війни та праці; діяли також різноманітні клуби за інтересами [26].

В. І. Матяш також зауважує на подібних спостереженнях [27]. Науковець зазначає, що традиції шефської допомоги мають в Україні глибоке історичне

коріння. Поширеною була допомога, яка надавалася упродовж тривалого часу, так і одноразова допомога в межах роботи громадських організацій і профспілок.

Дослідники звертають увагу на особливості сучасного волонтерського руху в Україні. Так, в останні роки серед волонтерів переважають молоді люди від 15 до 19 років, що становить понад 80 % від загальної кількості волонтерів, більш як 72 % серед них – жінки. У волонтерській історії України особливе місце належить Євро-2012, яке вважається наймасовішим волонтерським проєктом в історії країни: серед залучених до заходу понад 12 тисяч осіб 2879 із них були волонтерами від Спілки європейських футбольних асоціацій УЄФА [28].

Наведені факти відображають не тільки вікові та гендерні особливості українського волонтерства, а й свідчать про значну чисельність волонтерської спільноти в Україні та її зв'язок із міжнародним рухом.

І. В. Серховець звертає увагу на важливість розрізняти дві основні форми волонтерської діяльності в Україні – контрольованої та неконтрольованої. Неконтрольоване волонтерство часто включає спонтанну допомогу друзям, знайомим або сусідам, як, наприклад, догляд за дітьми чи допомога під час стихійних лих. Тоді як контрольоване волонтерство переважно асоціюється з діяльністю в громадських, приватних та державних організаціях і є краще регульованим та організованим. Найбільшого розвитку контрольоване волонтерство набуло під час збройної агресії Російської Федерації проти України [29].

В Україні роль волонтерства було офіційно визнано на державному рівні у 2000-х рр., що знайшло вираження у прийнятті низки нормативно-правових актів. Одним із ключових моментів у цьому процесі стало видання Розпорядження Президента України від 22 березня 2001 року № 67/2001-рп «Про організацію проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів». Цей документ не тільки підтвердив наявність волонтерської діяльності в країні, а й заклав основу для структурованого розвитку волонтерського руху. Відповідно до зазначеного Розпорядження створено Координаційну раду, метою якої стало сприяння розвитку волонтерства, підтримка соціально незахищених верств

населення та узагальнення кращого вітчизняного досвіду волонтерської роботи [30].

Згідно із цим Розпорядженням міністерства та інші органи виконавчої влади повинні забезпечити всебічну підтримку державних і громадських організацій, які брали участь у розвитку волонтерського руху. Також було важливо, що задокументування визнання волонтерської діяльності в Україні засвідчило офіційне ставлення до волонтерства як до значущої складової суспільного життя.

Загалом, як випливає з пункту 4 зазначеного Розпорядження, існування волонтерської діяльності вже було визнано державними установами до офіційного оформлення цього документа, підтверджуючи її глибокі корені та важливість для українського суспільства [30]. Отже, видання Розпорядження не започаткувало волонтерський рух, а офіційно визнало й підтвердило його значення в Україні.

Наступним нормативно-правовим актом у сфері регулювання волонтерської діяльності в Україні було прийняття Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю».

Цей Закон вперше дав визначення волонтерського руху як виду діяльності, яка орієнтована на досягнення суспільно корисних цілей, що не передбачає отримання прибутку і заснована на добровільних засадах. Закон наголошував на необхідності державної підтримки та розвитку волонтерського руху, особливо серед молоді і дітей [31].

Ще одним нормативно-правовим актом, що регламентував волонтерську діяльність, був Закон України «Про соціальні послуги». Згідно із Законом волонтер – особа, яка за власною ініціативою займається благодійною діяльністю на неприбутковій основі з метою надання користі суспільству. Важливим аспектом цього Закону є те, що уперше було закріплено можливість залучення волонтерів до надання соціальних послуг на основі договорів, що підкреслювало важливе значення волонтерів у соціальному забезпеченні держави [32].

Ці законодавчі ініціативи сприяли структуризації та розвитку волонтерського руху в Україні, забезпечуючи правову основу для подальшого інституціонального зміцнення волонтерської діяльності.

Серед таких науковців, як І. М. Тохтарова [33, с. 7], О. Ф. Ванюшина [34], П. В. Горінов і Р. Г. Драпушко [35, с. 74], існує консенсус, що офіційне визнання волонтерського руху в Україні відбулося з прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року № 1895, якою було затверджено Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг [36]. Це Положення пізніше було скасовано згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 06 липня 2011 року № 711 [37] після прийняття Верховною Радою Закону України «Про волонтерську діяльність» [21].

На нашу думку, визнання волонтерського руху в Україні відбулося із виданням Розпорядження Президента України від 22 березня 2001 року № 67/2001-рп «Про організацію проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів» [30], про яке йшлося вище.

Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року № 1985 «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» [36] містила більш деталізоване визначення волонтерської діяльності як добровільної, неприбуткової діяльності особистого характеру, спрямованої на підтримку та допомогу людям у скруті, сприяючи особистій самореалізації волонтера.

Надалі в Законі України «Про волонтерську діяльність» [21] було збережено акцент на соціальність послуг і включено положення про безкоштовну природу волонтерської роботи. Згідно із статтею 1 цього Закону волонтерська діяльність характеризується як добровільна, соціально спрямована та неприбуткова діяльність, що реалізується через надання волонтерської допомоги [21].

На наш погляд, моральна мотивація волонтерів, зазначена в Положенні про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг [36], повинна бути інтегрована в офіційне визначення волонтерської діяльності у законодавстві, як це було в Законі України «Про волонтерську діяльність» [21].

А тому ми вважали б за доцільне викласти визначення терміна «волонтерська діяльність» у Законі України «Про волонтерську діяльність» [21] у такій редакції: «Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги або спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, сприяє самореалізації волонтера».

Наступні законодавчі ініціативи у сфері волонтерства було розширено у Законі України «Про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки», прийнятому 18 листопада 2003 року. Цей Закон запроваджував комплексні заходи, спрямовані на формування та підтримку молодіжного волонтерського руху, включно з підвищенням рівня військово-патріотичного виховання, а також залучення до цих процесів представників Збройних Сил України (далі – ЗС України) [38]. У розділі III Загальнодержавної програми підтримки молоді зазначалося про сприяння удосконаленню програм діяльності волонтерів молодіжних і дитячих громадських організацій та запровадження експертної оцінки їхньої діяльності [38]. З викладеного бачимо перші спроби держави в одному правовому документі – Законі України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки» [38] поєднати молодіжний волонтерський рух і ЗС України. Таким чином, держава почала визнавати волонтерів та їхні організації не тільки як значний ресурс у реалізації державних програм, а й як чинник, що впливає на боєздатність ЗС України. Надалі в Законі України «Про волонтерську діяльність» [21] законодавець відійшов від вікового цензу волонтерського руху через існування більш широкої вікової волонтерської бази в Україні.

Наступним важливим кроком у формуванні державної підтримки волонтерських програм в Україні стала Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 року № 1035 [39]. Ця Концепція визначила державну стратегію підтримки волонтерства та благодійництва і стала

ключовим документом у формулюванні цих напрямів. Концепція вперше представлена не як закон, а як державний документ, який має на меті стимулювати розвиток волонтерського руху та ініціативи громадськості [39]. Незважаючи на те, що Концепцію не було затверджено законом, на відміну від Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004–2008 роки [38], її поява вказувала на початок довгострокової державної політики у сфері волонтерства.

Що стосується інших нормативно-правових актів, то волонтерська діяльність також структурується законодавчо напередодні Євро-2012. Було прийнято закони України «Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні» (втратив чинність на підставі Закону України від 05.06.2009 № 1474-VI) [40]; «Про внесення змін до Закону України «Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні» та інших законодавчих актів України» (від 05 червня 2009 року № 1474-VI, втратив чинність 01.09.2012) [41]. Прикінцеві положення Закону України «Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні» (від 19 квітня 2007 року № 962-V, втратив чинність на підставі Закону України від 05.06.2009 № 1474-VI) [40] та Закон України від 05 червня 2009 року № 1474-VI «Про внесення змін до Закону України «Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні» та інших законодавчих актів України» (втратив чинність 01.09.2012) [41] містять однакову норму, відповідно до якої на період дії цих законів юридична особа, уповноважена Спілкою європейських футбольних асоціацій УЄФА на здійснення організаційних заходів та проведення чемпіонату, користується правами та обов'язками волонтерської організації, передбаченими Законом України «Про волонтерську діяльність» [21], якого на час прийняття вказаних «футбольних» законів, ще не було прийнято.

Таким чином, держава почала системно визнавати позитивну роль волонтерських організацій у реалізації національних і міжнародних заходів, підкреслюючи їх значення у розвитку громадянського суспільства.

Під час організації Євро-2012 до проведення заходу було залучено велику кількість волонтерів, багато молодих людей об'єдналися у волонтерські групи в містах-господарях за ініціативою УЄФА. Цей період став першим великим досвідом для українських волонтерів щодо участі в державних заходах.

19 квітня 2011 року було прийнято Закон України «Про волонтерську діяльність», в якому визначено, що волонтер – це особа, яка добровільно займається соціально корисною діяльністю на неприбутковій основі [21]. Відтепер волонтерство не розглядалося лише як молодіжне явище, а як діяльність, до якої можуть долучатися люди різних вікових груп. Таким чином, держава остаточно відійшла від оцінювання волонтерського руху винятково як «молодіжного» явища. Справді, світове волонтерство здебільшого пов'язане з молоддю, утім, людський потенціал саме українського волонтерства виявився значно ширшим.

Статтею 5 Закону України «Про волонтерську діяльність» дозволяється залучати до волонтерської діяльності як фізичних осіб, так і організації або установи, що є неприбутковими [21]. Тобто волонтером може бути фізична особа, яка має право здійснювати волонтерську діяльність індивідуально або на базі організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів [21].

Раніше визначення волонтера як благодійної особи включав Закон України «Про соціальні послуги» [32]. Проте після ухвалення Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] визначення поняття «волонтер» було вилучено з подальшої редакції Закону України «Про соціальні послуги» [32]. Це дає підстави стверджувати, що волонтери є суб'єктами правовідносин щодо надання соціальних послуг лише за умови залучення їх до цієї діяльності, про що зазначається в законах України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [31] та «Про соціальні послуги» [32].

Закон України «Про волонтерську діяльність» [21] від прийняття та застосування на сьогодні зазнав 14 змін редакцій унаслідок внесення численних змін та доповнень до нього, що свідчить про активне нормопроєктування у цій сфері та затребуваність волонтерства у державі.

Указом Президента України від 02 вересня 2013 року № 473/2013 «Про внесення змін до деяких указів Президента України щодо волонтерської діяльності» (втратив чинність на підставі Указу Президента від 20 червня 2019 року № 419/2019) здійснено перше розмежування компетенцій центральних органів виконавчої влади у цій сфері. Цей Указ підтвердив розгалуженість і спеціалізацію волонтерського руху, а також його важливість для державних інституцій, зокрема для Міністерства культури, Міністерства соціальної політики, Міністерства екології та природних ресурсів, Державної міграційної служби, Державної служби України з надзвичайних ситуацій [42].

Наступним законодавчим кроком з урегулювання волонтерської діяльності в Україні стало прийняття Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», який визначав волонтерство як офіційну підставу перебування іноземців в Україні. Це свідчить про міжнародне визнання та інтеграцію українського волонтерського руху у світові волонтерські практики [43].

Прийнятий 22 березня 2012 року Закон України «Про громадські об'єднання» встановлював правові та організаційні основи для створення та діяльності громадських об'єднань, зокрема волонтерських організацій, хоча прямо в цьому Законі саме про волонтерські організації не йдеться. Цей Закон гарантує право на свободу об'єднання відповідно до Конституції України та міжнародних угод, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [44].

Слід зазначити, що це була не перша спроба законодавчого врегулювання об'єднань громадян в Україні, оскільки цим Законом було визнано таким, що втратив чинність з дня введення цього Закону в дію, Закон України «Про об'єднання громадян». У Преамбулі цього нормативного акта було зазначено, що право громадян на свободу об'єднання є невід'ємним правом людини, закріпленим Загальною декларацією прав людини, і гарантується Конституцією та законодавством України, а також що Держава сприяє розвитку політичної та громадської активності, творчої ініціативи громадян і створює рівні умови для діяльності їх об'єднань [45].

Перелічені законодавчі акти є свідченням послідовної спрямованої державної політики із врегулювання та підтримки розвитку громадської і волонтерської активності в Україні та визнання їх важливої ролі у формуванні громадянського суспільства.

Наступними значними нормативно-правовими актами у сфері регулювання волонтерської діяльності в Україні стали Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та План першочергових заходів щодо реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затверджені Указом Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 [46]. Ці документи визначили стратегічні напрями в підтримці волонтерської та благодійної діяльності, а також інших форм громадянської активності, наголошуючи на розвитку громадянської культури та суспільної практики [46, п. 2].

В Указі Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» [46] було застосовано термін «волонтерство», який не має легального визначення в законодавстві України.

Завданням реалізації державної політики у цьому напрямі, серед іншого, були визначені: дерегуляція волонтерського руху, впровадження інноваційних механізмів у благодійній діяльності, зокрема через введення ендавментів, благодійних сервітутів та права благодійних організацій отримувати благодійну спадщину [46, п. 4]. Також передбачено підтримку та удосконалення контрольних механізмів для гарантування цільового використання благодійних коштів і майна.

Крім того, Стратегія містила заходи для прискорення процесу інтеграції України з міжнародними волонтерськими ініціативами, наприклад Європейською конвенцією про довгострокову волонтерську службу, з метою підвищення громадянської культури та посилення соціальної відповідальності [46, п. 5].

Довгострокові очікування від реалізації Стратегії до 2020 року передбачали забезпечення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, зокрема правові, фінансові та організаційні аспекти, що сприятимуть активнішій

участі громадян у благодійній та волонтерській діяльності [46, п. 7]. Як бачимо, ця Стратегія відокремлювала волонтерську діяльність від благодійної.

Одним із принципових напрямів цієї Стратегії було приєднання України до Європейської конвенції про довгострокову волонтерську службу, що регламентує правові основи міжнародного волонтерства та забезпечує освітні можливості для волонтерів.

Зазначена Європейська конвенція є інструментом неформального навчання волонтерів і тих, з ким вони співпрацюють, дає молоді можливість навчатися солідарності та служити суспільству. Згідно з визначенням, поданим у Конвенції, «волонтер – це людина, яка на законних підставах проживає на території однієї із Сторін, яка на законних підставах перебуває на території іншої Сторони безперервно протягом не менш ніж трьох місяців і не більш як дванадцяти місяців для здійснення волонтерської служби повний робочий день. Волонтер може або належати, або співпрацювати з направляючими чи приймаючими некомерційними неурядовими організаціями» [23, ст. 2].

Проте в контексті стратегічних планів, визначених у Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, не було вжито адекватних заходів для активного прискорення процесу інтеграції України в європейські волонтерські структури. Так, питання фінансування волонтерської діяльності, зокрема забезпечення «достатньою сумою грошей на кишенькові потреби», залишається невирішеним, створюючи корупційні ризики у сфері правового регулювання та порушення конституційних прав громадян на достатній життєвий рівень [47, ст. 48].

Відсутність чітко визначених механізмів для реалізації правових норм, що регулюють збір благодійних пожертв, відсутність контролю за використанням фінансових та матеріальних ресурсів з боку державних органів зумовлюють нагальну потребу в оновленні законодавства у сфері волонтерства. Закон України «Про волонтерську діяльність» не містить норм, які повинні забезпечувати підтримку держави не лише міжнародному, а й національному волонтерству [21].

Отже, в Україні існує значний простір для подальшого законодавчого та організаційного вдосконалення волонтерської діяльності.

Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України висловлювала стурбованість із приводу того, що чинне законодавство про волонтерську діяльність, зокрема Закон України «Про волонтерську діяльність» [21], не повною мірою відповідає потребам сучасного волонтерського руху. Нормативне регулювання було визнане як запізніле та нецілісне, натомість визначення статусу та соціального захисту волонтерів зазнало критики за невизначеність та недостатність [48]. На нашу думку, інституційне правове оформлення волонтерства в Україні не тільки не встигає за фактичними суспільними відносинами в цій площині, а в деяких питаннях навіть їм суперечить та перешкоджає розвитку. Така ситуація свідчить про необхідність більш глибокого перегляду законодавства для забезпечення адекватної підтримки волонтерської діяльності в Україні.

5 липня 2012 року був прийнятий Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49]. Цей Закон визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій. Як більш сучасний та адаптивний до завдань суспільства зазначений Закон визнав інший закон – Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» [50] таким, що втратив чинність.

Зміст предмета регулювання Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] значною мірою наближений до сфери волонтерської діяльності з перетинанням предмета правового регулювання із Законом України «Про волонтерську діяльність» [21]. Такий стан правового регулювання зазначених сфер діяльності свідчить про тенденцію до інтеграції правових меж для різних форм громадської участі. Проте існує потреба в додаткових уточненнях та узгодженні норм цих законів, щоб забезпечити ясність

і ефективність їх застосування в контексті волонтерської та благодійної діяльності.

Дублювання предмета правового регулювання вказаних законів є значним. У Прикінцевих положеннях Закону України «Про благодійну діяльність і благодійні організації» [49] міститься норма щодо регулювання волонтерської діяльності у сфері забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. Те, що норму щодо ведення Реєстру волонтерів антитерористичної організації законодавець додав не до спеціального Закону України «Про волонтерську діяльність» [21], пояснюється в українських нормотворчих реаліях дуже просто – через складність процедури розгляду та узгодження на засіданнях комітетів Верховної Ради України, голосування у залі засідань. Тому таку норму було викладено у Прикінцевих положеннях іншого наближеного закону, що приймався.

Ще наочніший такий збіг предмета правого регулювання простежується у змісті Закону України від 02 вересня 2014 року № 1668-VII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги», який набув чинності 26 вересня 2014 року. Так, стаття 165 Кодексу була доповнена новим підпунктом 165.1.54 [51], згідно з яким суми благодійної допомоги, надані благодійниками, у тому числі фізичними особами, які зареєстровані у Реєстрі волонтерів антитерористичної операції, не включаються до загального місячного або річного оподатковуваного доходу таких платників податку. Ці положення діють відповідно до норм, встановлених Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49], який визначає правила надання такої благодійної допомоги. Внесення змін до законодавства забезпечує податкові пільги для волонтерів та сприяє підтримці благодійної діяльності, що є важливим кроком у визнанні та підтримці громадського внеску в соціально значущі ініціативи. Водночас, на нашу думку, викладення правової норми щодо державної податкової політики з волонтерської діяльності у Прикінцевих положеннях Закону України «Про благодійну діяльність і благодійні організації»

[49] замість Закону України «Про волонтерську діяльність» або Податкового кодексу України ускладнює правову визначеність правового регулювання волонтерства у цій сфері.

Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016 затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. У Стратегії зазначалося, що «взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськістю залишається малоефективною через недостатню прозорість діяльності цих органів та забюрократизовані процедури такої взаємодії, низький рівень взаємної довіри» [52].

Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки передбачалося створення правового механізму фінансової підтримки волонтерських організації з боку держави, а саме: «...стимулювання волонтерської діяльності, у тому числі опрацювання питання щодо участі України в Європейській конвенції про довгострокову волонтерську службу» [52]. Водночас норми щодо фінансування державою волонтерських програм в Україні так і не було внесено ні до Закону України «Про волонтерську діяльність» [21], ні до Бюджетного кодексу України [53].

Наступним кроком стратегічного планування державою розвитку сфери волонтерської діяльності було затвердження Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021 Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [54]. У розділі III цієї Стратегії наведено вичерпний перелік міжнародних норм та стандартів, які було покладено в основу документа.

Водночас міжнародні норми та стандарти, викладені в Європейській конвенції про довгострокову волонтерську службу [23], приєднання до якої Україною планувалося у Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 [46], та Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, затвердженій

Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016 [52], до зазначеної Національної стратегії [54] включені не були. Це свідчить про неготовність, непослідовність та вибірковість держави Україна в імplementації міжнародних норм та стандартів у сфері волонтерства [55].

У Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на період 2021–2026 років виокремлено питання про недостатність чітких базових принципів і критеріїв для діяльності громадянських інститутів, що ускладнює зміцнення довіри між ними та державними органами, органами місцевого самоврядування, суспільними групами та бізнесом. Це, у свою чергу, створює умови для шахрайства, особливо у сферах, пов'язаних із благодійністю та волонтерством [54].

Підсумовуючи, можна зазначити, що волонтерська діяльність стає дедалі популярною і актуальною як в Україні, так і за її межами. Волонтерські ініціативи відіграють важливу роль у підвищенні якості життя, сприяють особистому розвитку осіб, допомагають відгукнутись на потреби тих, хто перебуває у скруті, без очікування на винагороду. Волонтерство сприяє формуванню справедливого, мирного та активного громадянського суспільства. Водночас спостерігається тенденція до об'єднання добровольців у всесвітній волонтерський рух, який має вплив на соціальну взаємодію та культурний обмін між країнами.

За результатами аналізу історії становлення та правового забезпечення волонтерського руху у світі та в Україні визначено, що початком сучасного волонтерського руху в західних країнах слід вважати створення Міжнародного Комітету Червоного Хреста, ініційованого Жаном Анрі Дюнаном у 1863 році.

Основними джерелами правового регулювання волонтерської діяльності зарубіжних країнах є національне законодавство, традиції та практики.

Правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні має публічно (нормативно-правовий) та приватно-правовий (договірний) зміст.

За обсягом предмета правового регулювання забезпечення волонтерської діяльності можна поділити на загальне (правове) та спеціальне (нормативне).

1.2. Правове регулювання надання шефської, благодійної, гуманітарної та волонтерської допомоги Збройним Силам України

Одним із видів допомоги ЗС України, який вважається близьким до волонтерства і дійшов до нас із радянських часів, є інститут шефства над військовими частинами. Однак слід визнати, що терміни «шефство над військовими частинами» та «військово-шефська робота» не мають офіційно встановленого визначення.

Згідно із Словником української мови шефство – систематична товариська допомога кому-небудь у виробничій, культурно-масовій та іншій роботі [56].

Шефство, шефська допомога (від слова шеф) – громадська діяльність у формі надання конкретним потужним у цій сфері суб'єктом-шефом (людиною або організацією) економічної, культурної, політичної чи іншої безвідплатної систематичної допомоги конкретному більш слабкому об'єкту-підшефному. Шефська допомога була в СРСР поширеним явищем. Так, наприклад, підприємства промисловості та навчальні заклади брали шефство над сільським господарством, відмінники – над невстигаючими, досвідчені робітники – над молодими тощо [57]. З огляду на зазначене можна стверджувати, що військово-шефська робота являла собою складний процес із надання допомоги матеріального, культурного, просвітницького, виховного та іншого характеру.

І. Б. Автушенко у своїх наукових дослідженнях аналізує концепцію шефської допомоги ЗС України – від її появи на початку 1990-х рр. у період економічних викликів і до формування національної армії. Автор підкреслює, що на сьогодні цей вид допомоги набуває нового значення в контексті реформи ЗС України та їх адаптації до стандартів НАТО, що робить шефство важливою складовою соціального захисту військовослужбовців [58].

До правових актів часів становлення незалежної України у сфері шефської допомоги ЗС України належать численні акти Президента України. Нижче подаємо їх коротку характеристику.

В Указі Президента України від 07 жовтня 1994 року № 577/94 «Про організацію шефства над кораблями Військово-Морських Сил України» [59] (втратив чинність на підставі Указу Президента від 28 березня 2006 року № 266/2006 [62]) серед суб'єктів, які здійснюють шефство над військовими частинами (кораблями), визначено Комітет з питань соціального захисту військовослужбовців при Кабінеті Міністрів України, виконавчі комітети міських та районних рад, обласні управління і міські комітети у справах молоді, обласні та міські Київська та Севастопольська ради та їх виконавчі комітети, трудові колективи, фонди соціальної й гуманітарної спрямованості, молодіжні та інші установи і організації.

В Указі Президента України від 05 квітня 1996 року № 240/96 «Про шефство над авіаційними військовими частинами Збройних Сил України» [60] (втратив чинність на підставі Указу Президента від 27 вересня 2010 року № 918/2010 [65]) встановлено, що шефство здійснюють трудові колективи, відповідні фонди та інші установи та організації.

У рішеннях Ради регіонів при Президентові України від 25 квітня 1997 року № 23/97 «Про стан вирішення соціально-побутових, матеріальних та культурних проблем військових моряків у порядку шефської допомоги» [61] та від 27 листопада 1997 року № 29/27 «Про шефську допомогу Військово-Морським Силам України» [62] визначено, що шефство здійснюється органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Указом Президента України від 13 серпня 2001 року № 610/2001 «Про шефство над аеромобільними військами Сухопутних військ Збройних Сил України» [63] (втратив чинність на підставі Указу Президента від 27 вересня 2010 року № 918/2010 [65]) передбачено нового суб'єкта, що здійснює шефство, – обласну державну адміністрацію.

В Указі Президента України від 28 березня 2006 року № 266/2006 «Про вдосконалення організації шефства над Військово-Морськими Силами Збройних Сил України» [64] (втратив чинність на підставі Указу Президента України від 27 вересня 2010 року № 918/2010 [65]) зазначено, що шефство здійснюють

місцеві державні адміністрації, громадські організації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, підприємства, установи та організації всіх форм власності. Це був останній нормативний акт, у якому з питань шефства згадано таких суб'єктів, як громадські організації, підприємства, установи та організації всіх форм власності.

Надалі в Указі Президента України від 27 вересня 2010 року № 918/2010 «Питання шефства над Збройними Силами України» [65] (втратив чинність на підставі Указу Президента від 11 лютого 2016 року № 44/2016 [66]) та в Указі Президента України від 11 лютого 2016 року № 44/2016 «Про шефську допомогу військовим частинам Збройних Сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України» [66] шефство покладається тільки на місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Останній раз шефство саме громадських організацій над кораблями та військовими частинами Військово-Морських Сил Збройних Сил України згадується в Указі Президента України від 28 березня 2006 року № 266/2006 «Про вдосконалення шефства над Військово-Морськими Силами Збройних Сил України» [64] (втратив чинність на підставі Указу Президента від 27 вересня 2010 року № 918/2010 [72]).

Укази Президента України від 27 вересня 2010 року № 918/2010 «Питання шефства над Збройними Силами України» [65] (втратив чинність на підставі Указу Президента від 11 лютого 2016 року № 44/2016 «Про шефську допомогу військовим частинам Збройних Сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України» (із змінами, внесеними згідно з Указами Президента від 03 серпня 2016 року № 324/2016; від 08 серпня 2017 року № 213/2017; від 03 березня 2018 року № 53/2018; від 26 квітня 2019 року № 169/2019; від 27 березня 2020 року № 128/2020) [66], що стосуються шефства над Збройними Силами України, адресувалися виключно Раді регіонів, місцевим органам виконавчої влади і органам місцевого самоврядування. Юридична нормопроєктувальна форма затвердження такого шефства полягала у підтримці пропозицій від Міністерства оборони України, Головного управління

Національної гвардії України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, а також місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування щодо подальшого розвитку шефства над військовими частинами. Важливо, що цими указами було затверджено Перелік військових частин Збройних Сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України, над якими здійснюється шефство, що забезпечило систематизацію цієї діяльності і належну координацію зусиль місцевих адміністрацій та органів самоврядування.

Розглянемо еволюцію змісту розуміння та використання термінів «шефство» та «шефська допомога» в нормативних актах Президента України.

Відповідно до Указу Президента України від 07 жовтня 1994 року № 577/94 «Про організацію шефства над кораблями Військово-Морських Сил України» [59] (втратив чинність на підставі Указу Президента від 28 березня 2006 року № 266/2006 [64]) організація «шефства» над військовими частинами означає допомогу військкоматам у підготовці допризовників до служби на флоті, виконання заходів військово-патріотичного виховання, організацію культурного відпочинку для матросів і офіцерів. Також до обов'язків шефських організацій входило забезпечення кораблів і військових підрозділів необхідними ресурсами, зокрема продовольством, паливом, мастильними матеріалами та матеріально-технічними засобами.

Крім того, шефська діяльність передбачала вирішення соціальних питань моряків та їхніх родин, таких як працевлаштування членів сімей, улаштування дітей у дошкільні заклади, надання земельних ділянок для будівництва та садівництва. Цей підхід сприяв не тільки зміцненню морального та матеріального стану військовослужбовців, а й допомагав інтегрувати їхні сім'ї у місцеві спільноти, покращуючи їх загальний соціальний стан.

У Рішенні Ради регіонів при Президентіві України від 25 квітня 1997 року № 23/97 «Про стан вирішення соціально-побутових, матеріальних та культурних проблем військових моряків у порядку шефської допомоги» [61] одночасно застосовуються терміни «шефська допомога», «шефські зв'язки», особливо

«шефство». До шефських зв'язків у зазначеному Рішенні Ради регіонів відносять: ремонт кораблів, забезпечення житлом офіцерів, допомога військовим частинам продуктами харчування, постачання будівельних матеріалів, телерадіоапаратури та спортивного інвентаря; виступ перед моряками професійних та самодіяльних творчих колективів [61]. Під терміном «шефство» розуміють: організацію роботи щодо патріотичного виховання допризовної молоді, її підготовку до служби на флоті, у тому числі на підшефних кораблях, організацію культурного відпочинку військових моряків; приділення уваги вирішенню проблем батьків і членів сімей військових моряків, насамперед щодо працевлаштування, влаштування дітей у дошкільні заклади, виділення присадибних ділянок тощо; будівництво житла для моряків-чорноморців [61]. Термін «шефські зв'язки» у вказаному Указі Президента не розкривався.

В Указі Президента України від 28 березня 2006 року № 266/2006 «Про вдосконалення організації шефства над Військово-Морськими Силами Збройних Сил України» (втратив чинність на підставі Указу Президента України від 27 вересня 2010 року № 918/2010 [65]) застосовано терміни «шефство» і «шефська допомога», проте розкрито тільки зміст терміна «шефство». Так, шефством вважається відновлення і підтримання технічної готовності кораблів, озброєння та військової техніки Військово-Морських Сил, а також задоволення соціальних потреб військовослужбовців [64].

В Указах Президента України від 27 вересня 2010 року № 918/2010 «Питання шефства над Збройними Силами України» [65] (втратив чинність на підставі Указу Президента від 11 лютого 2016 року № 44/2016 [66]) та від 11 лютого 2016 року № 44/2016 «Про шефську допомогу військовим частинам Збройних Сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України» (із змінами, внесеними згідно з Указами Президента від 03 серпня 2016 року № 324/216; від 08 серпня 2017 року № 213/2017; від 03 березня 2018 року № 53/2018; від 26 квітня 2019 року № 169/2019; від 27 березня 2020 року № 128/2020 [66]) застосовуються терміни «шефська допомога» та «шефство». Під шефством розуміється допомога військовим частинам за рахунок

комплексного постачання їжі, засобів палива та мастил, а також матеріально-технічних ресурсів. Окрім логістичної підтримки, особлива увага приділяється вирішенню соціальних та побутових проблем військовослужбовців, забезпеченню їхніх культурних і духовних потреб, військово-патріотичному вихованню молоді та її підготовці до виконання військових обов'язків з метою підвищення обороноздатності держави [65, 66].

Згідно з Указом Президента України від 11 лютого 2016 року № 44/2016 «Про шефську допомогу військовим частинам Збройних Сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України» місцевим державним адміністраціям доручено вжити заходів щодо організації роботи зі здійснення шефства над зазначеними військовими та правоохоронними формуваннями. Надання підтримки військовим частинам передбачає комплексне забезпечення їх продовольчими товарами, пально-мастильними ресурсами та матеріально-технічними засобами. Вирішення соціально-побутових питань пов'язано з комфортом і добробутом військовослужбовців. Особливий акцент зроблено на задоволенні їхніх культурних і духовних потреб, а також на організації заходів із військово-патріотичного виховання молодого покоління, спрямованих на підготовку до виконання обов'язків військової служби. Для досягнення цих цілей запроваджується створення координаційних рад, які забезпечують ефективну реалізацію визначених завдань [66].

У перелічених указах Президента України також систематично затверджуються списки військових частин ЗС України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України, які перебувають під шефською опікою. Аналіз цих документів свідчить про динамічний розвиток концепції «шефства» та «шефської допомоги», що із часом змінювалася як за змістом, так і за масштабами. Раніше ці заходи охоплювали допомогу в підготовці допризовників до служби, організацію патріотичного виховання, створення умов для культурного дозвілля військових, а також матеріальну підтримку кораблів і частин. Додатково до цього вирішувалися такі важливі соціальні аспекти, як забезпечення житлом, працевлаштування членів сімей військовослужбовців,

доступ до дитячих дошкільних закладів, а також надання земельних ділянок для будівництва чи ведення садівництва [59].

Сьогодні шефська допомога визначається шляхом надання необхідних ресурсів для забезпечення військових частин, вирішення соціальних проблем військових, підтримку їхніх духовних і культурних запитів, а також формування у молоді патріотичних цінностей і готовності до виконання військового обов'язку [66].

Вищезазначене свідчить про неможливість суб'єктів, які надають волонтерську допомогу, розв'язати житлові, комунально-побутові та інші гострі соціальні проблеми військовослужбовців (працевлаштування членів їхніх сімей, улаштування дітей у дитячі дошкільні заклади, надання земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва).

У зв'язку з проведенням деіндустріалізації в Україні і зникненням більшості виробничих колективів правовий інститут шефства над військовими частинами від державних органів, трудових колективів та громадських організацій поступово перейшов до місцевих державних адміністрацій і за згодою до місцевих органів самоврядування [64–66], але це не означає, що за правовим звичаєм це і далі не можуть робити трудові колективи. Просто їх кількість значно зменшилася, і вони також продовжують здійснювати таке шефство.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що метою військово-шефської роботи було і залишається всебічне сприяння державі у підтриманні обороноздатності України, духовно-моральної злуки суспільства та його захисників. Саме тому в Інструкції про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 19 січня 2016 року № 27, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 30 березня 2016 року за № 478/28608 [67, п. 5 розділу I, п. 6 розділу II], ініціативи, пов'язані із шефством у ЗС України, тепер належать до основних напрямів роботи із забезпечення соціального і правового

захисту військових і їхніх родин, а також працівників ЗУ України. Відповідальність за планування та моніторинг цих заходів покладено на Київський міський та обласні військові комісаріати, органи військового управління, а також на структурні підрозділи Міністерства оборони України (далі – Міноборони) [67]. Надалі в пункті 3 Положення про Раду сприяння імплементації реформ Міністерства оборони України, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 24 червня 2020 року № 222 [68], організацію шефської роботи, шефських стосунків між ЗС України та органами виконавчої влади і місцевого самоврядування було віднесено до основних завдань Ради сприяння імплементації реформ Міністерства оборони України. У вказаному Положенні [68], аналогічно зазначеному вище щодо змісту указів Президента України з питань шефства над ЗС України [64–66], у зв’язку з проведенням деіндустріалізації України і зникненням більшості виробничих колективів правове регулювання шефства над військовими частинами від державних органів, трудових колективів та громадських організацій поступово перейшло до органів виконавчої влади в особі місцевих державних адміністрації та за згодою до місцевих органів самоврядування.

У наступній редакції зазначеного Положення про Раду [69] питання організації шефської роботи, шефських стосунків між ЗС України та органами виконавчої влади і місцевого самоврядування вже не входили до основних завдань Ради через відсутність реального впливу з боку вказаного органу державного управління на суб’єктів шефської роботи.

Водночас відповідно до відомостей із щорічника «Біла книга 2015, 2017, 2018. Збройні Сили України» [70, 71, 72] питання шефської допомоги ЗС України відповідно до структури Громадської ради при Міністерстві оборони України віднесено до компетенції Комітету № 8 «Комітет з питань військово-патріотичного виховання, шефської, воєнно-історичної роботи та зв’язків з молодіжними організаціями». Зазначений у «Білій книзі 2015, 2017, 2018. Збройні Сили України» [70, с. 57, 76; 71, с. 96; 72, с. 103] комітет з питань військово-патріотичного виховання, шефської, воєнно-історичної роботи та

зв'язків з молодіжними організаціями у складі Громадської ради при Міноборони не вказаний у відповідних Положеннях про Громадську раду при Міністерстві оборони України [73–75] і його компетенція не визначена. Вказане свідчить про непослідовність політики Міноборони з питань шефської допомоги ЗС України.

Разом із шефською допомогою Збройним Силам надавалася благодійна допомога в межах Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» [50] (втратив чинність 05 липня 2012 року на підставі Закону України № 5073-VI [49]). Цей Закон визначав загальні засади благодійництва, забезпечував правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, гарантував державну підтримку її учасникам, створював умови для діяльності благодійних організацій відповідно до законодавства України.

Законодавство України у сфері благодійності зазнало значних змін із прийняттям нового Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49], який замінив попередній Закон від 16 вересня 1997 року № 531/97-ВР [50]. Цей акт став частиною більш широкої системи регулятивних документів, що включає Цивільний кодекс України [76], закони України «Про гуманітарну допомогу» [77], «Про Товариство Червоного Хреста України» [78], Податковий кодекс України [79], Порядок отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 року № 1222 [80], та інші нормативно-правові акти. У статті 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» зазначено, що благодійна діяльність – це добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [49].

Відповідно до частини першої статті 717, частини першої статті 729 Цивільного кодексу України пожертва є особливою формою безоплатного відчуження майна у вигляді дарування для досягнення певної, наперед обумовленої мети [76].

Згідно із статтею 3 Закону України «Про Товариство Червоного Хреста України» доброчинна, благодійна діяльність – це діяльність, пов’язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, з огляду на загальнолюдські принципи гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети одержання прибутку чи іншої вигоди) [78].

Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» встановлено, що до сфер благодійної діяльності відноситься сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану [49, ст. 3]. Благодійною пожертвою вважається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону [49, ст. 6]. Серед суб’єктів благодійної діяльності Закон розрізняє благодійні організації, а також благодійників та бенефіціарів [49, ст. 4.].

Великим системним нормативно-правовим актом, що врегулював надання благодійної допомоги ЗС України, став Закон України від 08 квітня 2014 року № 1190-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави» [81], яким внесено зміни:

до Закону України «Про оборону України» [82] – доповнено новими положеннями щодо можливості фінансування національної оборони з благодійних внесків;

до Закону України «Про Збройні Сили України» [83] – визначено, що Кабінет Міністрів України встановлює порядок фінансування ЗС України за рахунок благодійних пожертв;

до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [84] – доповнено нормою, згідно з якою передбачено додаткове фінансування мобілізаційних заходів із благодійних джерел;

до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] – закріплено, що до сфери благодійної діяльності також належить сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану.

Вищезазначене є яскравим свідченням того, що вітчизняні державо- та правотворці останнім часом значну увагу приділяють правовій регламентації статусу благодійника та благодійництва, забезпеченню правового регулювання діяльності благодійних організацій щодо обороноздатності та національної безпеки, функціонування ЗС України.

Розглядаючи питання надання благодійної допомоги ЗС України, Т. Г. Корж-Ікаєва звертає увагу на існування низки проблем, які потребують нагального розв’язання для підвищення ефективності правового регулювання надання благодійної допомоги ЗС України. Серед них, зокрема, авторка виокремлює такі: недостатня нормативно-правова база, що регулює діяльність благодійних організацій, необхідність забезпечення більшої прозорості в розподілі та використанні благодійних внесків, адаптація законодавства до умов воєнного стану. Науковиця зазначає, що стаття 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] до сфер благодійної діяльності відносить сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану, яке не має законодавчого визначення. Водночас у статті 6 цього Закону зазначено, що публічний збір благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування ЗС України та інших утворених відповідно до закону військових формувань здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, можна вважати, що законодавець під «обороноздатністю та мобілізаційною готовністю країни, захистом населення у надзвичайних ситуаціях

мирного і воєнного стану» має на увазі «бойову, мобілізаційну готовність, боєздатність та функціонування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань», оскільки іншої цільової допомоги під час публічного збору у формі коштів або майна саме з метою «сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану» Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» не передбачає [85, с. 2, 4, 5].

Ми поділяємо думку науковиці Т. Г. Корж-Ікаєвої щодо складнощів розуміння цілей благодійної діяльності через особливість нормопроектувальної побудови Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49].

У Білій книзі антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) зазначається рішення Міністра оборони України та начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України про створення спеціальних груп, які забезпечують військові частини та підрозділи, що беруть участь в антитерористичній операції. Ці групи включали представників військового управління, міжнародних делегацій, волонтерів, а також спонсорів, забезпечуючи військові підрозділи необхідним обладнанням та ресурсами [86, с. 75].

Слід зауважити, що на той час діяв Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49], який не визнавав спонсорство як форму благодійності. Саме в Законі України «Про благодійництво та благодійні організації» [50], який втратив чинність за два роки до прийнятого рішення Міністром оборони України та начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем ЗС України [86, с. 75], зазначалося, що спонсорство – добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами набувачів благодійної допомоги з метою популяризації виключно свого імені (найменування), свого знака для товарів і послуг [50].

Отже, ЗС України не можуть популяризувати або використовувати комерційне ім'я (найменування), знаки для товарів і послуг інших суб'єктів господарювання, оскільки використання символіки у ЗС України передбачено

Порядком використання символіки у Збройних Силах України, затвердженим Указом Президента України від 20 червня 2006 року № 551/2006 [87]. Наведене свідчить про складність правового регулювання благодійної діяльності на користь ЗС України.

Крім чинного ще і досі правового інституту допомоги ЗС України так званого шефства як невизнаного різновиду благодійної допомоги, існує і правовий інститут гуманітарної допомоги, який регулюється Законом України «Про гуманітарну допомогу» [77]. Згідно із цим Законом гуманітарна допомога надається у вигляді цільової адресної безоплатної допомоги у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або як допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами, в тому числі з мотивів підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [77].

Для умов озброєного конфлікту Міжнародний суд визначив допустиму гуманітарну допомогу як надання продовольства, одягу, ліків та іншої гуманітарної допомоги, за винятком зброї, систем озброєння, боєприпасів або іншого устаткування, автотранспортних засобів і матеріалів, які можуть бути використані для спричинення серйозних тілесних ушкоджень або стати причиною смерті [88].

Хоча Закон України «Про гуманітарну допомогу» [77] не наводить вичерпного переліку товарів, які можуть бути визнані гуманітарною допомогою для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту, гуманітарною допомогою визнається не будь-що, а тільки товари, які не є зброєю, системами озброєння, боєприпасами або іншим устаткуванням, автотранспортними засобами і матеріалами, які можуть бути використані для спричинення серйозних тілесних ушкоджень або стати причиною смерті.

Відповідно до зазначеного Закону донори гуманітарної допомоги – це юридичні особи, які були створені та зареєстровані згідно з вітчизняним або

міжнародним законодавством, а також фізичні особи, що перебувають як в Україні, так і за її кордоном, які добровільно надають гуманітарну допомогу отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за її межами. Під отримувачами гуманітарної допомоги слід розуміти юридичних осіб, а також акредитовані представництва іноземних держав, міжнародних та іноземних гуманітарних організацій в Україні (без створення юридичної особи), визначені у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку отримувачами гуманітарної допомоги. Термін «набувачі гуманітарної допомоги» включає фізичних та юридичних осіб, які потребують допомоги і яким вона безпосередньо надається [77, ст. 1].

Як бачимо, Закон України «Про гуманітарну допомогу» визначає потрібний ланцюг суб'єктів передачі та отримання гуманітарної допомоги: донорів, отримувачів та набувачів, серед яких донори – ті, хто передає допомогу, отримувачі – ті, хто її отримує для подальшої передачі набувачам, яким безпосередньо призначається допомога [77, ст. 1].

Згідно з редакцією статті 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [77], яка діяла з 22 жовтня 1999 року до 22 січня 2024 року, гуманітарна допомога – різновид благодійництва і спрямовується відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49]. На сьогодні така норма вже не чинна. Так само, як і вищезазначений Закон, Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» [50] однією із форм благодійництва раніше визнавав гуманітарну допомогу [50, ст. 27].

В обох чинних редакціях законів України «Про гуманітарну допомогу» [77] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] не регламентується, що гуманітарна допомога є «додатковим видом» благодійної допомоги, а тому для подолання цієї прогалини нами запропоновано доповнити обидва закони нормами в частині того, що гуманітарна допомога є видом благодійної діяльності, оскільки редакційні зміни, які вносилися до одного із законів, не передбачали одночасних змін до іншого закону. Таким чином, гуманітарну допомогу уже не розглядали як

вид благодійної діяльності, що стало на заваді у правозастосовній практиці волонтерів, які прагнуть надавати волонтерську допомогу ЗС України.

Відповідно до Закону України «Про гуманітарну допомогу» [77] підставою для започаткування процедури визнання допомоги гуманітарною є письмова пропозиція донора про її надання. Підставою для здійснення гуманітарної допомоги в Україні є письмова згода отримувача гуманітарної допомоги на її одержання. Отримувач гуманітарної допомоги має такі самі права на її використання, що і набувач гуманітарної допомоги.

З 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, динамічних процесів у сфері національної безпеки і оборони, різкого збільшення потреб у гуманітарній допомозі та необхідності швидкого задоволення гуманітарних потреб, правове регулювання отримання гуманітарної допомоги зазнало істотних змін. В умовах воєнного стану систематично приймаються правові акти, які мають на меті врегулювати порядок реагування на найбільш гострі питання забезпечення гуманітарною допомогою та зберегти при цьому розумний баланс між швидкістю і простотою прийняття державними органами рішень в інтересах кінцевого набувача, а також можливими формами державного контролю.

Так, наприклад, тільки за півтора місяця, з 01 березня 2022 року по 15 квітня 2022 року, Кабінет Міністрів України сім разів переглядав порядок пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України: прийнято сім постанов про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 року № 174 «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану» [89]. Загалом ця постанова витримала дев'ять редакцій і була визнана такою, що втратила чинність, з 01 грудня 2023 року на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 05 вересня 2023 року № 953 «Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану» [90]. Але і ця постанова також зазнала редакційних змін.

Законом України від 03 березня 2022 року № 2118-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [91] внесено зміни до статті 15 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про гуманітарну допомогу» [77] шляхом доповнення нормою щодо права Кабінету Міністрів України на період дії воєнного стану визнавати окремі категорії товарів гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою в кожному конкретному випадку.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 362 внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 року № 174 [88], відповідно до яких гуманітарною допомогою, яка ввозиться на митну територію України за спрощеним порядком і декларативним принципом, визнано окремі спеціальні засоби індивідуального захисту, а також тканини (матеріали) для виготовлення бронежилетів.

За цими самими правилами, але за умови додаткового подання до митних органів гарантійного листа кінцевого користувача, дозволено ввезення окремих категорій товарів гуманітарної допомоги, що були визначені в новому додатку 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 року № 174 [88] (до таких товарів віднесено, зокрема, тепловізори, пластини для бронежилетів, біноклі, переносні радіостанції, безпілотні літальні апарати). При цьому запроваджено вимоги щодо контролю фактичного отримання товарів, їхнього обліку та контролю за дотриманням гарантійних зобов'язань кінцевим користувачем. Також урегульовано правила ввезення товарів гуманітарної допомоги, які належать до товарів подвійного використання та товарів військового призначення.

Таким чином, зазначеними нормативно-правовими актами було врегульовано:

порядок забезпечення гуманітарної допомоги для потреб ЗС України і територіальної оборони;

порядок забезпечення гуманітарною допомогою у вигляді паливно-мастильних матеріалів.

Чіткої класифікації товарів гуманітарної допомоги в чинному законодавстві немає. Водночас аналіз гуманітарної допомоги, що постачається в Україну, дає змогу здійснити такий умовний поділ на основні види гуманітарної допомоги:

гуманітарна допомога військового призначення (обладнання, техніка, спорядження тощо);

медична гуманітарна допомога (як цивільна, так і військова медицина);

гуманітарна допомога цивільному населенню (продовольчі потреби, харчування, засоби гігієни, одяг та взуття, санітарія, побутові товари тощо);

паливо (як для військових потреб, так і для потреб цивільного захисту).

Як зазначалося вище, «проміжним» суб'єктом передавання гуманітарної допомоги є її отримувачі, які передають її кінцевим набувачам.

Чутки про розкрадання військовими чиновниками допомоги, яка була надана Канадою, спонукали уряд України залучити волонтерські організації до організації контролю над розподілом та постачанням допомоги на передову лінію фронту [92].

І. М. Коропатнік вважає, що прагнення українського суспільства до сталого розвитку в контексті євроінтеграційного курсу сприяло зростанню зацікавленості громадян у функціонуванні інститутів, здатних забезпечити реалізацію цього вектора. Як наслідок, почали формуватися нові механізми співпраці між громадянським суспільством і ЗС України, зокрема у вигляді волонтерських ініціатив та діяльності громадських рад [93, с. 70].

На думку В. В. Вашкович, до початку збройного конфлікту в Україні волонтерський рух існував у досить вузьких межах, розвивався повільно і не мав значного впливу на суспільні процеси. Проте з початком антитерористичної операції ситуація кардинально змінилася: волонтерська діяльність набула масового характеру, чітких організаційних форм і перетворилася на потужний прояв громадянської активності. У результаті цих змін волонтерство стало

важливим політичним інститутом, який відіграє помітну роль у суспільному житті країни [94, с. 164].

В. С. Сірко звертає увагу на те, що діяльність у сфері волонтерства не обмежується лише волонтерами та їхніми організаціями, до роботи також залучаються благодійні та неприбуткові організації, що активно користуються волонтерською працею, поєднуючи її з професійними благодійними діями [6, с. 45]. Ми погоджуємося з такою думкою науковців щодо ролі волонтерського руху у наданні допомоги ЗС України та заходах із благодійної діяльності.

Згідно із Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійники можуть добровільно обирати форми благодійної діяльності, включно з безоплатним наданням послуг і виконанням робіт на користь бенефіціарів [49].

За приписами абзацу четвертого частини другої статті 8 Закону України «Про волонтерську діяльність» отримувач волонтерської допомоги має право на вибір форми надання волонтерської допомоги. Водночас цей Закон не містить переліку форм надання такої допомоги [21]. У зв'язку із цим, на нашу думку, може йти мова про вибір між роботою або послугою, про які йдеться у частині першій статті 1 вказаного Закону.

Що стосується норми абзацу третього частини першої статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» [20], яка закріплює, що волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності, то ця норма є відсилною до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» [50] (втратив чинність 05 липня 2012 року на підставі Закону України № 5073-VI [49]). У статті 1 цього вже нечинного Закону було подано визначення терміна «благодійництва» як добровільної безкорисливої пожертви фізичних та юридичних осіб матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги у специфічних формах благодійництва: меценатства, спонсорства і волонтерської діяльності.

Водночас норма Закону України «Про волонтерську діяльність» [21, ст. 1] про те, що волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності, є чинною, проте у спеціальному Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні

організації» [49] про таку форму благодійної діяльності не зазначено і не віднесено до виду благодійної діяльності.

Пункт 2¹ Прикінцевих положень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» встановлює, що для включення до Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації благодійник – фізична особа повинна подавати до територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, у паперовій або електронній формі заяву із зазначенням реквізитів рахунків, відкритих у банках на ім'я такого волонтера, що призначені для здійснення благодійної діяльності [49].

Таким чином, згідно із зазначеним Законом [49] волонтери вважаються благодійниками. Проте пунктом 5 частини першої статті 1 цього ж Закону визначено, що благодійником є дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права (у тому числі благодійна організація), яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності. Як бачимо, про форму благодійної діяльності, що вказана у статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21], у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [48] не йдеться.

У статті 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] подано вичерпний перелік видів благодійної діяльності, до яких не віднесено ані гуманітарну, ані волонтерську допомогу. Тому ми пропонуємо внести зміни до вищезазначених законів з метою усунення правової прогалини з огляду на те, що така правова невизначеність ускладнює надання волонтерської допомоги ЗС України, тобто йдеться про відсутність зрозумілого правового регулювання надання такої допомоги.

Зокрема, ми пропонуємо:

абзац третій частини першої статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] викласти в такій редакції: «Волонтерська діяльність є видом благодійної діяльності.»;

пункт четвертий частини першої статті 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] викласти в такій редакції: «4) безоплатне надання послуг та виконання робіт (волонтерська діяльність) на користь бенефіціарів або гуманітарна допомога».

У частині третій статті 3 Закону України «Про волонтерську діяльність» зазначено, що Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності, забезпечує реалізацію державної політики у сфері волонтерської діяльності; сприяє громадським об'єднанням та благодійним організаціям у їхній діяльності, спрямованій на розвиток волонтерської діяльності [21]. Із цією метою Національна соціальна сервісна служба України оприлюднила на своєму сайті «Зразок договору, що укладається між волонтером та органом державної влади або місцевого самоврядування», розділ «Предмет договору» якого містить пункт 1.4, який викладений у такій редакції:

«1.4. Договір укладений із врахуванням вимог ч. 1 ст. 54 Закону України «Про запобігання корупції» щодо можливості безоплатного одержання послуг у випадках, передбачених Законами України «Про волонтерську діяльність» та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [95].

Таким чином, відбувається дублювання норм права, які регламентують однаковий предмет правового регулювання зазначених законів України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] і «Про волонтерську діяльність» [21]. Це дає підстави стверджувати, що фактично все волонтерство є благодійною діяльністю.

Розглянемо, чи можуть волонтери здійснювати такий вид благодійної діяльності, як публічний збір благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування ЗС України та інших відповідно до закону військових формувань вказаний у пункті 6 частини першої статті 5 та пункті 8 частини восьмої статті 7 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49]. На нашу думку, волонтери можуть

займатися публічним збором таких пожертв, оскільки такий збір та безоплатна передача коштів у власність бенефіціарів (ЗС України) є роботами та послугами.

Закон не вимагає, щоб благодійник передавав саме власні кошти чи майно. Згідно із Законом благодійник – це дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права (у тому числі благодійна організація), яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності [49, ст. 1]. На підтвердження зазначеного пункт 6 частини першої статті 5 та стаття 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» встановлюють, що благодійною пожертвою є безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав, у тому числі отриманих благодійником шляхом збору публічних пожертв, у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до Закону [49]. Тобто в Законі йдеться не про передавання бенефіціару (кінцевому отримувачу) власних коштів або майна самого благодійника, а про здійснення благодійником одного чи декількох видів благодійної допомоги, у тому числі і публічного збору добровільних пожертв і передавання бенефіціару не свого майна чи коштів, а майна і коштів третіх осіб. У свою чергу, благодійник у цьому випадку є лише посередником чи виконавцем послуги або роботи із зібрання публічних пожертв в інтересах бенефіціара (кінцевого отримувача).

У Законі України «Про гуманітарну допомогу» [77] також не йдеться про передачу фінансової допомоги, благодійних пожертв чи іншого, які є власністю самого донора.

На підставі вищезазначеного виявлено, що правовий інститут «шефства» пов'язаний із передачею власних коштів або майна їхніми власниками – «шефами» військовим частинам на відміну від благодійництва, донорства (гуманітарної допомоги), волонтерства, які передають не своє майно та кошти, а є посередниками такої передачі від третіх осіб.

На думку науковців М. М. Прохоренка і Р. В. Алієва, правовий інститут волонтерської допомоги ЗС України влючає низку правових норм, які становлять цей інститут:

співвідношення із законодавством в інших сферах та щодо інших видів допомог, зокрема шефської, благодійної, гуманітарної, міжнародної, технічної; права і обов'язки волонтерів та волонтерських організацій; напрями надання волонтерської допомоги; повноваження державних органів із реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності; порядок збору добровільних пожертв, їх облік та умови передачі кінцевому бенефіціару (військовим частинам); та інші [96, с. 659].

Як бачимо, за значущістю у складі правового інституту волонтерської допомоги ЗС України вчені М. М. Прохоренко і Р. В. Алієв на перше місце ставлять її співвідношення із шефською, благодійною, гуманітарною допомогою, яку визнають складовими вказаного інституту.

Ми підтримуємо твердження цих науковців щодо співвідношення всіх видів перелічених допомог, що надаються ЗС України.

Т. Г. Корж-Ікаєва звертає увагу, що за цілями, напрямками надання різних видів допомоги закони України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49], «Про волонтерську діяльність» [21] та «Про гуманітарну допомогу» [77] відрізняються, а ЗС України як отримувачі таких допомог прямо згадуються тільки в законах України «Про волонтерську діяльність» [21, ст. 1] і «Про гуманітарну допомогу» [77, ст. 6 та 11], [85, с. 5]. Що стосується цього питання, то ми погоджуємося з науковицею Т. Г. Корж-Ікаєвою, оскільки вважаємо, що в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] ЗС України не згадуються прямо, а через особливість нормопроєктування вказаного Закону: відповідно до статті 3 до сфер благодійної діяльності належить сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану. Це поняття значно ширше, ніж надання благодійної допомоги ЗС України. Водночас у статті 7 цього Закону йдеться про публічний збір благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та

функціонування ЗС України. І хоча благодійна діяльність є більш ширшим поняттям, ніж збір благодійних пожертв, ми вважаємо, що і цей Закон деякою мірою згадує ЗС України.

Слід зазначити, що на таку правову невизначеність звертає увагу Т. Г. Корж-Ікаєва, яка вважає, що нормативне регулювання благодійності в Україні, урегульоване законами, відрізняється за цілями та напрямками у сфері національної безпеки і оборони, надає правову основу для організації різноманітних видів допомог, спрямованих на підтримку ЗС України, проте відрізняється за процедурами та правилами надання таких видів допомог, незважаючи на те, що всі вони є різновидами (формами) благодійної допомоги. Однак у процесі аналізу та застосування цих нормативних документів виникає певна термінологічна невизначеність. Різноманітність термінів, таких як «форми», «види» чи «різновиди», «цілі» чи «напрями» благодійності, вказує на необхідність подальшої стандартизації та уніфікації понять для забезпечення більшої прозорості та ефективності в реалізації благодійних ініціатив для допомоги ЗС України [85, с. 5, 6].

Ми підтримуємо думку Т. Г. Корж-Ікаєвої про необхідність термінологічної уніфікації у законодавстві, що регулює надання допомоги ЗС України.

На неоднозначність правового регулювання в особливий період надання волонтерської допомоги ЗС України вказують В. А. Тимошенко та Л. П. Медвідь. Науковці зауважували, що така допомога відбувалась не тільки в спосіб надання робіт та послуг із ремонту, відновлення військової техніки, а й у спосіб збору благодійних пожертв у грошовій та натуральній формі. В умовах тривалого збройного конфлікту, спровокованого зовнішнім вторгненням, волонтерський сектор в Україні зазнав значного розширення та активізації. Волонтерські ініціативи стали фундаментальним елементом у системі підтримки військовослужбовців, які перебувають на передових позиціях, а також зробили вагомий внесок у забезпечення потреб інвалідів війни, ветеранів та учасників бойових дій. Поряд із зростанням важливої ролі волонтерства з'явилися певні складнощі, зокрема щодо правового регулювання цієї діяльності. З метою

забезпечення адекватного захисту прав та інтересів волонтерів, а також для формування ефективних механізмів їхньої підтримки та координації роботи, важливим є регулярний моніторинг та удосконалення законодавчої бази [97, с. 297–298].

Ми повністю підтримуємо позицію В. А. Тимошенко та Л. П. Медвідь щодо комплексного характеру нормативно-правового регулювання надання волонтерської допомоги ЗС України.

З огляду на вищенаведене нами встановлено, що характерними способами правового регулювання шефської допомоги є спосіб зобов'язання надавати місцевим державним адміністраціям та за згодою органам місцевого самоврядування допомогу конкретно визначеним військовим частинам відповідно до переліку, затвердженого Указом Президента України.

У свою чергу, благодійна, гуманітарна, волонтерська допомога здійснюється на підставі нормативно-правового регулювання у спосіб дозволяння, але із зобов'язанням дотримання певної формальної процедури (укладання договору, реєстрація в реєстрі волонтерів тощо).

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи історію становлення та правового забезпечення волонтерського руху та правове регулювання надання шефської, благодійної, гуманітарної та волонтерської допомоги Збройним Силам України, зазначаємо, що:

1. Український волонтерський рух не відокремлений від світового, а українське законодавство у цій сфері формується під впливом тих викликів, які постають перед державою.

2. Джерелами правового регулювання волонтерської діяльності в зарубіжних країнах є національне законодавство, традиції та практики. Їх особливість полягає в тому, що у більшості країн відсутнє законодавство, що регулює волонтерську діяльність, а в тих країнах, де таке законодавство є, воно може бути застосованим як у спеціальному законі щодо волонтерства, так і бути

розпорошеним у низці нормативно-правових актів. Загалом законодавство іноземних держав різною мірою гармонізується із Загальною декларацією волонтерів 2001 року та Європейською хартією прав та обов'язків волонтерів від 18 вересня 2011.

Виникнення, розвиток волонтерського руху та його правове оформлення в різних країнах переважно залежать від розвитку демократії та становлення громадянського суспільства.

3. Інституалізація надання різних видів допомог Збройним Силам України включає такі періоди:

шефська допомога – від 07 жовтня 1994 до сьогодні;

благодійна допомога – від 16 вересня 1997 року до сьогодні;

гуманітарна допомога – від 22 жовтня 1999 року до сьогодні;

волонтерська допомога – від 19 квітня 2011 року до сьогодні.

4. Правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні має публічно (нормативно-правовий) та приватно-правовий (договірний) зміст. За обсягом предмета регулювання правове забезпечення волонтерської діяльності можна класифікувати на загальне (правове) та спеціальне (нормативне).

5. За результатами дослідження предмета правового регулювання волонтерської діяльності та волонтерської допомоги запропоновано авторське визначення зазначених понять.

6. Вітчизняні державо- та правотворці не повною мірою розрізняють такі поняття, як форма та вид благодійної діяльності.

Три види допомоги Збройним Силам України: гуманітарна, благодійна, волонтерська не мають чіткого розмежування з погляду предмета правового регулювання, існують одночасно, взаємно доповнюють одна одну, поглинають одна одна та конкурують між собою.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ВОЛОНТЕРІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНИ

2.1. Правовий статус волонтерських організацій та волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України

Дослідження правового статусу волонтерських організацій та волонтерів, які надають волонтерську допомогу ЗС України, необхідно розглядати з позиції щодо визначення поняття статусу, правового статусу, статусу наближених до нього соціальних суб'єктів та елементів цих статусів, що існують та популяризуються у сучасній правовій доктрині.

Отже, «статус (лат. status – становище) – 1) юридичне. Правове становище осіб або організацій, установ тощо. 2) Статус, соціальний – становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі. Статус визначається відповідно до ознак специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних тощо)» [98, с. 565].

У свою чергу, «правовий статус – сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів суб'єктів права». У юридичному словнику Блека зазначено, що правовий статус включає певну сукупність прав, обов'язків, повноважень чи обмежень, які можуть мати особа або річ, що охоплюються чи визначаються законодавством. Можна виділити також правовий статус певних об'єктів права (наприклад, землі).

До структури правового статусу особи можна віднести такі складові: 1) правові норми, які визначають статус (норми конституційного та поточного законодавства, міжнародні договори); 2) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; 3) правосуб'єктність; 4) правові принципи; 5) громадянство; 6) гарантії прав і свобод; 7) юридична відповідальність; 8) правовідносини загального (статусного) типу» [99, с. 534–536].

Деякі науковці вважають, що «правовий статус – це правове становище особи в суспільстві, а громадянина в державі, що відображає їхній фактичний стан та взаємодію із суспільством чи державою. Правовий статус – складне юридичне поняття, що містить такі основні елементи: правосуб'єктність; права; свободи; обов'язки; відповідальність» [100, с. 764–765]. Або що «правовий статус (лат. status – становище) – сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб. Правовий статус юридичних осіб визначається через їх компетенцію, тобто права і обов'язки цих осіб зафіксовані в чинному законодавстві» [101, с. 44].

А. В. Панчишин розглядає правовий статус держави як нормативно визначену, стабільну та структуровану правову категорію, яка фіксує особливе місце держави серед суб'єктів суспільних відносин і регламентує засади її взаємодії з іншими учасниками правового поля. На його думку, цей статус складається з трьох основних блоків: елементів, що передують статусу (зокрема, правосуб'єктність), безпосередньо статусних характеристик (прав, обов'язків, інтересів, принципів функціонування та гарантій), а також компонентів, що охоплюють відповідальність держави. Такий комплексний підхід дає змогу глибоко осмислити правову природу держави. Науковець зазначає, що правовий статус держави має низку важливих ознак: універсальність, загальний характер, нормативне закріплення, структурованість, стабільність, офіційність і здатність до реалізації як у внутрішніх, так і зовнішніх правовідносинах, забезпечуючи при цьому узгодженість її прав та обов'язків [102, с. 4].

О. М. Биков, визначаючи конституційно-правовий статус національних меншин в Україні, розглядає систему колективних та індивідуальних прав національних меншин, свобод і обов'язків, громадянство, юридичну відповідальність, правові принципи та гарантії прав і свобод [103, с. 3–4].

На думку Н. Г. Шукліної, конституційно-правовий статус людини і громадянина являє собою систему юридичних характеристик, закріплених у Конституції та законодавстві, яка відображає реальне становище особи в суспільстві відповідно до конкретного етапу політичного і соціального розвитку держави [104, с. 164].

Т. А. Француз-Яковець визначає конституційно-правовий статус людини і громадянина як сукупність базових правових норм та інститутів, що проголошені на рівні конституції та конституційних законів і мають на меті визначення місця та ролі людини з погляду реалізації та гарантування її прав у відносинах як з державою, так і з іншими суб'єктами правовідносин [105, с. 6].

І.І. Дахова, яка досліджувала конституційно-правовий статус урядів у зарубіжних державах, розглядає його як багатокomпонентну та структурно важливу правову категорію, що відображає не лише нормативне закріплення, а й фактичну реалізацію ролі уряду у взаємовідносинах із ключовими інституціями державної влади. Такий статус охоплює низку важливих складових, зокрема правосуб'єктність уряду, принципи його функціонування, обсяг повноважень, персональний склад, статус членів уряду, а також засади відповідальності за здійснювану діяльність [106, с. 6].

Науковець О. В. Совгіря розглядає конституційно-правовий статус Уряду України як складну теоретико-правову модель як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, закріплених у нормах права. До складових цієї системи належать: правосуб'єктність, компетенція, основоположні принципи діяльності, гарантії, законні інтереси, форми конституційного процесу (зокрема, процедура формування уряду), а також види юридичної відповідальності, включно з конституційно-правовою. У поєднанні з політичними та правовими чинниками ця структура визначає місце і функціональну роль Кабінету Міністрів у системі органів державної влади України [107, с. 4–5].

На думку В. І. Кафарського, правовий статус політичних партій охоплює сукупність правових норм, що визначають їх положення в системі публічної влади. До його змісту входять основи організації та функціонування партій, їхні права й обов'язки, види правосуб'єктності – як конституційно-правової, так і цивільно-правової, а також встановлені форми юридичної відповідальності. Окрім того, важливими елементами є загальні (статусні) правовідносини, механізми взаємодії партій із державними органами та гарантії реалізації їхніх суб'єктивних прав [108, с. 5].

На підставі проаналізованих підходів до розуміння категорії «правовий статус» можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, у сучасній правовій науці відсутній єдиний підхід до визначення цього поняття та його структурних елементів. По-друге, здебільшого термін «правовий статус» вживається щодо суб'єктів права, таких як фізичні та юридичні особи, іноді держава чи політичні партії і значно рідше – щодо об'єктів права, наприклад земельних ділянок.

Саме тому доцільно розмежовувати правовий статус волонтерських організацій і волонтерів, оскільки йдеться про різні за природою суб'єкти. З огляду на це пропонується власне бачення цих понять.

Правовий статус волонтерських організацій слід розуміти як визначене в законодавстві правове положення таких об'єднань у системі соціальних відносин, що відображає особливості їх створення, функціонування, сутність, форми діяльності, а також їхнє місце серед інших недержавних благодійних структур. Структурно він охоплює:

- а) правосуб'єктність, що реалізується через процедуру створення та офіційного визнання;

- б) обсяг прав і обов'язків (повноважень);

- в) види відповідальності – юридичну, політичну тощо.

Щодо правового статусу волонтерів, то його варто розглядати як нормативно закріплене положення фізичних осіб у суспільстві й державі, яке визначає їхню роль і значення серед інших учасників благодійної діяльності. Основними складовими такого статусу є:

- а) правосуб'єктність, що виражається через наявність правоздатності та дієздатності;

- б) основоположні принципи волонтерської діяльності;

- в) громадянство, що забезпечує можливість широкої участі у волонтерських ініціативах;

- г) комплекс прав, свобод і обов'язків волонтера як ключовий елемент правового статусу;

д) гарантії, які створюють умови для реального здійснення прав та виконання обов'язків у сфері волонтерства.

Отже, правовий статус волонтерських організацій та волонтерів, які надають волонтерську допомогу ЗС України, врегульовано Законом України «Про волонтерську діяльність» [21]. Цей Закон включає два розділи та Прикінцеві положення. Розділ II зазначеного Закону, а це майже половина його змісту, як випливає з назви, визначає «особливості правового статусу волонтерів та діяльності волонтерської організації», до яких у статті 5 зараховуються права та обов'язки організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів [21].

Правовий статус волонтерських організацій та волонтерів досліджували А. Л. Бейкун, Д. С. Вареник, М. Е. Василенко, В. В. Вашкович, І. М. Коропатнік, В. М. Кондратенко, М. О. Лещенко, І. В. Мазій, О. М. Мельник, М. А. Ольховський, С. В. Петков, В. С. Сірко, Є.Ю. Соболь та ін.

І. М. Коропатнік акцентує увагу на тому, що під час визначення адміністративно-правового статусу ЗС України в контексті їх взаємодії з громадянським суспільством необхідно передусім враховувати характер відносин із зовнішніми інститутами громадянського суспільства, зокрема громадськими об'єднаннями. На його думку, ефективна співпраця між армією та громадянським сектором має ґрунтуватися на принципі взаємних гарантій, що забезпечуватимуть баланс інтересів і довіру між сторонами [93, с. 91, 100–102]. До таких гарантій науковець не відносить гарантовану статтею 12 Закону України «Про національну безпеку України» [109, ст. 12] добровільну участь громадян та громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки. Вважаємо цю гарантію фундаментальною, у тому числі у сфері демократичного цивільного контролю за ЗС України.

Також І. М. Коропатнік зазначає, що в нормативно-правових актах, які регулюють взаємовідносини між ЗС України із суб'єктами громадянського суспільства, компетенцію, гарантії та взаємну відповідальність як елементи їх адміністративно-правового статусу не визначено. На його думку, розв'язанню цієї

проблеми могло б сприяти внесення змін до законів України «Про оборону України» [82], «Про Збройні Сили України» [83] щодо здійснення ЗС України цивільно-військового співробітництва, запропоновані у проекті Закону України «Про внесення змін до законів України «Про Збройні Сили України» та «Про оборону України» (щодо здійснення ЗС України цивільно-військового співробітництва) від 23 червня 2015 року № 2153а [93, с. 104–108]. Ми погоджуємось із І. М. Коропатніком і вважаємо, що до Закону України «Про національну безпеку» [109] також слід внести зміни щодо визначення окремої правосуб'єктності громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки і оборони як окремого суб'єкта сектору безпеки і оборони. Саме тому нами запропоновано механізм участі громадян та громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки і оборони шляхом доповнення Закону України «Про національну безпеку» [109] новою статтею 23¹ такого змісту:

«Стаття 23¹. Громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки і оборони

Громадяни та громадські об'єднання можуть добровільно брати участь у забезпеченні національної безпеки і оборони шляхом надання волонтерської, гуманітарної та інших видів благодійної допомоги відповідно до законів України під час дії особливого періоду, правового режиму надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави.».

І. М. Коропатнік звертає увагу, що існуючі законодавчі механізми часто не відповідають потребам часу. Наукова дискусія щодо організаційно-правових форм волонтерських організацій в Україні відображає певну невизначеність у законодавчому регулюванні. Так, у Законі України «Про волонтерську діяльність» не уточнюється, у яких конкретно формах можуть бути засновані волонтерські організації. Загальноприйнята практика показує, що волонтерська

діяльність є формою благодійності, а волонтерські організації – це неприбуткові юридичні особи, які найчастіше реєструються як благодійні організації.

Науковець наголошує, що чинні законодавчі інструменти не завжди відповідають сучасним потребам суспільства. У межах наукового обговорення організаційно-правових моделей функціонування волонтерських об'єднань в Україні виявляється наявність певної правової невизначеності. Зокрема, у Законі України «Про волонтерську діяльність» відсутні чіткі вказівки щодо допустимих форм створення таких організацій. Водночас на практиці волонтерські структури зазвичай розглядаються як неприбуткові юридичні особи, переважно зареєстровані у вигляді благодійних організацій, що узгоджується з розумінням волонтерства як різновиду благодійної діяльності.

Цивільний кодекс України розширює розуміння юридичних осіб, зокрема непідприємницькі товариства, які не переслідують мети отримання прибутку. Стаття 84 Цивільного кодексу України [76] встановлює чіткі відмінності підприємницьких товариств, метою яких є отримання та розподіл прибутку серед учасників, від непідприємницьких, що не мають такої мети.

І. М. Коропатнік наголошує на важливості удосконалення чинного законодавства з метою усунення існуючих прогалин і невизначеностей у правовому регулюванні діяльності волонтерських організацій, які надають підтримку ЗС України. На його думку, чіткі й стабільні правові механізми сприятимуть спрощенню процесів реєстрації таких організацій і створенню сприятливих умов для подальшого розвитку волонтерського руху в державі [110, с. 524, 526].

Розвиваючи позицію науковця про зміцнення законодавчої бази щодо правового статусу волонтерських організацій, ми вважаємо, що у Законі України «Про волонтерську діяльність» [21] спостерігається невідповідність назви розділу II «Особливості правового статусу волонтерів та діяльності волонтерської організації» із змістом статті 5 «Організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, їхні права та обов'язки» в частині використання різних термінів: «волонтерські організації» та «організації та установи, що залучають до

своєї діяльності волонтерів». Це пов'язано з більш пізніми редакційними змінами до Закону, у результаті чого було замінено попередні норми статті 6 щодо порядку реєстрації «волонтерських організацій» нормами щодо виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера з відповідною зміною назви статті. У чинній редакції Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] назва розділу II вказує на те, що волонтерськими можна вважати всі організації та установи, які є неприбутковими та внесені до Реєстру неприбуткових установ та організацій, у разі залучення ними до своєї діяльності волонтерів [21].

На цю невідповідність вказувала М. Е. Василенко. На її думку, термін «організації та установи» в статті 5 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] необхідно замінити терміном «громадські об'єднання». Авторка зауважує, що на сайті Міністерства інформаційної політики України зазначається вичерпний перелік організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів, зокрема іноземців та осіб без громадянства для провадження волонтерської діяльності на території України. Натомість вичерпного переліку волонтерських організацій та установ України, що залучають до своєї діяльності волонтерів, узагалі не існує [111, с. 25–26].

Ми погоджуємося з твердженням М. Е. Василенко щодо наявності розбіжності між визначенням суб'єктів волонтерської діяльності, заявленою у назві розділу II Закону України «Про волонтерську діяльність» [21], із змістом статті 5 цього Закону. Так, у назві розділу II йдеться тільки про «волонтерські організації», тоді як у статті 5 уже згадуються «організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів».

Тобто термін «організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів» охоплює більш широке коло суб'єктів, ніж термін «волонтерські організації».

У редакції Закону України «Про волонтерську діяльність» [21, ст. 6], яка діяла до 1 квітня 2015 року, Міністерство соціальної політики надавало юридичним особам статус волонтерських організацій, проте процедура надання

такого статусу була занадто забюрократизована і перешкоджала розвитку волонтерського руху, тому її було скасовано.

На нашу думку, слід створити загальний Реєстр організацій та установ, які залучають до своєї діяльності волонтерів, і його ведення має бути покладено на Міністерство соціальної політики України. Реєстрація в цьому Реєстрі повинна бути не обов'язковою, а здійснюватися на добровільній основі.

А також за таким самим принципом запровадити повідомлення і окремий державний реєстр волонтерів, до якого включатимуться волонтери як учасники волонтерських програм чи волонтерських акцій, а також які добровільно виказали волевиявлення про таку участь, як це запроваджено в Туркменістані [22].

Застосування запропонованого нами допоможе зробити більш прозорою діяльність таких організацій і забезпечить вільний доступ до інформації про їх діяльність усім охочим.

В. С. Сірко у своєму науковому дослідженні звертає увагу на те, що надання волонтерської допомоги в Україні здійснюють індивідуально не лише волонтери чи волонтерські об'єднання, а й благодійні організації та неприбуткові установи, які залучають волонтерів до своєї діяльності. Це свідчить про те, що волонтерська активність в українському суспільстві базується на поєднанні добровільної участі та професійної діяльності представників благодійного сектору, що забезпечує ширший спектр підтримки та сприяє ефективному функціонуванню системи надання допомоги [6, с. 45]. Із цим твердженням ми погоджуємося частково в частині визнання більш широкого кола суб'єктів із залучення до надання волонтерської допомоги. Водночас не погоджуємося з тим, що діяльність благодійників є «професійною». У деяких інших країнах законодавство допускає зарахування стажу волонтерської діяльності до трудового стажу, проте йдеться не про благодійників, оскільки благодійність визначається як більш широке коло діяльності, ніж волонтерство.

З метою удосконалення розділу II Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] ми пропонуємо внести відповідні зміни до його назви із застосуванням єдиної термінології щодо суб'єктів волонтерської діяльності,

оскільки назва розділу II чинної редакції цього цього Закону – «Особливості правового статусу волонтерів та діяльності волонтерської організації» підміняє поняття правового статусу волонтерської організації особливістю її діяльності і ніде у змісті статей цього розділу не вжито термін «волонтерські організації». Саме тому ми пропонуємо: назву розділу II «Особливості правового статусу волонтерів та діяльності волонтерської організації» Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] замінити назвою: «Особливості правового статусу волонтерів, організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів».

Крім того, послідовність змісту статей 6 та 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» є дещо нестандартною і пов'язана з внесенням численних змін до цього Закону [21]. Так, стаття 7 має назву «Волонтери, їх права та обов'язки», натомість попередня стаття 6 стосується виплат одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера. Це можна пояснити особливостями вітчизняної правотворчості. Попередньо стаття 6 у редакції Закону України «Про волонтерську діяльність» до 05 березня 2015 року стосувалася порядку надання та позбавлення юридичних осіб статусу волонтерської організації. Цей порядок гальмував волонтерський рух і викликав численні скарги та нарікання [21].

До початку збройного конфлікту на Сході України законодавець імплементував в інші закони України конституційні гарантії щодо державного забезпечення соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у ЗС України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей [47, ст. 17].

На нашу думку, недостатня врегульованість у законодавстві суспільних відносин, пов'язаних із соціальним захистом членів сімей загиблих волонтерів чи поранених волонтерів унаслідок контузії, травми або каліцтва, отриманих під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, повною мірою не відповідає вимогам частин першої та другої статті 3, частини третьої статті 22

Конституції України, щодо яких в Україні визнаються найвищою цінністю людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека, а діяльність держави спрямована на захист прав і свобод людини [47].

Під час виконання конституційного обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності [47, ст. 65] багато волонтерів, які надавали допомогу ЗС України, були поранені, закатовані, загинули, зникли безвісти [112, с. 332, 333, 335, 338, 341, 345, 347, 348; 113, с. 82, 84].

З метою комплексного врегулювання питання надання соціальних гарантій різним категоріям осіб у зв'язку із здійсненням заходів щодо забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях відповідні зміни було внесено і до Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] у частині соціального захисту членів сімей загиблих волонтерів чи поранених волонтерів внаслідок контузії, травми або каліцтва, отриманих під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони.

З погляду правотворчої техніки для збереження нумерації статей Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] було замінено зміст статті 6, попередня редакція якої стосувалася порядку надання та позбавлення юридичних осіб статусу волонтерської організації, на положення щодо виплат державою одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі бойових дій та збройних конфліктів.

В. С. Сірко звертає увагу на серйозні ризики, з якими стикаються волонтери під час виконання завдань у зоні проведення операції Об'єднаних сил. Дослідниця зазначає, що ці особи нерідко зазнають як психологічних травм, так і фізичних ушкоджень, а інколи – навіть гинуть. З огляду на це авторка пропонує розширити перелік осіб, які мають право на статус учасника бойових дій, зокрема включити до нього волонтерів, котрі безпосередньо брали участь у наданні допомоги ЗС України в районах бойових дій [6, с. 188, 189, 191].

Крім того, науковиця вбачає за доцільне запровадити обов'язкове навчання для волонтерів перед їхнім відправленням у зону бойових дій з метою підготовки до умов, у яких перебувають військовослужбовці. Цю ініціативу, на її думку, слід зафіксувати у відповідних нормативно-правових актах, що регулюють діяльність військових і правоохоронних органів. Також В. С. Сірко наголошує на доцільності надання волонтерам права на використання спецзасобів, зокрема пристроїв для відстрілу гумових набоїв, під час виконання завдань у зоні бойових дій [6, с. 188, 189, 191].

Ми частково підтримуємо думку В. С. Сірко в частині надання статусу учасника бойових дій тим волонтерам, які брали безпосередню участь у наданні послуг, сприянні та забезпеченні діяльності ЗС України, перебуваючи в районах антитерористичної операції або операції Об'єднаних сил у період її проведення, та щодо обов'язкового навчання волонтерів, які перебувають у районах бойових дій. Що стосується права волонтерів під час перебування в районах бойових дій володіти та користуватися пристроями для відстрілу гумових набоїв, то ми вважаємо, що це суперечить їхньому статусу як осіб, що сліднують за збройними силами відповідно до вимог статті 13 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року, і ситуативно можуть належати до осіб, які супроводжують армію, але прямо не належать до неї, такі як маркітанти та постачальники [115]. Проблема визнання правового статусу волонтерів як осіб, які супроводжують армію, потребує розв'язання, водночас віднесення волонтерів до категорії маркітантів або постачальників досить дискусивне і потребує не тільки наукового розроблення, а й додаткового міжнародного визнання сторонами правового статусу такої категорії осіб.

У цьому випадку дослідниця В. С. Сірко зараховує волонтерів до особового складу збройних сил і військових підрозділів, призначених в організації цивільної оборони; про них ідеться у статті 67 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних

збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (далі – Додатковий протокол до Женевських конвенцій) [116].

Відповідно до положень статті 67 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій особовий склад і підрозділи, які вирішують завдання цивільної оборони, мають займатися виключно цією діяльністю і не повинні виконувати жодних інших військових функцій під час збройного конфлікту. Їх легко вирізнити серед інших військовослужбовців за спеціальним міжнародним розпізнавальним знаком, який вони носять на видному місці, а також за посвідченням, що підтверджує їхній статус відповідно до додатка 2 до Протоколу I. Допускається наявність у них легкої зброї лише для самозахисту або підтримання порядку. Ці особи не мають права брати участь у бойових діях чи здійснювати дії, що можуть завдати шкоди протилежній стороні, за винятком виконання функцій цивільної оборони. Зазначені обов'язки виконуються виключно в межах національної території відповідної сторони конфлікту [116].

Волонтери не входять до складу збройних сил і тому не можуть розглядатися в контексті статті 67 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій [116] особовим складом сил цивільної оборони.

Волонтери в районі ведення бойових дій, відповідно до статті 13 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року [115], можуть відноситися до осіб, які супроводжують армію, але прямо не належать до неї, такі як постачальники.

В. В. Вашкович зазначає, що нормативно-правові акти, які ухвалюють для регулювання адміністративно-правового статусу волонтерів антитерористичної операції, не мають системного й узгодженого характеру і радше спрямовані на оперативне реагування та вирішення нагальних проблем, що виникають у сфері волонтерської діяльності. Подібну думку висловлює і І. М. Коропатнік, який наголошує на тому, що ключова роль у формуванні законодавства з питань правового статусу волонтерів, зокрема тих, хто надає допомогу ЗС України, належить підзаконним актам. Останні, у свою чергу, вирізняються нестабільністю

та недостатньою ефективністю. Водночас, на думку В. В. Вашковича, офіційне та гідне визнання державою діяльності волонтерів, які беруть участь в операції Об'єднаних сил, є надзвичайно важливим. Це забезпечує стабільність і належний рівень визначення їх адміністративно-правового статусу, що сприяє вдосконаленню правового регулювання в цій сфері [93, с. 164, 178, 179; 94, с. 178–179]. А. Л. Бейкун звертає увагу на слабе визначення правового статусу волонтерів ЗС України. На його думку, ризики для життя, з якими зіштовхуються волонтери ЗС України, потребують належного нормативно-правового врегулювання в державі [117]. Ми поділяємо позиції дослідників І. М. Коропатніка, В. В. Вашкович та А. Л. Бейкуна із зазначеного питання.

Згідно з вимогами статей 3 і 5 Закону України «Про Збройні Сили України» [83] особовий склад ЗС України складається з військовослужбовців і працівників ЗС України. Окремі посади працівників ЗС України можуть комплектуватися громадянами, які проходять альтернативну (невійськову) службу у порядку, визначеному законом. З огляду на наведені норми волонтери не належать до числа осіб, якими комплектуються ЗС України, водночас до декількох структур Міністерства оборони України з 2014 року на громадських засадах входять волонтери [75, 116–126].

Частиною другою статті 10 Закону України «Про оборону України» [82] встановлено, що Міністерство оборони України здійснює заходи, спрямовані на реалізацію соціально-економічних і правових гарантій військовослужбовцям, членам їх сімей та працівникам ЗС України, особам, звільненим у запас або відставку, а також членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби або потрапили в полон у ході бойових дій (війни) чи під час участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Сьогодні на відміну від вищезазначеного не існує обов'язку держави піклуватися про волонтерів або про членів сімей волонтерів, які потрапили в полон у ході бойових дій (війни) [118, 119].

І. М. Прохоренко і Р. В. Алієв наголошують, що законодавче забезпечення волонтерської діяльності в Україні потребує подальшого удосконалення, щоб забезпечити належні умови для її розвитку та захисту прав волонтерів. Нормативна база має враховувати особливості волонтерської допомоги в контексті воєнного стану, забезпечуючи достатній захист та підтримку для тих, хто бере активну участь в оборонній діяльності країни. Волонтери в Україні допомагають підтримувати та підсилювати діяльність державних органів, особливо в таких сферах, як соціальна допомога, оборона та громадська безпека [120, с. 221].

Т. Г. Корж-Ікаєва зауважує, що ключовим завданням правової політики у сфері надання волонтерської допомоги ЗС України є забезпечення належної нормативно-правової бази. Проте на сьогодні не забезпечено виконання цього завдання на належному рівні. Значна частина важливих нормативно-правових актів, які стосуються волонтерської підтримки ЗС України, залишається недосконалою. У період збройного конфлікту потреба в ефективному правовому регулюванні цієї сфери стає особливо важливою. Водночас досі багато суспільних відносин або залишаються неврегульованими, або регулюються нормами, що не відповідають реаліям взаємодії громадянського суспільства та ЗС України [121, с. 517].

З метою соціально-правового захисту волонтерів І. М. Коропатнік пропонує внести відповідні зміни до статті 16 Закону України «Про Збройні Сили України» [83] про допомогу держави волонтерам, які потрапили в полон у зоні бойових дій, та підтримку членів їхніх сімей [110, с. 528].

Схожу позицію мають науковці М. М. Прохоренко та Р. В. Алієв. Вони зазначають, що наукова спільнота занепокоєна через відсутність чіткої та комплексно розробленої нормативно-правової бази для регулювання волонтерської діяльності. Така ситуація породжує правову невизначеність, що здатна обмежувати можливості розвитку волонтерських ініціатив і навіть ставити під загрозу їхню законність та ефективність. Особливо актуальними є питання, пов'язані з безпекою волонтерів у зоні бойових дій та координацією їхньої роботи

з офіційними військовими структурами, які потребують негайного вирішення [122, с. 2–4].

Згідно з пунктом А статті 4 III Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, крім особового складу збройних сил, право на отримання статусу військовополонених поширюється також на інші категорії осіб, що потрапили під владу противника, в тому числі осіб, які прямують за збройними силами, але не входять безпосередньо до їхнього складу (цивільні особи екіпажів, що входять в екіпажі військових літаків, члени робочих команд і служб, на які покладено побутове обслуговування збройних сил тощо) та мають посвідчення особи встановленого у Правилах застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо розпізнавання осіб і об'єктів зразка [123].

Згідно із статтею 18 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій [116], кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне забезпечити розпізнавання медичного персоналу. На окупованій території та в районах, де йдуть чи можуть іти бої, цивільний медичний персонал розпізнається за розпізнавальними емблемами та посвідченнями осіб, що підтверджують їх статус.

Відповідно до статті 66 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій [116] кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне також прийняти й застосовувати методи і процедури, що дають можливість розпізнавати персонал цивільної оборони. На окупованих територіях і в районах, де йдуть або можуть іти бої, цивільний персонал цивільної оборони розпізнається за допомогою міжнародного розпізнавального знака цивільної оборони та посвідчення особи, що підтверджує її статус.

Слід мати на увазі, що зразок такого посвідчення медичного та цивільного персоналу не є тотожним примірному зразку посвідчення волонтера, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 29 грудня 2014 року № 1100 «Про затвердження примірного зразка посвідчення волонтера» [124].

Дослідимо питання тотожності, відмінності або конкуренції посвідчень та необхідності їх одночасної наявності у волонтера. Згідно з абзацом п'ятим частини другої статті 5 та частиною третьою статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] посвідчення волонтера, яке посвідчує його особу та вид волонтерської діяльності в межах організації, видають організація та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів.

Слід зазначити, що цей Закон [21] не встановлює вимогу наявності у волонтера посвідчення волонтера. Цього посвідчення не передбачено і у переліку документів, необхідних для підтвердження правового статусу волонтера, що подаються до міжвідомчої комісії з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера, утвореної Міністерством ветеранів України.

Вичерпний перелік таких документів подано у пункті 6 Порядку та умов виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройного конфлікту, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 604 «Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів» [125].

Вищезазначені нормативно-правові акти не вимагають наявності посвідчення волонтера ані для підтвердження вказаного страхового випадку, ані для підтвердження правового статусу волонтера.

Згідно з приписами абзацу п'ятого частини другої статті 5 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] посвідчення волонтера необхідне для засвідчення його особи та виду волонтерської діяльності в межах організації, що його залучила. Водночас для чого це потрібно волонтеру чи державі, Законом не визначено.

В Україні існує окрема категорія волонтерів, які є учасниками Товариства Червоного Хреста України. Ця організація є всеукраїнським добровільним гуманітарним об'єднанням, що функціонує на засадах благодійності та взаємодопомоги та має на меті підтримку держави в наданні медичної та гуманітарної допомоги, зокрема, в умовах збройних конфліктів [78, ст. 1]. Виготовлення, видача та реєстрація особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста, регулюється Порядком виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 червня 2000 року № 939 [126]. Згідно із цим Порядком посвідчення є документом, що підтверджує статус особи, яка перебуває під захистом і заступництвом відповідно до Женевських конвенцій (I, II, III, IV від 12 серпня 1949 року та Додаткових протоколів (I та II від 1977 року) до них.

Бланки посвідчень медичного персоналу ЗС України та медичного персоналу Товариства Червоного Хреста України, який під час збройного конфлікту надається у розпорядження медичної служби ЗС України, виготовляє Міноборони за рахунок асигнувань та в межах видатків, передбачених у державному бюджеті на утримання ЗС України, за зразком згідно з додатком 1 до Порядку виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста [126]. Бланки посвідчень цивільного медичного персоналу виготовляє Міністерство охорони

здоров'я України за рахунок асигнувань та в межах видатків, передбачених у державному бюджеті на охорону здоров'я, за зразком згідно з додатком 2 до Порядку виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста [126].

Водночас зразок такого посвідчення відрізняється від посвідчення волонтера, яке згідно з абзацом п'ятим частини другої статті 5 та частини третьої статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] може отримати волонтер, здійснюючи волонтерську діяльність в організаціях та установах, що залучають до своєї діяльності волонтерів.

Відповідно до статті 13 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року особи, які супроводжують армію, але прямо не належать до неї, такі як маркітанти та постачальники (до яких ситуативно можуть відноситися волонтери), які потрапляють до рук ворога і він вважає за доцільне затримати їх, користуються правами військовополонених за умови, що вони мають при собі посвідчення від військового керівництва тієї армії, яку вони супроводжували [115].

Вимоги вищезазначених нормативно-правових актів вказують на необхідність одночасної наявності у волонтерів декількох посвідчень:

від організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів, для засвідчення його особи та виду волонтерської діяльності в межах організації, що його залучила;

посвідчення від військового керівництва тієї армії, яку вони супроводжували.

IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 [115] не містить вимог щодо зразка посвідчення, яке видає військове керівництво супроводжуючим армію особам.

Натомість відповідно до статті 17 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року кожна сторона конфлікту повинна

наділити кожну особу, що перебуває під її юрисдикцією та може потрапити в полон, посвідченням особи із зазначенням прізвища власника, його імені, звання, армійського, полкового, особистого або серійного номера чи іншої рівноцінної інформації, а також дати народження. Таке посвідчення особи може, крім того, містити особистий підпис або відбитки пальців власника чи те й інше, а також будь-яку іншу інформацію, яку сторона конфлікту може вважати за необхідне додати стосовно осіб, що належать до її збройних сил.

Згідно з приписами підпункту 4 пункту А статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року військовополоненими, у розумінні цієї Конвенції, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку до цієї Конвенції [123].

Згідно з вимогами пункту 4 статті 13 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 вересня 1949 року [127] ця Конвенція застосовується до поранених і хворих, які належать до осіб, що супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил за умови, що вони отримали на це дозвіл збройних сил, які вони супроводжують.

На нашу думку, волонтери, які надають допомогу ЗС України, можуть розглядатися як особи, що перебувають під юрисдикцією сторони конфлікту та можуть потрапити в полон, і їх можливо розглядати як, наприклад, «постачальників».

Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 вересня 1949 року [127] не визначає поняття «постачальник».

Згідно з Економічною енциклопедією постачальник (поставщик) – юридична чи фізична особа, товаровиробник, торговець, що забезпечує постачання товарів покупцям відповідно до замовлень, заявок, угод, договорів [128].

Водночас частиною першою статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» встановлено, що волонтером є фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [21].

За приписами підпункту 4 пункту А статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року військовополоненими, у розумінні цієї Конвенції, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку до цієї Конвенції [123]. На нашу думку, використання терміна «наприклад» не є тотожним терміну «перелік».

Так само і пункт 4 статті 13 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 вересня 1949 року застосовується до поранених і хворих, які належать до осіб, що супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил за умови, що вони отримали на це дозвіл збройних сил, які вони супроводжують [127].

Тобто зазначення «прикладу» замість застосування терміна «перелік» або «а саме» свідчить про невизначене коло осіб, які підпадають під категорію «осіб, що супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу».

Таким чином, правовий статус волонтерів, які надають допомогу власним збройним силам, можна визначити як осіб, що мають одночасно такі ознаки: «особи, що перебувають під її (держави) юрисдикцією та можуть потрапити в полон» та «особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу».

З огляду на вищезазначене та з метою узгодження Інструкції з виконання міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 9 червня 2017 року за № 704/30572 [129], з міжнародними зобов'язаннями України важливо врахувати таке:

1. Відповідно до підпункту 4 пункту А статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року обов'язок військового керівництва видавати посвідчення особам, які супроводжують збройні сили, але не входять до їх складу, включаючи цивільних осіб з екіпажів військових літаків та членів служб забезпечення, визначений у Правилах застосування норм міжнародного гуманітарного права [123].

2. Згідно із статтями 18 і 60 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, існує вимога до кожної сторони конфлікту забезпечувати ідентифікацію медичного та цивільного оборонного персоналу [116].

3. Стаття 13 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є додатком до IV Конвенції від 18 жовтня 1907 року, зобов'язує керівництво армій видавати посвідчення особам, що супроводжують армію, таким як маркітанти та постачальники [115].

Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 вересня 1949 року в частині видавання посвідчень особам, що супроводжують збройні сили, включає цивільних осіб з екіпажів військових літаків і військових кореспондентів [127].

4. Статтями 5 та 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» встановлюється обов'язок організацій, які залучають волонтерів, видавати посвідчення волонтера, вказуючи вид волонтерської діяльності [21].

5. Статті 2 та 9 Закону України «Про Службу безпеки України» і стаття 10 Закону України «Про державну прикордонну службу України» регулюють участь відповідних військових формувань у забезпеченні державної безпеки і відсічі збройних агресій [130, 131].

Згідно з контекстом зазначених правових приписів Інструкція про виконання норм міжнародного гуманітарного права [129] має бути оновлена для забезпечення належного виконання міжнародних зобов'язань України та чіткого визначення процедур ідентифікації осіб, які супроводжують збройні сили, зокрема волонтерів. Із цією метою пропонуємо в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 09 червня 2017 року за № 704/30572 [129]:

пункт 5 глави 1 розділу 1 викласти у такій редакції: «Дія цієї Інструкції поширюється на Збройні Сили України, інші військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення під час виконання ними завдань із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії.»;

пункт 1 глави 5 розділу I доповнити абзацами п'ятнадцятим –вісімнадцятим такого змісту:

«видавати посвідчення особам, які слідують за Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами спеціального призначення, у тому числі волонтерам, які надають волонтерську допомогу

Збройним Силам України, іншим військовим формуванням та правоохоронним органам спеціального призначення в районах ведення бойових дій;

видавати посвідчення волонтера громадянам, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, примірний зразок якого затверджує Міністерство соціальної політики України, та вказувати у такому посвідченні вид волонтерської діяльності: волонтерська допомога Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам.

Виготовлення, видача, облік, заміна, повернення та визнання такими, що втратили чинність, посвідчень осіб, які слідує за Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами спеціального призначення, та посвідчень волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, здійснюються у порядку, встановленому Міністерством оборони України.

Відомості щодо осіб, яким видані посвідчення осіб, які слідує за Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами спеціального призначення, та посвідчення волонтера, що засвідчують особу та вид волонтерської діяльності, заносяться відповідно до Реєстру осіб, які слідує за Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами спеціального призначення, та Реєстру волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, у порядку, визначеному Міністерством оборони України.

У зв'язку з необхідністю запровадження Реєстру осіб, які слідує за Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами спеціального призначення, та Реєстру волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, пропонуємо підготувати наказ Міністерства оборони України щодо порядку ведення реєстрів.

Зміна редакції пункту 5 глави 1 розділу 1 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України [129], на нашу думку, необхідна з огляду на те, що у відбитті збройної агресії Російської Федерації проти України також беруть участь правоохоронний орган спеціального призначення Державна прикордонна служба України та військові формування державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями Служби безпеки України, оскільки вказаних суб'єктів відповідно до пункту 16 частини першої статті 1, частини другої статті 12 Закону України «Про національну безпеку» [109] віднесено до сектору національної безпеки і оборони.

Розглянемо, чи можуть Міністерство оборони України та органи військового управління Збройних Сил України вважатися організаціями та установами, які згідно з вимогами статей 5 та 8 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] можуть залучати волонтерів до своєї діяльності та укладати з ними договори, видавати посвідчення волонтера, передбачені статтями 5 та 7 цього Закону. Адже згідно із частиною третьою статті 83 Цивільного кодексу України установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна [75].

Особливої уваги заслуговує ще одна колізія, яка виникла в Законі України «Про волонтерську діяльність» [21]. Так, стаття 5 цього Закону [21] надає право волонтерським організаціям видавати волонтерам «посвідчення, що засвідчують їх особу та вид волонтерської діяльності в межах організації». Водночас відповідно до статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] волонтер може отримати «посвідчення волонтера», здійснюючи волонтерську діяльність в організаціях та установах, що залучають до своєї діяльності волонтерів. Як бачимо, вказаний Закон передбачає два шляхи набуття посвідчення, що створює широке творче поле для волонтерських організацій, які змагаються між собою, у кого кращий зразок «посвідчення, що засвідчують особу та вид волонтерської діяльності». Крім того, Закон України «Про волонтерську

діяльність» [21] не містить норми, яка визначає «види волонтерської діяльності», водночас у частині третій статті 1 подано перелік «напрямів волонтерської діяльності».

Примірний зразок «посвідчення волонтера» затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від 29 грудня 2014 року № 1100 «Про затвердження примірнього зразка посвідчення волонтера» [124]. Водночас Закон України «Про волонтерську діяльність» [21] не містить норм, якими визначено орган, уповноважений затверджувати зразки вказаних посвідчень. З метою подолання цієї правової колізії пропонуємо внести зміни до абзацу п'ятого частини другої статті 5 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21], виклавши її у такій редакції:

«2. Організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, мають право:

- видавати волонтерам посвідчення волонтера, примірний зразок якого затверджує Міністерство соціальної політики України, та вказувати у такому посвідченні напрям волонтерської діяльності в межах організації.».

У законі про внесення вказаної зміни слід також передбачити норму щодо встановлення вимоги обміну організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів, протягом трьох місяців з дня набуття чинності законом всіх раніше виданих волонтерам посвідчень, що засвідчували їхню особу та вид волонтерської діяльності в межах організації, на посвідчення волонтера встановленого зразка.

Така редакція запропонованих змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] сприятиме зменшенню кількості зловживань через одноманітність зразка посвідчення волонтера. Ігнорування цього питання зумовлює зменшення імперативності та легітимності державних органів, що реалізують державну політику у сфері волонтерської діяльності.

Крім того, на нашу думку, необхідно запровадити єдиний державний реєстр волонтерів, яким надано таке посвідчення, як це передбачено Законом Туркменістану «Про волонтерство» від 12 січня 2016 року. Реєстрація таких

волонтерів здійснюється на добровільній повідомній основі уповноваженим органом державного управління у сфері волонтерства, у тому числі на його сайті в мережі «Інтернет» [22].

Статтею 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] встановлено, що волонтерами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Неповнолітні особи здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. Неповнолітні особи, обмежені у можливості надавати волонтерську допомогу за напрямками, визначеними абзацами восьмим, десятим, тринадцятим – п'ятнадцятим частини третьої статті 1 цього Закону, а також у медичних закладах [21].

Розглянемо докладніше, що саме цей Закон «дозволяє» і «не дозволяє» неповнолітнім особам. Серед дозволених напрямів волонтерської діяльності неповнолітнім особам залишилися в тому числі:

надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України;

надання волонтерської допомоги ЗС України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних

для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України;

утвердження української національної та громадянської ідентичності;

надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України [21, ст. 1].

Віднесення надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації до недозволеного напрямку волонтерської діяльності для неповнолітніх осіб, на нашу думку, здійснено через спорідненість вказаного напрямку із напрямом з надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, допомогу за яким неповнолітні особи не можуть надавати. Водночас така «заборона» цілком компенсується диспозиціями вищезазначених дозволених напрямів, які фактично охоплюють і зміст забороненого напрямку. Закон не містить чітких визначень, чим відрізняється «подолання наслідків збройної агресії» від «подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації».

Такий підхід до регулювання волонтерської діяльності неповнолітніх забезпечує не тільки їх захист, а й сприяє правильному вихованню молодого покоління в дусі соціальної відповідальності та активності, дозволяючи їм брати участь у соціально важливих ініціативах, не наражаючи при цьому їхнє здоров'я чи благополуччя на небезпеку.

Правове регулювання надання волонтерської допомоги ЗС України інтенсивно змінюється, що неминуче викликає суперечності в нормативно-правових актах.

Волонтерська допомога ЗС України конкурує з військовою міццю агресора, військовими технологіями та зводить нанівець усі можливі військові переваги противника. Обґрунтовуючи волонтерську допомогу ЗС України як одного із способів реалізації конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, слід урахувати таке.

У. О. Єловських розглядає обов'язки як специфічну форму обов'язкової поведінки особи, що відрізняється від прав і свобод тим, що визначається через зобов'язуючі норми, встановлені для фізичних, юридичних осіб та інших суб'єктів. Виконання таких норм вимагає не лише дотримання позитивних вимог, а й утримання від заборонених дій. Конституційні обов'язки, на думку науковця, становлять собою правові вимоги, що закріплені в Конституції та законах України, спрямовані на захист загальних інтересів суспільства та забезпечені механізмами державного контролю й відповідальності у разі їх порушення. Такі обов'язки можуть класифікуватися за різними критеріями, зокрема: за змістом, сферою дії, характером правовідносин, роллю в суспільстві, механізмами реалізації, а також за іншими ознаками, включаючи час, місце, суб'єктів виконання та порядок правового регулювання [132, с. 67].

А. Ю. Олійник виокремлює низку характерних рис, притаманних конституційним обов'язкам громадян в Україні. Автор акцентує, що такі обов'язки закріплюються в Конституції та чинному законодавстві, формуються державою з урахуванням загальносуспільних інтересів і являють собою визначену нормами права необхідну модель поведінки. Конституційні обов'язки є складовою правового статусу особи, мають найвищий ступінь правового захисту, визнаються рівними та невід'ємними для кожного. Крім того, гарантується їх реалізація, а за невиконання або неналежне виконання передбачено юридичну відповідальність [133, с. 146].

Згідно із частиною першою статті 1 «Військовий обов'язок» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (в редакції від 21 листопада 2024 року) захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України [134].

Водночас визначення поняття «військовий обов'язок» Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» (в редакції від 21 листопада 2024 року) [134] не дає. Замість нього частиною другою статті 1 цього Закону визначено мету «військового обов'язку», а саме: «підготовка громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших

утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями» [134].

Аналогічно до попереднього частиною третьою статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (в редакції від 12 грудня 2024 року) [134] встановлюється, що «військовий обов'язок» включає: підготовку громадян до військової служби; взяття громадян на військовий облік; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов (направлення) на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку [134].

На нашу думку, правове наповнення змісту частин першої та другої статті 17 Конституції України [47] значно змінилося із часу її прийняття. Так, частина перша статті 17 Конституції України декларує, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, тоді як частина друга статті 17 визначає, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України [47].

Таким чином, у змісті статті 17 Конституції України [47] ідеться про «весь Український народ», який реалізує «конституційний обов'язок», про який зазначається в частині першій Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (в редакції від 12 грудня 2024 року) [134], шляхом перебування у складі Збройних Сил України. Така правова конструкція пов'язана з тим, що на час прийняття Конституції України від 28 червня 1996 року [47] «військовий обов'язок» вважався «конституційним обов'язком», передбаченим статтями 112 та 113 чинної на той час Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січня 1937 року (в редакції від 19 листопада 1976 року), а саме, що загальний військовий обов'язок є закон. Військова служба в рядах Збройних Сил СРСР є почесним обов'язком громадян Української РСР.

Захист вітчизни є священним обов'язком кожного громадянина Української РСР. [135].

Таким чином, йшлося про загальність військового обов'язку, який реалізовувався саме через службу у Збройних Силах. Але вже тоді Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січня 1937 року (в редакції від 19 листопада 1976 року) визначала «військовий обов'язок», «військову службу» і «захист вітчизни» як різні конституційні обов'язки громадян і не ототожнювала їх.

Тим часом у статті 15 Конституції (Основного Закону) Української Соціалістичної Радянської Республіки від 15 травня 1929 року (в редакції від 4 березня 1931 року) йшлося про обов'язок усіх громадян Республіки відбувати загальну військову повинність. На «нетрудові елементи» покладалося виконання інших військових обов'язків. [136].

У цьому контексті можна стверджувати, що Конституція (Основний Закон) Української Соціалістичної Радянської Республіки від 15 травня 1929 року (в редакції від 4 березня 1931 року) [136] розрізняла «конституційні обов'язки» з оборони України як «обов'язок всіх громадян Республіки всіма засобами охороняти оборону соціалістичної батьківщини» через «встановлення загальної військової повинності» й «інші військові обов'язки».

Саме тому в редакціях частини 1 та 2 статті 1 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» (в редакції від 25 березня 1992 року № 2232-XII) враховані задекларовані у вказаних конституціях України [135, 136] обов'язок із захисту Вітчизни і проходження військової служби у такій редакції статті 1: «Оборона країни від збройної агресії належить до найважливіших функцій держави і є справою всього народу України. Захист України – конституційний обов'язок кожного її громадянина.

Загальний військовий обов'язок встановлюється з метою забезпечення комплектування Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Прикордонних військ України, Цивільної оборони України, Управління охорони вищих посадових осіб України та інших військових

формувань, створених відповідно до законодавства України, а також підготовки населення до захисту України» [134]. Тобто і в Законі України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» (в редакції від 25 березня 1992 року № 2232-XII) [134] можемо спостерігати рецепцію розрізнення «конституційного обов'язку із захисту України» і «загального військового обов'язку», які традиційно в наведених конституціях України не ототожнювалися.

Слід зауважити, що під час прийняття Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» гендерна універсальність військового обов'язку, зокрема щодо проходження військової служби, була обмежена. Специфічно частиною першою статті 8, частиною третьою статті 12, частиною другою статті 13, частинами першою і третьою статті 14 цього Закону встановлено вимогу до юнаків щодо обов'язкової участі в допризовній підготовці, проведенні медичних оглядів, у військово-технічній підготовці в оборонно-спортивних таборах. Передбачалася обов'язкова реєстрація юнаків військовозобов'язаними та визначення придатності до військової служби [134].

Водночас слід зазначити, що у гендерному відношенні фактичної «загальності військового обов'язку» саме у проходженні військової служби на час прийняття Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» в редакції від 25 березня 1992 року № 2232-XII [134] не було. Так, частиною першою статті 8, частиною третьою статті 12, частиною другою статті 13, частинами першою та третьою статті 14 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» в редакції від 25 березня 1992 року № 2232-XII встановлено, що з допризовниками і призовниками проводиться робота, пов'язана з підготовкою їх до військової служби, яка включає допризовну підготовку юнаків. Медичні огляди юнаків 15–17-річного віку провадяться щорічно лікарями-спеціалістами, які залучаються до медичного огляду призовників. У разі потреби юнакам призначається необхідне лікування з проведенням оздоровчих заходів. Відвідування занять громадянами, направленими військовими комісаріатами для проходження допризовної підготовки в оборонно-спортивних оздоровчих таборах, здобуття військово-

технічних спеціальностей, інші заходи щодо підготовки юнаків до військової служби є обов'язковими. Приписка громадян до призовних дільниць провадиться з метою взяття юнаків на облік, визначення їх кількості, ступеня придатності до військової служби, встановлення загальноосвітнього рівня, здобутої спеціальності і рівня фізичної підготовки. Житлово-експлуатаційні організації, підприємства, установи та організації, які здійснюють експлуатацію будинків, незалежно від підпорядкування і форм власності, домовласники, органи місцевої державної адміністрації та місцевого самоврядування, на які покладено ведення первинного обліку військовозобов'язаних і призовників, відділи кадрів підприємств, установ, організацій і навчальних закладів незалежно від підпорядкування і форм власності щороку в строки, встановлені Міністерством оборони України, подають до відповідних районних (міських) військових комісаріатів списки юнаків, які підлягають приписці до призовних дільниць.

Що стосується жінок, то згідно із частиною п'ятою статті 1 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» в редакції від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ жінки, які за фахом мають медичну підготовку або споріднену з відповідною військовою спеціальністю за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України, можуть бути взяті на військовий облік. Вони були зобов'язані прибувати за викликом військового комісаріату для проходження медичного огляду і виконувати правила військового обліку. У мирний час жінки могли добровільно вступити на військову службу за контрактом. У воєнний час особи жіночої статі, які перебувають на військовому обліку чи пройшли загальне військове навчання, могли бути призвані на військову службу за рішенням Президента України [134].

Водночас стаття 41 цього ж Закону встановлювала загальне обов'язкове військове навчання з метою підготовки необхідного контингенту для комплектування ЗС України та інших військ у воєнний час за рішенням Кабінету Міністрів України: чоловіків – віком від 15 до 55 років, жінок – віком від 18 до 45 років, які не мають дітей або мають дітей віком старше 8 років. Загальне

військове навчання громадян здійснювалось за місцем роботи, навчання або проживання без відриву від виробництва та навчання [134].

Можемо зауважити, що тільки 21 квітня 2022 року Законом України «Про дерадяннізацію законодавства України» визнано такими, що не застосовуються на території України, акти органів державної влади і органів державного управління Української РСР (Української СРР) (додаток № 2), крім положень, що не суперечать Конституції України і Закону України «Про правонаступництво» та стосуються: пункту 27 Конституції (Основного Закону) Української Соціалістичної Радянської Республіки, затвердженої постановою XI Всеукраїнського з'їзду рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 15 травня 1929 року (з наступними змінами); пункту 33 Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки, затвердженої постановою надзвичайного XIV Українського з'їзду рад від 30 січня 1937 року (з наступними змінами) [137, додаток № 2].

Слід зазначити, що і Конституція (Основний Закон) Української Соціалістичної Радянської Республіки, затверджена постановою XI Всеукраїнського з'їзду рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 15 травня 1929 року (із наступними змінами) [136], і Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки, затверджена постановою надзвичайного XIV Українського з'їзду рад від 30 січня 1937 року (із наступними змінами) [135], не визнані Законом України «Про дерадяннізацію законодавства України» [137] нечинними або такими, що повністю не застосовуються в Україні, а тільки такими, що «не застосовуються, крім їх положень, що не суперечать Конституції України і Закону України «Про правонаступництво». На нашу думку, через те, що рішень Конституційного Суду України з приводу тлумачення застосування статей 112 та 113 Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січня 1937 року (в редакції від 19 листопада 1976 року) [135] та статті 15 Конституції (Основного Закону) Української Соціалістичної Радянської Республіки від 15 травня 1929 року (в редакції від 4 березня 1931 року) [136] в частині загальності

конституційного обов'язку з оборони батьківщини (вітчизни) не існує, ми вважаємо ці норми такими, що застосовуються в частині, що не суперечать вимогам статей 17 та 65 Конституції України від 28 червня 1996 року [47].

Слід звернути увагу, що відповідно до частини першої статті 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [47]. У Преамбулі Конституції України вказується, що «Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей...» [47].

Стаття 65 Конституції України декларує, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону [47]. Водночас цією статтею не встановлюється, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України відбувається виключно шляхом проходження військової служби, а вказано, що така служба відбувається відповідно до закону.

Законом України від 15 березня 2022 року № 2124-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» Кримінальний кодекс України доповнено статтею 43¹ «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», частиною другою якої закріплено право кожної особи на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України [138].

На нашу думку, правова «наповненість» статей 17 та 65 Конституції України [47] в тому, що конституційний обов'язок громадян із захисту Вітчизни одночасно став і правом кожної особи. Реалізація цього одночасно обов'язку та права відбувається не тільки шляхом нормативно-правового регулювання

проходження військового обов'язку і військової служби, а й і за рахунок нормативно-правового регулювання іншого можливого внеску в такий захист.

У науково-практичних коментарях до Конституції України, виданих під редакцією В.Я. Тація, О. В. Петришина, Ю. Г. Барабаша (2011 р.) та оновлених у 2024 році під керівництвом Ю. Г. Барабаша, А. П. Гетьмана, С. Г. Серьогіна та інших, оборона держави розглядається як головне завдання кожного громадянина, що полягає в захисті країни від зовнішньої збройної загрози або військового конфлікту. Така діяльність трактується не лише як конституційний обов'язок, а й як прояв громадянської гідності. Зміст оборони включає комплекс дій у політичній, економічній, військовій, соціальній та правовій сферах, спрямованих на збереження суверенітету, територіальної єдності, а також безпеки і спокою українського народу. Нормативну базу для організації всебічної оборони становлять положення Конституції України, спеціальні закони (зокрема, про військовий обов'язок, оборону, Збройні Сили, мобілізацію), а також міжнародні угоди, ратифіковані Верховною Радою України. Поняття захисту Вітчизни охоплює не лише безпосередню її оборону, а й широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та стабільності держави. Йдеться про гарантування суверенітету, цілісності території, збереження конституційного устрою, захист економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу, а також охорону прав громадян і законних інтересів держави від будь-яких загроз з боку організацій, груп чи окремих осіб. Також до цього поняття належать підтримка громадського порядку, безпеки, культурних цінностей та національної ідентичності. Участь громадян у всіх перелічених процесах розглядається як важливий елемент виконання ними свого обов'язку перед державою [139, с. 487–488; 140].

У науково-практичному коментарі Конституції України за заг. ред. Ю. Г. Барабаша, А. П. Гетьмана, С. Г. Серьогіна та ін., зазначається, що захист Вітчизни є конституційним обов'язком громадян України, як чоловічої статі, якщо вони придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком, так і жіночої статі – за відповідною фаховою підготовкою [140].

Альтернативна (невійськова) служба була запроваджена замість проходження строкової військової служби. Право на альтернативну службу як вид виконання загального військового обов'язку мають за наявності справжніх релігійних переконань громадяни України, які належать до діючих згідно із законодавством релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю. Порядок проходження альтернативної (невійськової) служби врегульований Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» (в редакції від 30 березня 2021 року) [139, с. 490; 141].

Згідно із статтями 1 та 2 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень.

Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю [141].

Слід зазначити, що у зв'язку із швидкоплинністю змін у законах із сфери оборони у статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (в редакції від 12 грудня 2024 року) [134] серед існуючих на сьогодні видів військової служби «строкова військова служба» не зазначена.

Законом України від 11 квітня 2024 року № 3633-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» [142] внесено зміни до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [134], яким строкову військову службу замінено базовою військовою службою.

Згідно із статтею 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» базову військову службу громадяни України проходять відповідно до

законів України у Збройних Силах України та інших військових формуваннях з метою здобуття військово-облікової спеціальності, набуття практичних навичок і умінь для збройного захисту Вітчизни [134].

Таким чином, на сьогодні існує правова колізія між статтею 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [141] і статтями 1, 2, 5, 8, 10¹, 11, 14–20, 20², 23–26, 37, 39, 42, пунктів 4, 5, 7¹ Прикінцевих положень Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу» (в редакції від 12 грудня 2024 року) [134] в частині виконання військового обов’язку громадянами, яким виконання такого обов’язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

Водночас реалізація такими громадянами конституційного обов’язку із захисту Вітчизни, передбаченого статтею 65 Конституції України [47], можлива у спосіб надання ними волонтерської допомоги ЗС України [21, ст. 1].

Крім того, у статті 2 Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу» (в редакції від 12 грудня 2024 року) зазначається про обмеженість можливості проходження військової служби лише особами, придатними до неї за станом здоров’я і віком [134].

Зауважимо, що громадяни, непридатні до військової служби за станом здоров’я, звільнені від виконання військового обов’язку громадяни України на підставах, визначених Законом України «Про військовий обов’язок і військову службу» (в редакції від 12 грудня 2024 року) [134, ст. 1], за сімейними обставинами, тощо не звільняються від виконання конституційного обов’язку із захисту Вітчизни [47, ст. 65], а тільки від проходження військової служби, що не є тотожним.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» визначає основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно

реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями та інтересами [142].

Зміст Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [142], як і зміст статті 24 Конституції України щодо рівності громадян і неможливості привілеїв чи обмежень за іншими ознаками свідчать про участь осіб з інвалідністю у захисті Вітчизни і відсутності дискримінації з надання таким особам можливості особистого внеску щодо захисту Вітчизни шляхом надання волонтерської допомоги ЗС України [21, ст. 1].

Як зазначається у науково-практичному коментарі Конституції України за заг. ред. К. І. Чижмарь, О. В. Лавриновича щодо статті 17 Конституції України [47], коментована стаття визначає принципи захисту суверенітету і незалежності країни, її територіальної цілісності, ставить питання військового будівництва пріоритетним завданням, гарантом існування незалежної України. Частина перша статті 17 Конституції України [47] визначає державу та Український народ в цілому відповідальними за «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки». Отже, для держави Конституція визначає першочерговою функцією захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, а для народу захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є справою усього життя нації в цілому.

Частина друга статті 17 Конституції України [47] визначає гарантом своєї незалежності, територіальної цілісності і безпеки власні Збройні Сили. Це є виправданим, цілком логічним і безальтернативним положенням. Проте фактичне ставлення держави і громадян до армії в українських реаліях не є таким однозначним і цілеспрямованим [143, с. 41–42].

Коментуючи статтю 65 Конституції України, К. І. Чижмарь та О. В. Лавринович зазначають, що «захист незалежності і територіальної цілісності України зазвичай розуміється як необхідність боронити країну під час військової агресії з боку іноземної держави (як в Криму чи на Луганщині і Донеччині)

зі зброєю в руках. І це правильно, але неповно. Захист Вітчизни не обмежується тільки воєнним аспектом. Водночас під цим розуміється, що кожен громадянин України (незалежно від національності, расової належності, віросповідання, ідеологічних переконань, трудової та іншої діяльності) має захищати і відстоювати її суспільний лад від будь-яких посягань чи то спроб змінити насильницьким шляхом або і в інший спосіб державний устрій, повалити державну владу; до цього ж відноситься й обов'язок підтримувати громадський порядок, зберігати національну культуру та інші обов'язки. Чудовим прикладом захисту Вітчизни є патріотичний волонтерський рух у країні, що великою мірою дозволив вистояти Україні у 2014–2015 рр. і понині є визначним фактором безпеки держави» [143, с. 150].

Отже, можемо констатувати, що в Україні сформувався новий, а у світі давно поширений формат волонтерської діяльності – надання допомоги власним Збройним Силам. У захисті держави беруть участь не лише офіційні структури, а й організовані волонтерські об'єднання й окремі добровольці. Крім того, до такої діяльності долучаються як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства. У статті 12 Закону України «Про національну безпеку України» [109] зазначається, що до сектору безпеки і оборони України відносяться в тому числі громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Вищенаведене засвідчує добровільну участь громадян у забезпеченні національної безпеки. Проте згідно з контекстом частини першої статті 17, статті 65 Конституції України [47], статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [84] не встановлено вимог загальної обов'язкової участі всіх громадян у захисті Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України саме шляхом проходження військової служби. І така участь у захисті Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України може відбуватися не тільки у спосіб проходження військової служби, а й у спосіб надання благодійної (волонтерської, гуманітарної) допомоги ЗС України, що і передбачено законами України «Про благодійну діяльність та

благодійні організації» [49, ст. 3 та 7], «Про волонтерську діяльність» [21, ст. 1] та «Про гуманітарну допомогу» [77, ст. 6 та 11].

Отже, на підставі вищевикладеного можемо стверджувати, що конституційний обов'язок із захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України складається як безпосередньо з військового обов'язку, так і з добровільної участі громадян та громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки в тому числі шляхом надання благодійної, гуманітарної та волонтерської допомоги.

Водночас Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [84] не містить прямих норм щодо такого різновиду благодійної діяльності, як волонтерська. Статтею 7 цього Закону унормовано, що фінансування мобілізаційної підготовки та/або заходів з мобілізації може здійснюватися додатково за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Згідно з пунктом 2 Порядку фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 року № 339 [145], для організації збирання благодійних пожертв від фізичних та юридичних осіб (резидентів та нерезидентів) Міністерство оборони України, державні органи та органи місцевого самоврядування можуть залучати благодійні організації шляхом укладення договору про співробітництво.

Міністерство оборони України, державні органи, органи місцевого самоврядування, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації Збройних Сил здійснюють збирання благодійних пожертв відповідно до вимог Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49].

Як зазначалося вище, відповідно до статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності [21], хоча Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні

організації» [49, ст. 5] волонтерську діяльність не відносить до видів благодійної діяльності, водночас до сфери благодійної діяльності віднесено «сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану» [49, ст. 3].

У Прикінцевих положеннях Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] зазначено, що центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, формується і ведеться та оприлюднюється на його офіційному веб-сайті Реєстр волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації. Наведене дає змогу стверджувати, що незважаючи на деякі суперечності між законами України «Про волонтерську діяльність» [21] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49], зміст цих законів дублюється за предметом правового регулювання і за суб'єктами стосовно саме волонтерів, саме тому нами запропоновано відповідні зміни до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] щодо визнання волонтерської допомоги видом благодійної діяльності.

Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, однією з основних засад, на яких ґрунтується національна безпека, визначає здатність суспільства і держави швидко адаптуватися до змін у безпековому середовищі та підтримувати стале функціонування, що включає мінімізацію уразливостей [146, п. 4].

Стратегія воєнної безпеки, затверджена Указом Президента від 25 березня 2021 року № 121/2021, ключовим елементом воєнної безпеки визначає інтеграцію зусиль Збройних Сил України та інших складових сил оборони з можливостями цивільного сектору безпеки [147, ст. 12]. Такий підхід підкреслює важливість волонтерського руху як ресурсу національної оборони.

Отже, забезпечення воєнної безпеки України залежить у тому числі від громадян та громадських об'єднань, які Стратегією національної безпеки України

[146] та Стратегією воєнної безпеки України [147] розглядаються як впливовий ресурс задля мінімізації внутрішніх та зовнішніх безпекових загроз.

Науковці А. В. Дацюк, Р. Р. Марутян, О. Ю. Полтораков та В. М. Садовський у своїх дослідженнях підкреслюють важливу роль волонтерського руху як одного з інструментів протидії загрозам національній безпеці. Учені акцентують увагу на тому, що на початковому етапі загострення воєнно-політичної ситуації дії уповноважених суб'єктів у сфері національної безпеки були малоефективними, а швидкість ухвалення управлінських рішень виявилася недостатньою для адекватного реагування на нові виклики. Дослідники також звертають увагу на наявність законодавчих бар'єрів у сфері волонтерської допомоги армії та вказують на потребу оновлення нормативно-правової бази у сфері безпеки і оборони. На думку науковців, відсутність цілісного і логічно узгодженого правового підходу до реформування безпекового сектору негативно впливає на ефективність управління у цій сфері [148, с. 40]. Ми цілком погоджуємось із позицією вищезазначених дослідників, тому нами були запропоновані зміни та доповнення до вказаних законів України в частині участі громадян та громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки і оборони.

Узагальнюючи правовий статус волонтерських організацій та волонтерів, які надають волонтерську допомогу ЗС України, досліджено, що правовий статус волонтерських організацій та волонтерів – це передбачене у нормативно-правових актах їх правове положення у суспільстві та державі, серед інших соціальних суб'єктів. Правовий статус волонтерських організацій та волонтерів має свої структурні особливості.

На підставі аналізу зазначених документів та наукових праць, у яких досліджуються питання правових бар'єрів для волонтерської допомоги збройним силам, зокрема в умовах політичних і воєнних криз, можна зробити висновок про необхідність оптимізації законодавства у сфері волонтерської діяльності. Такий перегляд законів допоможе забезпечити ефективну інтеграцію волонтерських ініціатив у систему національної безпеки і оборони України, створивши цілісний

і скоординований нормативно-правовий механізм реагування на сучасні виклики та загрози.

2.2. Діяльність органів державної влади щодо реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України

Для повноцінного та об'єктивного дослідження діяльності органів державної влади та органів військового управління щодо реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги ЗС України є сенс звернути увагу на сучасне розуміння центральної категорії цієї проблеми «діяльності» й проаналізувати її у соціальному та юридичному аспектах.

Діяльністю можна назвати будь-яку активність людини, якій вона сама надає деякий сенс. Діяльність характеризує свідому сторону особистості людини (на відміну від поведінки).

Людську діяльність вивчає наука праксеологія. Науковці виокремлюють кілька етапів діяльності:

- 1) процес залучення в діяльність;
- 2) процес цілепокладання;
- 3) процес проектування дій;
- 4) процес здійснення дій.

Процес аналізу результатів дій і порівняння їх з поставленими цілями [149].

На думку деяких науковців, «діяльність – форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних із нею систем бути причиною змін у бутті. Ці зміни можуть стосуватися речового та енергетичного статусу об'єктів або їх інформаційного потенціалу. Діяльності притаманні: трансформація зовнішнього у внутрішнє, єдність опредметнення та розпредметнення певних смислів, що задають параметри її здійснення. Для людської діяльності характерний вибір можливостей та відповідно – прийняття рішень. Діяльність здійснює перманентну трансформацію суб'єктивного в об'єктивне і навпаки. Ця

трансформація виявляє особливості людського духу, який, зрештою, і створює потенціал діяльності» [150, с. 163].

Юридична діяльність, у свою чергу, є формою правової діяльності, яку виконують професіонали у сфері права. Юридична діяльність спрямована на досягнення правових результатів і задоволення соціальних потреб та інтересів в рамках правових норм [151, с. 862–865].

З огляду на викладене маємо всі підстави стверджувати, що діяльність органів державної влади з реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги ЗС України – це різновид організаційно-правової діяльності, що здійснюється на підставі нормативно-правових актів посадовими і службовими особами органів державної влади, на професійній основі, з метою забезпечення надання волонтерської допомоги ЗС України, задоволення їх потреб та інтересів.

Організаційно-правовий зміст діяльності державних органів у сфері правового регулювання надання волонтерської допомоги ЗС України включає:

видання загальнообов'язкових нормативно-правових актів (постанов, положень, наказів, розпоряджень тощо);

організацію виконання зазначених приписів;

здійснення контролю за їх виконанням.

Водночас необхідно наголосити, що поряд із звичайною державною управлінською вертикаллю виконавчої влади існує окрема вертикаль державних органів щодо реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності.

Відповідно до статей 1 та 3 Закону України «Про волонтерську діяльність» органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи забезпечують сприятливі умови для здійснення волонтерської діяльності, підвищення суспільного престижу такої діяльності та створення передумов для її розвитку, підтримки та заохочення діяльності волонтерів в Україні [21].

Реалізація державної політики у сфері волонтерської діяльності здійснюється Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності, іншими

органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах своїх повноважень [21].

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що органи державної влади та місцевого самоврядування займають активну позицію щодо сприяння волонтерській діяльності.

М. О. Лещенко у своїх наукових дослідженнях, присвячених питанням удосконалення механізмів державного регулювання у сфері волонтерства, висловила пропозицію щодо створення єдиного координаційного органу – головного офісу волонтерства України. Ця установа мала б функціонувати як юридична особа публічного права під керівництвом відповідного очільника. Основною метою діяльності такого органу, на думку дослідниці, має стати всебічне та системне вирішення питань, що стосуються волонтерської активності в усіх сферах суспільного життя [152, с. 67]. Натомість М. О. Лещенко не зазначила статусу такого офісу, тому залишається незрозумілим, чи був би він центральним органом із реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності, чи діяв би як структурний підрозділ якогось державного органу.

Завдання щодо діяльності запропонованого авторкою головного офісу волонтерства багато в чому повторює компетенцію центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності, визначену в частині третій статті 3 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21], саме тому, на нашу думку, створення такої структури є недоцільним.

Крім встановлених Законом України «Про волонтерську діяльність» [21] повноважень державних органів у сфері волонтерства, існує ще низка органів у цій сфері. Так, Указом Президента України від 04 грудня 2019 року № 879/2019 «Про Уповноваженого Президента України з питань волонтерської діяльності» [153] з метою підтримки волонтерської діяльності, забезпечення гарантій додержання прав і законних інтересів волонтерів в Офісі Президента України введено посаду уповноваженого Президента України з питань волонтерської діяльності (поза штатом).

Згідно з пунктом 3 Положення про Уповноваженого Президента України з питань волонтерської діяльності, затвердженого Указом Президента України від 04 грудня 2019 року № 879/2019 «Про Уповноваженого Президента України з питань волонтерської діяльності», основними завданнями Уповноваженого є участь у підготовці проєктів нормативно-правових актів з питань підтримки волонтерської діяльності, забезпечення гарантій додержання прав і законних інтересів волонтерів [153].

У свою чергу, спеціальних компетенцій щодо підтримки надання саме волонтерської допомоги ЗС України в Уповноваженого Президента з питань волонтерської діяльності немає. Водночас його повноваження досить широкі, і він не обмежений у компетенції чи правах із цього питання.

Згідно з пунктами 1 та 3 Положення про Міністерство соціальної політики України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 423, Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, у сфері волонтерської діяльності. Міністерство соціальної політики України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань надання гуманітарної допомоги.

Як впливає із зазначеного Положення, Мінісоцполітики одночасно реалізує державну політику і у сфері волонтерської діяльності, і з гуманітарної допомоги, оскільки обидва напрями є видами благодійної діяльності [154].

Згідно з пунктами 1 та 3 Положення про Міністерство у справах ветеранів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 року № 1175 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 року № 276) [155] Міністерство у справах ветеранів України відповідно до покладених на нього завдань організовує та координує роботу з питань надання, позбавлення статусу учасника бойових дій та призначення одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера і деяких інших категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [114].

Слід зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 року № 986 «Питання діяльності Міністерства у справах ветеранів України» [156] Міністерство визначено правонаступником у справах ветеранів України і створено замість ліквідованої Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

Водночас під час ліквідації Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції не було скасовано постанову Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 416 «Деякі питання Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції» [157], якою затверджено Положення про Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. Чинність вказаної постанови Кабінету Міністрів України свідчить про високу інтенсивність правотворчості у цій сфері правового регулювання і водночас недостатність правового моніторингу всієї системи нормативно-правових актів з метою їх взаємоузгодженості та своєчасного скасування морально застарілих актів.

Міністерство соціальної політики України та Міністерство у справах ветеранів України, реалізуючи свої повноваження, здійснюють взаємодію із широким колом партнерів відповідно до чинного законодавства. Ця співпраця охоплює органи державної влади, структури, створені Президентом України, а також консультативно-дорадчі та інші допоміжні утворення, сформовані Кабінетом Міністрів. Крім того, взаємодія налагоджується і з органами місцевого самоврядування, представницькими організаціями громадянського суспільства, профспілками, роботодавцями, зарубіжними інституціями, міжнародними організаціями, а також з підприємствами, установами й організаціями різних форм власності [155, 156].

Отже, як зазначено вище, Міністерство соціальної політики України та Міністерство у справах ветеранів України взаємодіють в установленому порядку лише з визначеними суб'єктами, до яких волонтери, які не залучені відповідними організаціями та установами, не належать. Волонтери, які надають волонтерську

допомогу індивідуально і не співпрацюють з організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів, не можуть розраховувати на допомогу вказаних державних органів.

Такий підхід Міністерства соціальної політики України та Міністерства у справах ветеранів України з реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності щодо надання волонтерської допомоги, на нашу думку, є дискримінаційним і суперечить вимогам частини четвертої статті 1 та частини другої статті 7 Закону України «Про волонтерську допомогу», згідно з якими держава в особі її органів та посадових осіб підтримує громадську ініціативу щодо провадження волонтерської діяльності, гарантує і забезпечує захист передбачених Конституцією України та законами прав, свобод і законних інтересів волонтерів. Органи державної влади, їх посадові особи забезпечують сприятливі умови для здійснення волонтерської діяльності, підвищення суспільного престижу такої діяльності та створення передумов для її розвитку, підтримки та заохочення діяльності волонтерів в Україні [21].

Державна податкова служба створює та адмініструє Реєстр волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації. Така її функція закріплена пунктом 2¹ Прикінцевих положень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49]. Порядок формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30 жовтня 2014 року № 1089 «Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 19 листопада 2014 року за № 1471/26248 [158].

Цим Порядком встановлюється механізм включення волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації до вказаного Реєстру та структура Реєстру [158].

Ведення обліку волонтерів у територіальних підрозділах Державної податкової служби, а також обробка їхніх персональних даних виконується з метою контролю за оподаткуванням благодійної допомоги. Ця процедура регулюється підпунктом 165.1.54 пункту 165.1 статті 165 розділу IV, а також пунктом 29 підрозділу 1 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України [79]. Реєстрація є обов'язковою для волонтерів, які збирають кошти на волонтерську допомогу ЗС України, щоб уникнути податкових непорозумінь.

У зв'язку з розпорошенням функцій вищезазначених державних органів з реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності вбачаємо за необхідне систематизувати всі повноваження державних органів у статті 3 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] у спосіб доповнення до неї змісту частини четвертої статті 1 цього ж Закону за родовою ознакою предмета правового регулювання в частині зобов'язань державних органів та органів місцевого самоврядування.

Державні органи з метою мотивації волонтерського руху щодо надання волонтерської допомоги ЗС України здійснюють нагородження державними нагородами, відзнаками Верховної Ради України, урядовими нагородами та відомчими відзнаками. Проте закони України «Про волонтерську діяльність» [21, ч. 3 ст. 1], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49, ст. 3, 5, 7] не містять спеціальних норм щодо видів заохочення волонтерів саме за волонтерську допомогу ЗС України, водночас включають спеціальні норми відповідно до напрямів волонтерської діяльності; сфер та видів благодійної діяльності відповідно.

Спеціальних державних нагород, згідно з вищезазначеними законами і положеннями, якими нагороджуються виключно волонтери, які надають волонтерську допомогу ЗС України, не існує. Водночас склалася усталена

звичаєва практика нагородження волонтерів, які надають волонтерську допомогу ЗС України, за внесок і діяльність, яка не підпадає під визначені вказаними нормативно-правовими актами напрями волонтерської діяльності, сфери благодійної діяльності та види благодійної діяльності [21, ст. 1, 5, 7], а також не підпадає і під формулювання статутів та положень про самі ці державні нагороди.

У чинних указах Президента України передбачено відзначення волонтерів, які підтримують ЗС України, різними формами державних нагород [159; 160]. Велика кількість правових актів, що регулюють процес нагородження за волонтерську діяльність у сфері оборони, свідчить не лише про вагомий внесок волонтерів у забезпечення обороноздатності країни, а й про офіційне визнання їхніх зусиль на державному рівні [160].

Окремо слід зупинитися на такій державній нагороді, як відзнака Президента України «Золоте серце», Положення про яку було затверджене Указом Президента України від 5 грудня 2022 року № 825/2022 [161]. Згідно з Положенням вшанування цією державною нагородою має на меті відзначення вагомого внеску волонтерів у надання волонтерської допомоги та розвиток волонтерського руху, зокрема, під час здійснення заходів із забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та подолання її наслідків.

Отже, однією і тією самою державною нагородою нагороджуються волонтери за вагомий внесок у надання волонтерської допомоги за напрямками, схожими, але не тотожними до визначених статтею 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21, ст. 1].

Те саме стосується всіх положень про відповідні державні нагороди і мотивуючого змісту указів Президента щодо заохочення ними. Мотиви таких нагороджень не збігаються з напрямками волонтерської діяльності, визначеними Законом України «Про волонтерську діяльність» [21]. Так, Указом Президента України від 19 серпня 2016 року № 336/2016 «Про нагородження відзнакою Президента України – ювілейною медаллю «25 років незалежності України» волонтерів нагороджують цією відзнакою разом з учасниками антитерористичної

операції та керівниками громадських благодійних та волонтерських організацій [162]. Таке нагородження свідчить про визнання державою внеску волонтерів на рівні з учасниками антитерористичної операції.

У системі нагород волонтерів, що надають волонтерську допомогу ЗС України, поряд із державними нагородами та відомчими заохочувальними відзнаками існують нагороди Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. Зазначені державні органи за Конституцією України є єдиним органом законодавчої та вищим органом виконавчої влади відповідно, але нагороджують вони не державними нагородами і не відомчими заохочувальними відзнаками, а власними нагородами (відзнаками) [163].

Зауважимо, що процедура подання до нагородження волонтерів державними та відомчими нагородами досить складна і багато в чому відтворює колишню радянську [164, с. 80; 165]. На нашу думку, Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України», затверджений Указом Президента України від 19 лютого 2003 року № 138/2003 [166], та Положення про відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України, затверджене наказом Міністерства оборони України від 11 березня 2013 року № 165 «Про відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 25 березня 2013 року за № 484/23016 [167], в частині процедури підготовки та подання документів щодо заохочення волонтерів, які надають волонтерську допомогу ЗС України, потребують значних змін у контексті спрощення та демократизації.

Те саме стосується запровадження ведення та уточнення відповідних електронних реєстрів нагороджених осіб на кшталт уже напрацьованих громадськими об'єднаннями під час подання волонтерів до заохочень. Статути нагород Всеукраїнського громадського об'єднання «Країна» визначають коло осіб, яким надано право нагородження громадськими нагородами: керівникам областей, районів, міст та сіл України; головам територіальних громад; головам громадських організацій та спілок; керівникам міністерств, відомств та силових структур України; командирам військових частин; начальникам/командирам

правоохоронних та спеціальних підрозділів; керівникам підприємств державної та приватної форм власності; керівникам інших підприємств, установ та організацій, які є громадянами України, гідним громадянам України.

Право на нагородження надається за умови подання до секретаріату об'єднання «Країна» списку кандидатур на нагородження за затвердженою формою в електронній формі. Процес затвердження кандидатур передбачає швидке реагування: протягом трьох днів після отримання списків керівникові організації, що ініціювала нагородження, видається виписка з наказу про нагородження. Зауважимо, що командири військових частин активно застосовують таку практику нагородження громадськими нагородами, про що свідчать дані відповідних реєстрів [168].

Підсумовуючи, зазначимо, що діяльність органів державної влади з реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України – це діяльність, що здійснюється на підставі нормативно-правових актів посадовими і службовими особами органів державної влади на професійній основі з метою надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, задоволення їх потреб та інтересів.

Нагородження державними органами волонтерів, які допомагають Збройним Силам України, свідчить про визнання державою їхнього внеску у стійкість спротиву збройній агресії Російської Федерації.

2.3. Облік майна, яке надійшло до Збройних Сил України від волонтерських організацій та волонтерів

Для розгляду проблеми обліку майна, яке надійшло до ЗС України від волонтерів та волонтерських організацій, насамперед необхідно з'ясувати визначення термінів «облік», «майно», інших дотичних понять та розумінь.

Аналітичний облік – це ретельний процес ведення бухгалтерських записів економічних операцій організацій через використання аналітичних рахунків. Облік активів включає документацію активів підприємства з внесенням їх деталей

до облікових книг. Облікова політика являє собою набір принципів, методів та процедур, що застосовуються для створення та представлення фінансових звітів підприємства [169, с. 214].

Банківська облікова політика – це комплекс принципів, методів і процедур, узгоджених із чинним законодавством, які банк використовує для бухгалтерського обліку, створення та публікації фінансових звітів. Кожен банк самостійно формує свою облікову політику на основі «Положення про облікову політику банку», що дає змогу визначати структуру управлінського обліку, внутрішньої звітності, контроль за операціями, встановлює правила підпису документів, приймає норми документообігу та обробки облікових даних, впроваджує додаткові рахунки та реєстри для аналітичного обліку [170, с. 508].

Таким чином, під обліком можна розуміти принципи, методи і процедури з реєстрації майна шляхом складання звітності щодо його фактичної фізичної наявності та вартісної оцінки.

Законодавство України регламентує поняття майна згідно зі статтею 190 Цивільного кодексу України, яка визначає майно як окрему річ, групу речей або майнові права та зобов'язання. Встановлено, що майнові права є непотребними речами та визнаються речовими правами [76]. В Юридичній енциклопедії визначено, що майно в цивільному праві може бути: 1) конкретною річчю або групою речей, включно з грошима та цінними паперами, що є об'єктом власності, дарування, майнового найму або позики; 2) активами особи, що включають сукупність речей та правових вимог, і використовуються в законодавстві, що стосується захисту майна осіб, визнаних безвісти відсутніми, а також відповідальності юридичних осіб; 3) сукупністю прав та обов'язків особи, що визначають її майновий стан, включаючи належні особі речі та права вимог, які формують актив, а також зобов'язання, що складають пасив. Це майно використовується у законодавстві, що регулює спадщину та реорганізацію юридичних осіб, де правонаступництво є універсальним і включає перехід як прав, так і обов'язків [171, с. 551].

З огляду на наведені дефініції можна зробити висновок, що правова природа майна є багатогранною: майно набуває різних юридичних характеристик, змісту та значення залежно від підходів, які застосовуються у межах конкретної галузі права. Тракткування поняття майна змінюється залежно від предмета та методу правового регулювання, а також правового інституту, що здійснює його регламентацію та захист.

Таким чином, під майном слід розуміти не тільки безпосередньо саме майно, а й пов'язані з ним майнові права (правові вимоги) з володіння, користування та розпорядження.

На підставі викладеного та акумулюючи зазначені визначення можемо стверджувати, що облік майна, яке надійшло до ЗС України від волонтерів та волонтерських організацій, – це реєстрація майна, яке надійшло до ЗС України від волонтерів та волонтерських організацій, шляхом внесення його елементів до облікових документів та складання та оприлюднення відомостей про його використання.

З урахуванням зазначеного розглянемо, як обліковується майно, що надійшло до ЗС України від волонтерів та волонтерських організацій.

Отже, згідно із Законом України «Про правовий режим майна Збройних Сил України» обов'язок забезпечення ЗС України військовим майном покладено на Кабінет Міністра України [172, ст. 2]. Водночас законами України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49, ст. 3] та «Про гуманітарну допомогу» [77, ст. 1] передбачено можливість добровільного надання благодійної та гуманітарної цільової адресної безоплатної допомоги в натуральній формі для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Зазначене вище підтверджує, що поряд із державним забезпеченням ЗС України майном є можливість такого забезпечення у вигляді благодійної та гуманітарної допомоги з боку юридичних осіб приватного права та фізичних осіб. Зауважимо, що волонтери також надають майнову допомогу ЗС України, хоча волонтерська допомога – це безоплатне надання робіт та послуг [21, ст. 1].

М. М. Прохоренко вважає, на сьогодні немає чіткої відповіді щодо правосуб'єктності волонтера під час передачі майна військовим частинам, оскільки волонтерська діяльність – це робота та послуги [173, с. 156]. Тому, на нашу думку, сама процедура передачі майна волонтерами, які не є його власниками, і є безоплатним виконанням робіт та послуг щодо такого передавання.

І. М. Коропатнік у своїх дослідженнях звертає увагу на необхідності налагодження належного обліку майна, що надходить до ЗС України як волонтерська допомога. Автор зазначає, що таке майно має бути офіційно поставлене на баланс військових частин. Це пов'язано з тим, що напочатку, з виникненням волонтерського руху, були зафіксовані випадки, коли отримані безоплатно речі та обладнання передавалися в комерційний обіг, що викликало серйозні занепокоєння серед волонтерів [93, с. 186]. Ми поділяємо позицію І. М. Коропатніка щодо необхідності обліку всього майна, що передається волонтерами Збройним Силам. З моменту надходження і закріплення за військовою частиною майно набуває статусу військового майна [174, ст. 3]. На нашу думку, таким «закріпленням» є взяття цього майна на облік.

Зауважимо, що слід розрізняти підтвердження переходу права власності на таке майно з обліком майна. Перехід права власності майна, яке є волонтерською допомогою, від волонтерів до військової частини підтверджується актом приймання-передачі. Порядок оформлення такого переходу затверджено Департаментом фінансів Міністерства оборони України у Вказівці від 05 червня 2014 року № 248/2/3/348 «Щодо обліку благодійної допомоги» [175].

Науковці В. А. Тимошенко та Л. П. Медвідь звертають увагу на те, що відповідно до статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» підтримка обороноздатності, мобілізаційної готовності та захист населення у надзвичайних ситуаціях як у мирний, так і у воєнний час належить до сфер благодійної діяльності. У цьому контексті волонтери, які передають майно ЗС України, фактично виконують функції благодійників, які охоплюють різні форми благодійної діяльності: організовують відкритий збір пожертв, безоплатно

передають кошти, матеріальні цінності та майнові права, а також надають послуги або виконують роботи для кінцевих отримувачів допомоги. Такий підхід порушує важливе питання щодо правового статусу майна, переданого волонтерами на потреби військових [176, с. 8].

Ми поділяємо позицію науковців В. А. Тимошенко та Л. П. Медвідь щодо існування правової невизначеності з обліку майна, що передається у ЗС України від волонтерів та волонтерських організацій.

У разі отримання майна від волонтерських організацій у вигляді благодійної, гуманітарної допомоги це майно має бути оприбутковано у військовій частині. У низці випадків волонтерське майно надходить без документів; з документами, але без зазначення ціни; з документами із зазначенням ціни, але яка не є справедливою. Проте це не означає, що майно не можна приймати. Процес приймання майна включає два етапи: перший – безпосередньо приймання, другий – оприбуткування.

Безпосереднє приймання – це процедура з визначення кількісних та якісних характеристик, номенклатури отриманого майна та документального його закріплення.

Оприбуткування – оцінювання майна та відображення в бухгалтерському обліку вартості майна і пов’язаних із ним прав.

За відсутності супровідних документів (накладної або акта) на майно, визначення придатності, якісного стану майна та вартісної оцінки покладається на отримувача цього майна – військову частину. Отримане волонтерське майно може бути використано військовою частиною тільки після його оприбуткування і взяття на облік. Облік волонтерської допомоги ЗС України повинен регулюватися Інструкцією з обліку військового майна у Збройних Силах України, затвердженою наказом Міністерства оборони України від 17 серпня 2017 року № 440, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27 вересня 2017 року за № 1192/31060 [177]. Згідно із цією Інструкцією облік підлягає все військове майно незалежно від його призначення та джерел надходження [177, п. 6].

Чинним законодавством України військові частини не віднесено ні до центральних, ні до інших державних органів. Відповідно до стаття 1 Закону України «Про оборону України» [82] та статті 1 Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» [178] військові частини належать до «органів військового управління».

І. М. Коропатнік, досліджуючи проблему правового статусу військових частин, яким волонтери надають волонтерську допомогу, звертає увагу на наявну суперечність між змістом статей 1 та 8 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] у зв'язку з надання волонтерської допомоги ЗС України. Так, у статті 1 цього Закону зазначається один із напрямів волонтерської діяльності – надання волонтерської допомоги ЗС України, натомість у статті 8 цього ж Закону отримувачами волонтерської допомоги вказані фізичні та юридичні особи, що є неприбутковими організаціями, які отримують таку допомогу. Автор акцентує, що ані ЗС України, ані військові частини не є юридичними особами, тому виникає проблема у сфері реалізації вказаного Закону [93, с. 185–187].

Таку наукову позицію І. М. Коропатніка щодо правової невизначеності статусу ЗС України та військових частин як отримувачів волонтерської допомоги поділяє науковиця Т. Г. Корж-Ікаєва [121, с. 517].

М. М. Прохоренко та Р. В. Алієв погоджуються з І. М. Коропатніком щодо необхідності подальшого розвитку правового регулювання у сфері волонтерської допомоги військовим. На їхню думку, майбутні наукові напрацювання мають бути зосереджені на глибокому аналізі чинного законодавства та його вдосконаленні. Їх основною метою має стати підвищення ефективності співпраці між органами військового управління, окремими підрозділами ЗС України та волонтерськими структурами [120, с. 7].

На нашу думку, визначення організаційно-правової форми статусу військової частини повинно відбуватися шляхом внесення відповідних змін:

до статті 3 «Структура Збройних Сил України» Закону України «Про Збройні Сили України» [83];

до частини першої статті 3 «Суб'єкти та види господарської діяльності у Збройних Силах України» Закону України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» [174];

до частини другої статті 414 Господарського кодексу України [179] у частині визнання військової частини юридичною особою з організаційно-правовою формою установи.

У розділі XII «Особливості обліку майна, яке надійшло як міжнародна допомога, благодійна, гуманітарна допомога» Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України [177], розрізняється майно, яке надійшло для військових частин як міжнародна допомога, та майно, яке надійшло як благодійна, гуманітарна допомога.

Проте вказана Інструкція [177] розрізняє майно як благодійну та гуманітарну допомогу. Натомість відповідно до редакції статті 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [77], яка діяла з 22 жовтня 1999 року до 22 січня 2024 року, гуманітарна допомога визнавалася різновидом благодійництва і мала спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49]. Зараз такої норми вже немає.

Окремо слід розглянути питання отримання та обліку військовими частинами гуманітарної допомоги. Перша проблема полягає в тому, що Закон України «Про гуманітарну допомогу» [77] не встановлює Міністерство оборони України, військові частини як серед отримувачів гуманітарної допомоги, так і серед її набувачів. Закон наводить вичерпний перелік отримувачів гуманітарної допомоги, якими є юридичні особи, а також акредитовані представництва іноземних держав, міжнародних та іноземних гуманітарних організацій в Україні (без створення юридичної особи), які визначені у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку отримувачами гуманітарної допомоги [77, п. 5, 6 ст. 1]. Водночас статті 6, 11 та 15 цього Закону встановлюють отримувачем гуманітарної допомоги ЗС України. Ця суперечність закладена в самому Законі.

Друга проблема виникла через тлумачення та правозастосування частини другої статті 3 Закону України «Про гуманітарну допомогу», згідно з якою підставою для здійснення гуманітарної допомоги в Україні є письмова згода отримувача гуманітарної допомоги на її одержання [77]. Отримувач гуманітарної допомоги має такі самі права на її використання, що і набувач гуманітарної допомоги. На практиці часто трапляються випадки, коли волонтери, отримувачі гуманітарної допомоги для військових частин вважають, що вони на підставі цієї норми Закону можуть залишити в себе гуманітарну допомогу і використовувати її на власний розсуд, включно до її відчуження.

Згідно із частиною другою статті 6 Закону України «Про гуманітарну допомогу» до гуманітарної допомоги належать транспортні засоби, що надходять у період проведення антитерористичної операції, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, безпеки населення та захисту інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, для отримання і використання Збройними Силами України, Міністерством внутрішніх справ України, Державною спеціальною службою транспорту, Національною поліцією України, Національною гвардією України, Державною прикордонною службою України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Державною міграційною службою України, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України, іншими державними органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони України, а також для використання військовослужбовцями з метою забезпечення проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації [77].

У такому випадку державні органи, які входять до складу сектору безпеки і оборони України, мають статус отримувача гуманітарної допомоги, а з моменту використання таких транспортних засобів – статус набувача гуманітарної допомоги.

Отже, Закон України «Про гуманітарну допомогу» [77] визнає державні органи, які входять до складу сектору безпеки і оборони України, такими, що

мають статус отримувача гуманітарної допомоги, а з моменту використання таких транспортних засобів – статус набувача гуманітарної допомоги. Водночас Законом України «Про гуманітарну допомогу» [77] Міністерство оборони України не віднесено до набувачів такої допомоги, а Збройні Сили України згідно зі статтею 1 Закону України «Про Збройні Сили України» [83] є військовим формуванням.

Згідно із статтею 1 Закону України «Про національну безпеку України» сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [109]. Тобто Збройні Сили не віднесено до органів державної влади.

Проте відповідно до вимог статті 12 Закону України «Про національну безпеку України» [109] до складу сектору безпеки і оборони входять і Міністерство оборони України, і Збройні Сили України.

Таким чином, із змісту статті 12 зазначеного Закону стає зрозуміло, що Збройні Сили України є органом, який входить до складу сектору безпеки і оборони.

Організаційно Збройні Сили України складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, установ та організацій. Тому виникає запитання, чи можуть військові частини бути отримувачами або набувачами гуманітарної допомоги в розумінні змісту статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» [180], згідно з якою державний орган – орган державної влади, в тому числі колегіальний державний орган, інший суб'єкт

публічного права, незалежно від наявності статусу юридичної особи, якому згідно із законодавством надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції, юрисдикція якого поширюється на всю територію України або на окрему адміністративно-територіальну одиницю.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [77] спеціально уповноважені державні органи з питань гуманітарної допомоги ведуть облік, статистичну звітність гуманітарної допомоги. Відповідні спеціально уповноважені державні органи з питань гуманітарної допомоги та податкові органи здійснюють контроль щодо використання гуманітарної допомоги за цільовим призначенням.

Бухгалтерський облік гуманітарної допомоги та подання відповідних звітів здійснюються отримувачами та набувачами цієї допомоги, включно з військовими частинами, згідно з порядком, який встановлений центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування державної фінансової політики. Важливо зазначити, що без належного обліку отримання та цільового використання гуманітарна допомога вважається використаною не за призначенням.

Отримувачі й набувачі гуманітарної допомоги, як юридичні особи, зобов'язані щомісяця звітувати про стан та розподіл гуманітарної допомоги до її повного використання до спеціалізованого державного органу. Це вимагає належного документування та звітності, встановленої законодавством [77].

Згідно із статтею 11 Закону України «Про гуманітарну допомогу» отримувачі гуманітарної допомоги, які порушили вимоги законодавства про гуманітарну допомогу, втрачають статус отримувача гуманітарної допомоги у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Щомісячно отримувач гуманітарної допомоги і набувач гуманітарної допомоги (юридична особа) в установленому порядку подають до відповідного спеціально уповноваженого державного органу з питань гуманітарної допомоги звіти про наявність та розподіл гуманітарної допомоги до повного використання всього обсягу отриманої гуманітарної допомоги [77].

Згідно з пунктами 10, 12, 13 Порядку пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 року № 953, отримувач, який є підприємством, установою чи організацією, що утримується за рахунок бюджетів, уповноваженою ними державною установою, не пізніше ніж через 15 календарних днів з дати внесення інформації про оформлену гуманітарну допомогу до інформаційно-комунікаційних систем митних органів, яка автоматично передається до автоматизованої системи, веде облік гуманітарної допомоги, яка фактично отримана, шляхом формування інвентаризаційного опису в електронному кабінеті автоматизованої системи.

Отримувач гуманітарної допомоги до 15 числа місяця, що настає за місяцем, в якому зазначено дату внесення інформації про митне оформлення гуманітарної допомоги за декларацією, формує та подає в електронному кабінеті автоматизованої системи звіт або завантажує копію паперового звіту, підписаного керівником або особою, відповідальною за ведення бухгалтерського обліку, або копію звіту в електронній формі з накладенням кваліфікованого електронного підпису керівника або особи, відповідальної за ведення бухгалтерського обліку.

Звіт подається до 15 числа кожного місяця, що настає за звітним, нарастаючим підсумком окремо щодо кожного переліку товарів, що визнаються гуманітарною допомогою, ввезених на митну територію України, до повного її розподілу. У разі подання отримувачем інвентаризаційного опису фактично отриманої гуманітарної допомоги звіт складається з урахуванням зазначеної в ньому інформації про фактично отриману гуманітарну допомогу. До звіту можуть додаватися копії первинних документів отримувача або набувача гуманітарної допомоги – юридичної особи. Якщо останній день подання звіту припадає на вихідний або святковий день, то останнім днем подання звіту вважається наступний за вихідним або святковим робочий день.

Задекларована гуманітарна допомога, щодо якої не подано звіт протягом 90 календарних днів з дати внесення інформації про митне оформлення гуманітарної допомоги за декларацією, вважається такою, стосовно якої відсутній облік щодо

отримання та цільового використання, та використаною не за цільовим призначенням [90].

Згідно з пунктами 8, 10–12 Порядку фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 339, у разі отримання благодійних пожертв у натуральній формі Міністерство оборони України, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації Збройних Сил України здійснюють в установленому бюджетним законодавством порядку заходи щодо відображення вартості отриманих активів у бухгалтерському обліку виконання державного або місцевого бюджету.

З метою ефективного використання благодійних пожертв і надання можливості громадськості здійснювати контроль за таким витрачанням Міністерство оборони України, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації Збройних Сил України оприлюднюють на власних офіційних вебсайтах:

щомісяця до 10 числа відомості щодо обсягів отриманих на власні рахунки благодійних пожертв, їх використання із зазначенням загального обсягу отриманих та використаних благодійних пожертв, вартості конкретних закупівель, їх обсягів за кожною позицією та основних якісних характеристик;

щокварталу – зведену інформацію про обсяги отриманих благодійних пожертв, у тому числі у натуральній формі, та напрями їх використання.

Складення та подання фінансової і бюджетної звітності про отримані та використані благодійні пожертви Міністерством оборони України, державними органами, органами місцевого самоврядування, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями Збройних Сил, здійснюється в установленому законодавством порядку.

Контроль за цільовим та ефективним використанням благодійних пожертв, отриманих Міністерством оборони України, державними органами, органами місцевого самоврядування, військовими частинами, військовими навчальними

зкладами, установами та організаціями Збройних Сил, здійснюється в установленому законодавством порядку [145].

З метою усунення правового протиріччя у статтях 1, 6, 11, 15 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [76] та статті 1 Закону України «Про правовий режим майна» [172], на нашу думку, є необхідність внесення редакційних змін у зміст статей 1, 6, 11, 15 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [77] щодо визнання Міністерства оборони України, військових частин ЗС України отримувачами чи набувачами гуманітарної допомоги. Із цією метою ми пропонуємо внести такі зміни та доповнення до Закону України «Про гуманітарну допомогу» [77]:

пункт 5 частини першої статті 1 «Визначення термінів і понять» щодо отримувачів гуманітарної допомоги доповнити підпунктами «б)¹» та «б)²» такого змісту:

«б)¹ Міністерство оборони України; Державна спеціальна служба транспорту; органи військового управління, з'єднань, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації Збройних Сил (далі – військові частини Збройних Сил України);

б)² Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна міграційна служба України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, інші державні органи, які входять до складу сектору безпеки і оборони України;»;

абзац третій частини другої статті 6 «Звільнення від оподаткування товарів (робіт, послуг), визнаних гуманітарною допомогою» щодо підакцизних товарів, які відносять до гуманітарної допомоги, викласти в такій редакції:

«Не відносяться до гуманітарної допомоги підакцизні товари, крім транспортних засобів, що надходять у період проведення антитерористичної операції, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, безпеки населення та захисту інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, для отримання

і використання Міністерством оборони України, Державною спеціальною службою транспорту, військовими частинами Збройних Сил України, Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією України, Національною гвардією України, Державною прикордонною службою України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Державною міграційною службою України, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України, іншими державними органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони України;»;

частину восьму статті 11 «Облік і контроль за отриманням та цільовим використанням гуманітарної допомоги» викласти в такій редакції:

«Інформація про надходження та розподіл гуманітарної допомоги, крім інформації про гуманітарну допомогу, що є товарами військового призначення та/або подвійного використання чи отримувачами та/або набувачами якої є Міністерство оборони України; Державна спеціальна служба транспорту; військові частини Збройних Сил України; правоохоронні органи, інші військові формування, утворені відповідно до закону, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, військові адміністрації, утворені відповідно до законодавства, суб'єкти, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, або суб'єкти, які залучаються до боротьби з тероризмом, визначені Законом України «Про боротьбу з тероризмом», не є конфіденційною інформацією або комерційною таємницею та може надаватися з урахуванням вимог, встановлених Законом України «Про доступ до публічної інформації»;

пункт 3³ статті 15 «Прикінцеві та перехідні положення» викласти в такій редакції:

«3³. Тимчасово, на період проведення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, безпеки населення та захисту інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, за спрощеним порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України, визнаються гуманітарною допомогою транспортні засоби, кінцевими набувачами яких є Міністерство

оборони України, Державна спеціальна служба транспорту, військові частини Збройних Сил України.».

Згідно з пунктами 1 та 2 розділу XII Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України приймання майна, яке надійшло для військових частин (центрів забезпечення) як міжнародна допомога, благодійна, гуманітарна допомога, здійснюється матеріально відповідальною особою, яка приймає майно на відповідальне зберігання, на підставі даних, відображених у супровідних документах, у разі відсутності супровідних документів – на підставі пропозицій комісії, яка призначається наказом командира (начальника) військової частини (центру забезпечення), зі складанням акта приймання-передачі військового майна. Акт приймання-передачі військового майна є підставою для постановки майна, яке надійшло для військових частин (центрів забезпечення) як міжнародна допомога, благодійна, гуманітарна допомога, на облік у службах забезпечення та фінансово-економічному органі військової частини (центру забезпечення).

У разі якщо в супровідних документах відсутні дані про вартість майна, яке надійшло для військових частин (центрів забезпечення) як міжнародна допомога, благодійна, гуманітарна допомога, її визначення здійснюється комісією військової частини (центру забезпечення) зі складанням акта визначення вартості майна. Вартість майна визначається відповідно до вартості аналогічних предметів [177].

Таким чином, вказана Інструкція з обліку військового майна у Збройних Силах України [177] містить алгоритм дій у разі приймання військовою частиною військового майна без супровідних документів, проте не визначає алгоритму приймання майна саме від волонтерських організацій або від волонтерів, які не є членами волонтерських організацій та не мають довіреностей від вказаних організацій чи посвідчень волонтера [181].

У зв'язку із зміною редакції розділу XII Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України [177] згідно з наказом Міністерства оборони України від 15 серпня 2024 року № 560 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства оборони України», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16 серпня 2024 року за № 1257/42602 [182], зі

змісту розділу XII Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України [177] було виключено таку категорію надавачів допомоги ЗС України, як допомога «від волонтерських організацій».

Питання правового статусу майна, що перебуває у волонтерів, досліджували науковці В. А. Тимошенко та Л. П. Медвідь. Автори підкреслюють, що факт наявності такого майна не можна ігнорувати. Розв'язання цієї правової колізії, на їхню думку, слід шукати у положеннях Закону України «Про волонтерську діяльність» [21, ст. 1], який визначає, що волонтерство розглядається як різновид благодійної діяльності. Отже, «базовим» законом щодо майна волонтерів є Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49]. Саме цей Закон встановлює, що благодійник – дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права (у тому числі благодійна організація), яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності. Правовий режим майна, що надходить до ЗС України як волонтерська допомога, розглядається як окремий правовий інститут, завданням якого є упорядкування участі волонтерських організацій у цивільному обігу. Його функцією є забезпечення безперервного матеріального постачання військових формувань і належного зберігання всіх категорій військового майна. Основна мета цього правового режиму полягає в запровадженні ефективних правових запобіжників і контрольних інструментів, які, з одного боку, мінімізували б ризики нецільового чи необґрунтованого використання переданого майна, а з іншого – гарантували б своєчасне й повноцінне забезпечення військових підрозділів усім необхідним [176, с. 7, 9].

Ми приєднуємося до цієї думки науковців В. А. Тимошенко та Л. П. Медвідь.

П. В. Горінов та В. П. Драпушко вважають, що в контексті волонтерської діяльності в Україні існує проблема недостатнього контролю за подальшою долею майна, переданого волонтерами, що певною мірою пов'язано із консерватизмом державних структур [35, с. 123–124].

Ми поділяємо думку цих науковців і вважаємо, що така зміна редакції розділу XII Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України

[177], на нашу думку, демотивує громадян у наданні волонтерської допомоги і суперечить вимогам статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] в частині напряму волонтерської діяльності – надання волонтерської допомоги ЗС України.

Оскільки на сьогодні, як зазначалося вище, існують, правові протиріччя щодо визнання волонтерської та гуманітарної допомоги видами благодійної діяльності, на нашу думку, з огляду на зміст розділу XII «Особливості обліку майна, яке надійшло як міжнародна допомога, благодійна, гуманітарна допомога» Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 17 серпня 2017 року № 440, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27 вересня 2017 року за № 1192/31060 [177], існує потреба змінити назву самого розділу XII «Особливості обліку майна, яке надійшло як міжнародна допомога, благодійна, гуманітарна допомога» на назву «Особливості обліку майна, яке надійшло як міжнародна допомога, благодійна (волонтерська, гуманітарна) допомога», а також у розділі XII слова «благодійна та гуманітарна допомога» у всіх відмінках замінити словами «благодійна (волонтерська, гуманітарна) допомога» у відповідних відмінках.

Аналогічно цей самий розділ XII «Особливості обліку майна, яке надійшло як міжнародна допомога, благодійна, гуманітарна допомога» Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України [177], потребує приведення у відповідність до вимог статті 11 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [77], пункту 10 Порядку пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 р. № 953 [90], та пункту 10 Порядку фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 339 [145], щодо реалізації обов’язку військової частини як

отримувача гуманітарної (благодійної) допомоги і набувача гуманітарної допомоги (юридичної особи) з її обліку та звітування.

За результатами дослідження встановлено, що порядок складення та подання військовими частинами ЗС України фінансової і бюджетної звітності про отримані, використані благодійні пожертви, гуманітарну та волонтерську допомогу врегульовують різні нормативно-правові акти, які часто не узгоджені між собою, тому існує потреба внесення відповідних змін для роз'язання цієї проблеми.

За результатами аналізу нормативних актів можемо стверджувати, що існуючий порядок обліку майна, що надійшло до ЗС України від волонтерів та благодійників, потребує узгодження із сучасними вимогами законодавства щодо прозорості та ефективності використання допомоги, а також необхідності подання звітності до відповідних органів. Пропонуються зміни, спрямовані на удосконалення відповідних нормативних актів, з метою підвищення довіри громадян та забезпечення прозорості обліку і використання благодійних ресурсів.

Для вдосконалення нормативно-правових актів нами були запропоновані зміни до Закону України «Про гуманітарну допомогу» і до Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 17 серпня 2017 року № 440, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27 вересня 2017 року за № 1192/31060.

Висновки до розділу 2

1. У сучасній юридичній науці немає єдиного підходу щодо визначення та структури правового статусу і у більшості випадків ця категорія застосовується до суб'єктів права, а саме фізичних та юридичних осіб, інколи держави, політичних партій, рідше об'єктів права (наприклад, землі).

2. Є усі підстави розрізняти: правовий статус волонтерських організацій і правовий статус волонтерів.

3. Правовий статус волонтерських організацій – це передбачене в нормативно-правових актах правове положення волонтерських організацій

у суспільстві та державі, серед інших соціальних суб'єктів, що відображає порядок їх утворення, сутність, зміст та функціонування, місце та роль серед інших благодійних організацій.

До структури правового статусу волонтерських організацій слід відносити:

а) правосуб'єктність, яка реалізується переважно через порядок їх утворення та легітимації; б) права та обов'язки, які називаються повноваженнями; в) відповідальність, яка може бути юридичною, політичною та іншою.

4. Правовий статус волонтерів – це передбачене в нормативно-правових актах їх правове становище у суспільстві та державі, серед інших соціальних суб'єктів, що відображає місце та роль волонтерів серед інших фізичних осіб, які займаються благодійною діяльністю.

До структури правового статусу волонтерів слід відносити:

а) правосуб'єктність, яка реалізується через право- та дієздатність;
б) принципи як найбільш загальні та важливі правила поведінки;
в) громадянство як підставу для повноцінного та масштабного здійснення волонтерства;

г) права, свободи та обов'язки – центральний елемент правового статусу волонтерів;

д) гарантії статусу та діяльності як умови, засоби та способи, що фактично втілюють їх права, свободи та обов'язки.

5. Запропоновано внести зміни в назву розділу II Закону України «Про волонтерську діяльність», виклавши її в такій редакції: «Особливості правового статусу волонтерів, організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів».

6. Вважаємо за необхідне Закон України «Про національну безпеку» доповнити окремою статтею 23¹:

«Громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки і оборони».

7. Запропоновано запровадити ведення реєстрів організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів; Міністерству соціальної політики

України після повідомлення організаціями та установами про залучених до своєї діяльності волонтерів, вносити дані в єдиний державний реєстр волонтерів.

Запровадження реєстрів зменшить зловживання під час надання волонтерської допомоги Збройним Силам України. Зробить роботу таких організацій та установ більш прозорою. Покращить соціальний захист волонтерів.

8. Обґрунтовано, що конституційний обов'язок щодо захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності може бути реалізований громадянами не тільки у спосіб проходження військової служби, а й шляхом надання волонтерської допомоги Збройним Силам України.

9. Існує потреба внесення змін до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права в частині обов'язків командирів (начальників) видавати посвідчення для особи, що йде за збройними силами, зазначеного у додатку до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року.

10. Сутність діяльності органів державної влади з реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України визначено як різновид організаційно-правової діяльності, що здійснюється на підставі нормативно-правових актів посадовими і службовими особами органів державної влади на професійній основі з метою надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, задоволення їх потреб та інтересів.

11. Запропоновано авторське визначення облік майна, отриманого Збройними Силами України від волонтерів та волонтерських організацій, – це реєстрація майна, яке надійшло до Збройних Сил України від волонтерів та волонтерських організацій, шляхом внесення його облікових частин та елементів до облікових документів та складання і оприлюднення відомостей про його використання.

13. Запропоновано внести зміни до Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України, а саме: замінити слова «міжнародна допомога, благодійна, гуманітарна допомога» словами «міжнародна технічна допомога, благодійна (волонтерська, гуманітарна) допомога» у відповідних відмінках;

доповнити його нормами з обліку гуманітарної та благодійної допомоги, визначеному іншими нормативно-правовими актами, що забезпечить єдине розуміння та належний облік майна.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНИ

3.1. Удосконалення правового регулювання публічного збору благодійних пожертв для потреб Збройних Сил України

Для дослідження процесу удосконалення правового регулювання публічного збору благодійних пожертв для потреб ЗС України насамперед слід звернути увагу на розуміння термінів «удосконалення» та «правове регулювання», а також інших дотичних до них термінів.

Таким чином, процес удосконалення, який можна визначити як діяльність, спрямовану на покращення чи оптимізацію, має важливе значення в багатьох аспектах. Це може стосуватися як удосконалення знань, так і технічних винаходів [183, 184].

На думку Р. М. Римарчук, право як система постійно змінюється та розвивається у відповідь на об'єктивні соціальні процеси, які потребують нормативного врегулювання. Формування нових правових норм є безперервним процесом, що відбувається через взаємодію суспільних інститутів та державних органів. Цей процес реалізується через діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади у притаманних їм формах. Від якості побудови цілісної, логічно структурованої та науково обґрунтованої системи законодавства значною мірою залежить ефективність правового регулювання. Якщо приймаються закони, які не відповідають потребам суспільства, суперечать одне одному або суспільним цінностям, вони не лише втрачають практичну значущість, а й підривають довіру громадян до державної влади та її авторитет у суспільстві [185].

У свою чергу, поняття «правове регулювання – це впорядкування суспільних відносин за допомогою юридичних засобів (норм права, нормативно-правових актів, актів застосування права, актів реалізації прав та обов'язків

тощо). Правове регулювання є різновидом соціального регулювання (від лат. *regulo* – планка, правило), тобто впорядкування людської діяльності в суспільстві шляхом опрацювання й суспільного схвалення правил цієї поведінки. Крім того, в юридичній літературі використовується більш широке, ніж правове регулювання, поняття «правовий вплив», безпосереднім об'єктом якого є не лише поведінка людини, а й також її свідомість, психіка» [186].

В Юридичній енциклопедії зазначається, що «правове регулювання (від лат. *regulare* – спрямовувати, впорядковувати) – один з основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах, людини, суспільства і держави. Є різновидом соціального регулювання. Предмет правового регулювання – правові, політичні, економічні та інші суспільні відносини, впорядкування яких неможливе без використання норм права» [187].

Саме з огляду на ці теоретичні позиції нами буде досліджуватись процес удосконалення правового регулювання публічного збору благодійних пожертв для потреб ЗС України. Зазначимо, що одним з популярних напрямів волонтерської допомоги ЗС України є публічний збір благодійних пожертв для потреб армії. Водночас відповідно до статті 1 Закону України «Про волонтерську допомогу» [21] волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Тобто йдеться про гроші або про будь-яке майно, які традиційно збирають та передають волонтери до ЗС України.

Питання правового регулювання публічного збору благодійних пожертв для потреб ЗС України розглядали науковці О. П. Гарбар, К. Б. Грітчин, О. Ю. Касперович, А. О. Москвичова, А. Й. Пашинський, О. В. Панькова. Усі вони звертали увагу на складність та недосконалість процедури публічного збору благодійних пожертв для потреб ЗС України.

Так, згідно з вимогами частини восьмої статті 7 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] публічний збір благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань здійснюється особами, зазначеними у частинах другій –

п'ятій цієї статті, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Такий порядок встановлено одразу двома нормативно-правовими актами:

Порядком фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 року № 339 [145] (далі – Порядок фінансового забезпечення);

Порядком здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 року № 451 [188] (далі – Порядок здійснення публічного збору).

Така різноманітність описів цілей та порядків зборів благодійних пожертв виникла через розпорошеність нормативно-правового регулювання одночасно в декількох актах у сфері оборони. Якщо в частині восьмій статті 7 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] йдеться про публічний збір благодійних пожертв для «забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України», порядок здійснення якого визначається Кабінетом Міністрів України, то у статті 2 Закону України «Про оборону України» [82] йдеться про додаткову можливість фінансування «потреб національної оборони держави» за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до вимог статей 9 та 15 Закону України «Про Збройні Сили України» [83] фінансування ЗС України може здійснюватися додатково за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Порядком фінансового забезпечення Кабінет Міністрів України визначає порядок фінансування Збройних Сил України за рахунок благодійних пожертв

фізичних та юридичних осіб для «забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності і функціонування Збройних Сил України» [145].

Згідно із статтею 7 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» фінансування «мобілізаційної підготовки та/або заходів з мобілізації» може здійснюватися додатково за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [84].

Дія Порядку фінансового забезпечення поширюється на Міноборони, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації Збройних Сил – у частині додаткового фінансування завдань, визначених для них законодавством з питань забезпечення оборони держави, мобілізації, мобілізаційної та бойової готовності, боєздатності і функціонування Збройних Сил [145].

Для отримання благодійних пожертв Міноборони, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації ЗС України відкривають в органах Казначейства спеціальні реєстраційні рахунки відповідно до Порядку відкриття та закриття рахунків у національній валюті в органах Державної казначейської служби України, затвердженого Мінфіном.

Для організації збирання благодійних пожертв від фізичних та юридичних осіб (резидентів та нерезидентів) Міноборони може залучати благодійні організації шляхом укладення договору про співробітництво.

Міноборони, державні органи, органи місцевого самоврядування, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації Збройних Сил здійснюють збирання благодійних пожертв відповідно до вимог Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [145, п. 2].

Із змісту Порядку фінансового забезпечення [145] випливає, що військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації ЗС України не можуть залучати благодійні організації шляхом укладення договору про співробітництво. Так само Порядок фінансового забезпечення [145] не передбачає укладання договору з волонтерськими організаціями на виконання робіт та послуг

із збирання благодійних пожертв на користь військових частини, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України згідно з приписами статей 8 та 10 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21]. Хоча стаття 8 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] передбачає надання волонтерської допомоги виключно фізичним та юридичним особам, на сьогодні організаційно-правовий статус військових частин як юридичних осіб не визначений. Водночас це не стосується військових навчальних закладів, установ та організацій ЗС України, які є юридичними особами, утім, і тут виникає теоретичне питання: чи є волонтерські організації благодійними у сенсі Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49]. До того ж через незрозумілі причини нормопроєктувальник Порядку фінансового забезпечення [145] не поширив його дію на військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, які згідно із статтею 3 Закону України «Про Збройні Сили України» [83] організаційно входять до складу ЗС України.

Відповідно до пунктів 4 та 5 Порядку фінансового забезпечення благодійні організації, що отримують благодійні пожертви на власні рахунки від фізичних та юридичних осіб (резидентів та нерезидентів) для виконання договорів, укладених з Міноборони, перераховують їх у десятиденний строк на спеціальні реєстраційні рахунки Міноборони.

Для забезпечення здійснення громадського контролю за використанням благодійних пожертв при Міноборони можуть утворюватися консультативні органи, до складу яких входять представники громадських організацій (за згодою). Кількісний та персональний склад таких органів і положення про них затверджуються Міноборони [145].

Згідно із статтею 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [84] мобілізаційна підготовка – комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України

військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Закони України «Про оборону України» [82], «Про Збройні Сили України» [83] та «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [84] не подають визначення термінів «потреби національної оборони держави», «потреби Збройних Сил», «боездатність», «бойова готовність», «мобілізаційна готовність», «функціонування Збройних Сил України».

Така ж правова невизначеність стосується терміна «заходи з мобілізації», який вживається у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Стаття 1 цього Закону тлумачить термін «мобілізація» як комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу [84]. Отже, не зрозуміло, чи є тотожними визначення термінів «мобілізація» і «заходи з мобілізації». Інакше невідомо, на що саме збирають благодійні пожертви.

У Порядку фінансового забезпечення [145] з незрозумілих причин ціллю збирання зазначено «фінансове забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб».

Водночас у Преамбулі постанови Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 року № 339 «Про затвердження Порядку фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб»

[145] вказується, що цю постанову видано відповідно до статті 2 Закону України «Про оборону України» [82], частини п'ятої статті 7 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [84] та статті 9 Закону України «Про Збройні Сили України» [83].

У контексті аналізу розбіжностей цілей благодійних пожертв, зазначених у вказаних актах, незрозуміло, чому в Порядку фінансового забезпечення та у назві самої постанови Кабінету Міністра України від 27 травня 2015 року № 339 «Про затвердження Порядку фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб» [145] відсутні цілі збирання благодійних внесків для «забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності і функціонування Збройних Сил України», про які йдеться у Законі України «Про Збройні Сили України» [83], проте саме такі цілі визначено в Порядку здійснення публічного збору [188].

Крім того, обидва порядки: Порядок фінансового забезпечення [145] та Порядок здійснення публічного збору [188] – суперечать вимогам пунктів 5, 6¹ частини першої статті 87 «Видатки, що здійснюються з Державного бюджету України» Бюджетного кодексу України, згідно з якими до видатків, що здійснюються з Державного бюджету України, належать видатки: на національну оборону (крім заходів та робіт з мобілізаційної підготовки місцевого значення); забезпечення безпеки держави; забезпечення функціонування установ та закладів Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань [53].

З огляду на зміст вказаної норми у Бюджетному кодексі України [53] та Порядок здійснення публічного збору [188] вбачається, що йдеться про фінансове забезпечення саме «функціонування установ та закладів Збройних Сил України» або «функціонування Збройних Сил України».

У Порядку фінансового забезпечення [145] незрозуміло, про забезпечення яких саме «потреб Збройних Сил» ідеться і чи не «загубили»

нормопроектувальники під час нормопроекування слова «функціонування» та «України» у вислові «функціонування Збройних Сил України».

Як бачимо, нормопроектувальники вважають ці питання непринциповими, і така їх позиція не сприяє кращому розумінню норм цих актів.

Проблема щодо практичного правозастосування Порядку фінансового забезпечення [145] виникла одразу з моменту його прийняття.

Колізія щодо суб'єктів, на яких поширюється Порядок фінансового забезпечення [145], полягає у суперечності між назвою самого Порядку фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб та змістом пункту 1 Порядку [145], у якому зазначено, що дія цього Порядку поширюється: на Міністерство оборони України, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації Збройних Сил – у частині додаткового фінансування завдань, визначених для них законодавством з питань забезпечення оборони держави, мобілізації, мобілізаційної та бойової готовності, боєздатності і функціонування Збройних Сил.

Тобто Порядок фінансового забезпечення [145] жодним чином не стосується фізичних осіб, як заявлено в його назві, а щодо юридичних осіб документ обмежується виключно Міноборони, військовими навчальними закладами, установами та організаціями Збройних Сил. Порядок фінансового забезпечення [145] не стосується юридичних осіб приватного права як комерційних, так і некомерційних організацій, які могли б здійснювати додаткове фінансування ЗС України, оскільки на них цей дія Порядку фінансового забезпечення [145] не поширюється.

Водночас пунктом 2 Порядку фінансового забезпечення [145] встановлено, що для організації збирання благодійних пожертв від фізичних та юридичних осіб (резидентів та нерезидентів) Міноборони, державні органи та органи місцевого самоврядування можуть залучати благодійні організації шляхом укладення договору про співробітництво.

Тоді необхідно визначити коло юридичних осіб, на яких поширюється Порядок фінансового забезпечення [145], і чи можуть вказані у пункті 1 Порядку фінансового забезпечення [145] Міноборони, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації Збройних Сил, державні органи та органи місцевого самоврядування бути нерезидентами.

Таким чином, необачність нормопроєктувальників під час складання Порядку фінансового забезпечення [145] ускладнила процедуру збору благодійних пожертв за вимогами Порядку через його суперечливий зміст.

Згідно з пунктом 10 Порядку фінансового забезпечення [145] з метою ефективного використання благодійних пожертв і надання можливості громадськості здійснювати контроль за таким витрачанням – Міноборони, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації Збройних Сил оприлюднюють на власних офіційних вебсайтах:

щомісяця до 10 числа відомості щодо обсягів отриманих на власні рахунки благодійних пожертв, їх використання із зазначенням загального обсягу отриманих та використаних благодійних пожертв, вартості конкретних закупівель, їх обсягів за кожною позицією та основних якісних характеристик;

щокварталу – зведену інформацію про обсяги отриманих благодійних пожертв, у тому числі в натуральній формі, та напрями їх використання.

Замість того щоб внести редакційні зміни для зрозумілості в уже існуючий Порядок фінансового забезпечення [145] та доповнити його необхідними правовими нормами, був прийнятий Порядок здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 року № 451 [189], з не менш складним механізмом реалізації.

Зауважимо, що назва цього Порядку та зміст пункту 1 суперечать змісту його пунктів 2, 6–11 [188], оскільки йдеться про здійснення публічного збору виключно на користь Міноборони, яке відповідно до вимог статей 3 та 8 Закону

України «Про Збройні Сили України» [83] та статті 10 Закону України «Про оборону України» [82] не входить до структури Збройних Сил України.

Нормою пункту 2 зазначеного Порядку [188] щодо збору благодійних пожертв уповноваженими посадовими особами Міноборони з використанням засобів масової інформації не визначено порядку віднесення вказаних осіб до уповноважених здійснювати такий збір, що призводить до випадків зловживань та відповідної реакції правоохоронних органів.

Згідно з пунктом 7 Порядку здійснення публічного збору [188] особи, які провадять збір благодійних пожертв в ім'я чи на користь Міністерства оборони України, діють відповідно до угоди про благодійну діяльність, яка має бути підписана з Міноборони. Такий договір повинен чітко визначати цілі збору, місце і терміни проведення, методи цільового використання зібраних коштів, а також процедури обліку, звітування і перерахування коштів на спеціальні рахунки Міністерства оборони. У договорі також має бути встановлена відповідальність збирача у випадку порушення умов договору чи неправильного використання коштів. Однак самим Порядком здійснення публічного збору [188] не встановлено зразка такого договору чи алгоритму його укладання із стороною, яка здійснює публічний збір благодійних внесків від імені або на користь Міністерства оборони.

Інструкція з підготовки, погодження, укладення, реєстрації, обліку, зберігання та контролю за виконанням договорів, що укладаються від імені Міністерства оборони України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 22 грудня 2020 року № 500 «Про деякі питання організації роботи з договорами в Міністерстві оборони України» [189], не містить спеціальних вказівок щодо укладання Міноборони договорів саме про благодійну діяльність, укладання договорів з особами, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв від імені або на користь Міноборони, а також зразка такого договору.

Порядок аудиту [190] стосується «проектів правочинів щодо закупівель, а також документів щодо визначення очікуваної вартості предметів закупівель».

На думку Т. Г. Корж-Ікаєвої, надмірна зарегульованість волонтерської діяльності з боку держави може стати серйозною перешкодою для ефективного

залучення громадян до надання допомоги ЗС України. Науковиця зауважує, що обмеження спонтанної ініціативи та ускладнення процедур можуть негативно вплинути на мотивацію людей до участі у волонтерстві, яке часто базується на особистих переконаннях та цінностях. Авторка зазначає, що в країнах із розвиненими традиціями волонтерства національним об'єднанням та рухам надається суттєва правова підтримка, а сама добровольча діяльність і волонтери мають належний рівень правового захисту [121, с. 517]. Це демонструє, як правильне регулювання може сприяти зміцненню довіри між державою та волонтерами, ефективності волонтерських ініціатив.

Отже, укладення договорів про публічний збір благодійних пожертв від імені або на користь Міністерства оборони України потребує створення окремого механізму, закріпити який доцільно у відповідному нормативно-правовому акті Міністерства оборони України.

Збираючи гроші для доброчинної організації, волонтери згідно з приписами пунктів 3 та 4 Порядку здійснення публічного збору [188] повинні мати із собою належним чином оформлені документи: або нотаріально посвідчену довіреність, або договір про публічний збір благодійних пожертв із зазначенням цілі, місця, строків збирання коштів, порядку їх використання (здавання благодійній організації) та порядку загального доступу до фінансових звітів благодійної організації, а також відповідальності сторін у разі порушення договору або порядку використання пожертв.

Також існують розбіжності щодо строків перерахування благодійних пожертв, що збираються благодійними організаціями на користь Міністерства оборони України. Так, приписами пункту 4 Порядку публічного збору [145] зобов'язано благодійні організації робити це в десятиденний строк після їх отримання в грошовій формі, а пунктом 6 Порядку фінансового забезпечення [145] встановлюється вимога перерахування таких коштів в останній робочий день кожної декади календарного місяця. Ці розбіжності не сприяють оперативному отриманню Міністерством оборони України зібраних коштів і дозволяють тривалий період накопичувати кошти на рахунках благодійних

організацій та згідно з вимогами пункту 5 Порядку фінансового забезпечення [145] тримати значні суми благодійних пожертв готівкою в касах благодійних організацій, оскільки зазначений Порядок не встановлює обов'язкового та термінового їх зарахування на банківський рахунок благодійної організації чи Міністерства оборони України.

Водночас згідно з пунктом 11 Порядку здійснення публічного збору [188] Міноборони оприлюднює протягом трьох робочих днів на власному офіційному вебсайті інформацію (або реєстр) щодо договорів про благодійну діяльність, укладених з особами, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв від імені або на користь Міноборони.

Від часу набуття чинності вказаними Порядками [145; 188] і до сьогодні на вебсайті Міністерства оборони України [191] оприлюднені матеріали не містять даних щодо обсягів благодійних пожертв, які надійшли на рахунки Міністерства оборони України, а також інформації про їх використання. Зокрема, не зазначено загального обсягу отриманих та витрачених коштів, вартості та обсягів конкретних закупівель за окремими позиціями, а також їх основні якісні характеристики. Крім того, не знайдемо зведеної інформації про отримані благодійні пожертви, включно з тими, що надходили в натуральній формі, та напрями їх подальшого використання.

Інформація (або реєстр) щодо договорів про благодійну діяльність, укладених з особами, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв від імені або на користь Міноборони, відсутня, можливо, через непрозорість, складність та відсутність легального механізму укладення таких договорів та їх типової форми.

Така ситуація щодо публічного збору благодійних пожертв на користь Міністерства оборони України може свідчити:

або про відсутність благодійних пожертв протягом десяти років із часу прийняття вказаних постанов Кабінету Міністрів України [145, 188];

або про повну «тінізацію» збору благодійних пожертв та їх використання;

або про порушення вимог частини першої статті 117 Конституції України [47], щодо якої Кабінет Міністрів України видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Численні структурні підрозділи Міноборони, що покликані запобігати корупційним ризикам, жодним чином не впливають на рух «сірих» фінансових потоків у сфері благодійної діяльності від імені або на користь Міноборони.

Практичного механізму запровадження відповідальності сторін за порушення договору про публічний збір благодійних пожертв від імені або на користь Міноборони немає.

Часто такі збори публічних пожертв у медіа або у громадській свідомості називають «наданням волонтерської допомоги», коли волонтери збирають кошти для благодійного фонду і не мають для того правових підстав через відсутність документів, встановлених частиною восьмою статті 7 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49], Порядком фінансового забезпечення [145] та Порядком здійснення публічного збору [188], – договорів, у яких вказано місце і строк збирання коштів, порядок доступу до фінансових звітів фонду або відповідних довіреностей.

Водночас притягнути винних за такі порушення до відповідальності дуже складно, незважаючи на формальне декларування у частині четвертій статті 5 та частині першій статті 27 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49], що організації та установи, які залучають до своєї діяльності волонтерів, несуть відповідальність відповідно до закону, а суб'єкти благодійної діяльності і посадові особи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування несуть цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства про благодійну діяльність у порядку, встановленому законом.

Ситуація, коли благодійний фонд здійснює виплати волонтерам без оформлення необхідних трудових або цивільно-правових відносин, схожа на виплату заробітної плати «в конвертах», що порушує податкове законодавство.

У таких випадках втручання з боку органів Державної податкової служби України є виправданим для забезпечення законності фінансових операцій.

Закон України «Про волонтерську діяльність» в частині четвертій статті 7 встановлює право волонтера на відшкодування витрат, які він поніс під час виконання волонтерської діяльності [21]. Натомість уже в статті 11 цього ж Закону змінюється «обов'язок» відшкодування на «можливість» відшкодування, що не сприяє правовій визначеності в регулюванні цих відносин і водночас ставить під сумнів обов'язковість таких виплат.

Крім того, у статті 5 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] вказується, що таке відшкодування є «правом», а не «обов'язком» організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів.

Потребує вирішення питання, скільки і яких саме договорів необхідно укласти з волонтером на збір благодійних пожертв. Так, частиною другою статті 5 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] передбачено укладання організацією та установою з волонтером договору про провадження волонтерської діяльності у порядку, визначеному цим Законом, а не у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [145; 188], а також вказано на можливість укладання отримувачем волонтерської допомоги договору про надання волонтерської допомоги.

Розглянемо співвідношення договорів про провадження волонтерської допомоги і договорів про надання волонтерської допомоги до публічного збору благодійних пожертв для забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів із мобілізації ЗС України.

Згідно з вимогами статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерська допомога – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами.

Частиною першою статті 7 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] встановлено, що публічним збором благодійних

пожертв визнається добровільний збір цільової допомоги у формі коштів або майна серед невизначеного кола осіб, зокрема з використанням засобів електронного зв'язку або телекомунікації, у тому числі благодійного телекомунікаційного повідомлення, для досягнення цілей, визначених цим Законом.

Оскільки, як ми вже зазначали, за приписами частини восьмої статті 7 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] встановлюється вимога, що публічний збір благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування ЗС України здійснюється особами, зазначеними у частинах другій – п'ятій цієї статті, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, то на додаток до конкуренції двох порядків між собою, обидва порядки – Порядок фінансового забезпечення [145] і Порядок здійснення публічного збору [188] суперечать вимогам пунктів 5 – 6 - 1 частини першої статті 87 «Видатки, що здійснюються з Державного бюджету України» Бюджетного кодексу України [53], якими встановлюється мета фінансування державою національної оборони (крім заходів та робіт з мобілізаційної підготовки місцевого значення); забезпечення безпеки держави; забезпечення функціонування установ та закладів ЗС України, відмінна від тієї, що зазначена для збору благодійних пожертв для ЗС України. Крім того, маємо ще і конкуренцію законів, оскільки згідно із статтями 1 та 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] волонтерська діяльність є формою благодійної та неприбуткової діяльності.

Закони України «Про волонтерську діяльність» [21] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [49] по-різному визначають порядок укладання договорів з особами, що здійснюють збір благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування ЗС України.

У цьому контексті виникає правова невизначеність, яка полягає у виборі між укладенням договорів про волонтерську діяльність, передбачених статтею 9 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21], або ж договорів про

благодійну діяльність, які укладаються з організаціями, що проводять збір пожертв відповідно до Порядку здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення потреб Збройних Сил України [188].

Крім того, Порядок здійснення публічного збору [188] демонструє внутрішню невідповідність. У пункті 1 зазначено, що документ визначає механізм збору коштів і майна серед невизначеного кола осіб із застосуванням мобільного зв'язку, засобів масової інформації чи благодійних організацій. Водночас у другому абзаці пункту 2 зазначається, що збір може проводитися як від імені благодійної організації, так і на її користь. Таким чином, виникає конкуренція між нормами, які стосуються того, хто є кінцевим отримувачем зібраних коштів: Міністерство оборони України чи благодійна організація.

На думку Т. Г. Корж-Ікаєвої, незважаючи на суттєві зміни у законодавстві, що регулює надання волонтерської допомоги ЗС України, певні аспекти досі залишаються не врегульованими. Науковиця наголошує, що сучасні глобальні виклики потребують формування загальнонаціональної правової стратегії, яка забезпечить ефективну координацію волонтерської діяльності та захист державного суверенітету. Отже, правова політика у сфері волонтерської допомоги ЗС України має бути інтегрована в загальнодержавну стратегію, що передбачає створення дієвих правових механізмів, які будуть ураховувати поточний стан суспільних відносин і швидко реагуватимуть на виклики сучасності. Лише за таких умов держава зможе забезпечити ефективність волонтерської діяльності та захист своїх інтересів у протистоянні зовнішнім загрозам. Таким чином, правова політика, спрямована на регулювання волонтерської допомоги ЗС України, є вагомим суспільно-правовим діяльністю держави. Її реалізація здійснюється через нормативно-правові акти, які повинні мати не лише стратегічно цільовий характер, а й включати механізми прогнозування їх практичного застосування та систематичний моніторинг ефективності [121, с. 519].

О. В. Панькова і О. Ю Касперович наголошують на зростанні ролі цифровізації, платформізації, залучення інформаційно-комунікативних, мережевих технологій у процеси посилення потужностей українського

волонтерства в умовах збройної російської агресії; виявлення ключових трендів, що формуються на сучасному етапі. Швидке поширення та використання сучасних цифрових, інформаційно-комунікативних та мережевих технологій, втілення платформної ідеології в життєдіяльність українського суспільства, у сферу волонтерства, зокрема, не є наслідком форс-мажорної ситуації, пов'язаної з початком неоголошеної повномасштабної війни. Цей процес зумовлений внутрішньою логікою всебічного проникнення сучасних цифрових технологій фактично в усі сфери соціально-економічного життя суспільства. Спостерігаємо швидке поширення цифрових, інформаційно-комунікативних технологій в організації волонтерської діяльності щодо допомоги ЗС України [192, с. 114–116].

Указом Президента України від 17 травня 2022 року № 344/2022 «Про невідкладні заходи щодо об'єднання зусиль для підтримки України» ініційовано комплекс невідкладних дій, спрямованих на об'єднання міжнародної підтримки для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, а також для відновлення України після завершення бойових дій. Зокрема, було схвалено створення національного бренду «UNITED 24», метою якого стало залучення міжнародних партнерів, донорів та благодійників до спільних зусиль із підтримки України. У межах цієї ініціативи Кабінет Міністрів отримав доручення організувати платформу у форматі «єдиного вікна» для збору пожертв на потреби країни, зокрема для Збройних Сил, гуманітарного розмінування та інших напрямів підтримки [193].

Постановою Кабінету Міністрів України від 3 травня 2022 року № 516 затверджено Положення про Єдиний державний вебпортал для збору пожертв на підтримку України «United24». Додаток United24 призначений для залучення добровільних внесків (благодійних пожертв) на спеціальний рахунок для збору коштів на підтримку Збройних Сил, а також благодійних внесків, зокрема на конкретні потреби військових частин Збройних Сил, інших військових формувань, та отримання інформації про використання таких коштів, забезпечення взаємодії між суб'єктами додатка «United24» щодо залучення зазначених коштів, створення, обробки відповідної інформації в електронній формі.

Додаток «United24» призначений для залучення в передбаченому цим Положенням порядку благодійних внесків на рахунки визначених у Положенні військових частин Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які відкриті в органах Казначейства за кодом класифікації доходів бюджету 25020100 «Благодійні внески, гранти та дарунки», та для отримання інформації про використання таких коштів, створення, обробки відповідної інформації в електронній формі [194].

За час свого трирічного існування Положення про Єдиний державний вебпортал для збору пожертв на підтримку України «United24» [194] зазнало чотири редакційні зміни через пошук більш вдалого регулювання збору благодійних внесків на конкретні потреби військових частин ЗС України.

У початковій редакції Положення про Єдиний державний вебпортал для збору пожертв на підтримку України «United24» будь-які військові частини могли використовувати засоби додатка «United24» для залучення благодійних внесків. Щоб опублікувати в цьому додатку інформацію про військову частину та залучення благодійних внесків, військові частини зверталися до володільця (держателя) Порталу «United24» із заявою за встановленою формою за підписом командира військової частини.

Згодом до цього Положення були внесені зміни з метою акумулювання благодійних внесків виключно для закупівлі безпілотних систем та засобів радіоелектронної боротьби тактичного рівня на потреби визначених військових частин А4118, А5060, А5100, А4995, 9938.

Залучені благодійні внески зараховуються на рахунки визначених військових частин – учасників проєкту «Лінія дронів» та використовуються виключно для придбання вищезазначених засобів.

Учасники проєкту «Лінія дронів» ведуть окремий облік отриманих із використанням засобів додатка «United24» благодійних внесків та здійснених за їх рахунок закупівель і надають щомісяця володільцю (держателю) Порталу «United24» інформацію про використання упродовж місяця отриманих благодійних внесків за встановленою формою не пізніше 8 числа місяця, що

настає за звітним. Зазначену інформацію надають до повного використання отриманих благодійних внесків [194].

Положення про Єдиний державний вебпортал для збору пожертв на підтримку України «United24», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 травня 2022 р. № 516 [194], відрізняється від Порядку фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 року № 339, та Порядку здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 року № 451, своїми перевагами, забезпечуючи швидкий та простий за вимогами збір благодійних внесків на визначені цілі. До недоліків цього Положення [194] можна віднести те, що інші військові частини не можуть використовувати вебпортал «United24» для збору пожертв на власні потреби, тому вищезазначені Порядок фінансового забезпечення та Порядок здійснення публічного збору благодійних пожертв зберігають свою актуальність і затребуваність.

Зауважимо, що наразі склалася усталена практика збору благодійних пожертв у вигляді коштів (донатів) для конкретних військових частин ЗС України.

Волонтери, які збирають кошти на дрони для інших військових частин, на автівки, амуніцію, медичні засоби, харчування для військових тощо, реєструються у Державній податковій службі України у Реєстрі волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації [49, пункт 2¹ Прикінцевих положень; 158] та звітують про всі витрати перед ДПС у встановленому порядку.

Ситуація ускладнена тим, що на сьогодні не існує офіційно затверджених методичних вказівок від Міністерства фінансів чи Державної податкової

адміністрації України щодо порядку звітування особи, яка зареєстрована в Реєстрі волонтерів АТО, за зібрані кошти.

Відтак потребують вирішення проблемні питання:

як бути волонтерам, які не мають фіскальних чеків або ці чеки вже не придатні для звітування (наприклад, термопапір чеків втратив колір);

як «розділити» підтвердні документи про витрачені кошти волонтерам, які спільно придбали коштовний дрон або інше приладдя.

Не врегульованим залишається питання передачі волонтерами зібраних коштів благодійної організації для спрощення та збільшення можливості закупівлі воєнної амуніції для військової частини або у разі зміни цільового призначення такого збору [195].

Відповідно до абзацу другого підпункту «а» підпункту 170.7.8 пункту 170.7 статті 170 Податкового кодексу України не включається до оподаткованого доходу волонтерів благодійна допомога, що у будь-якій сумі (вартості), що надається платникам податку, визначеним абзацом другим підпункту «а», підпунктом «б» та абзацами другим і п'ятим підпункту «в» підпункту 165.1.54 пункту 165.1 статті 165 цього Кодексу, для закупівлі або у вигляді спеціальних засобів індивідуального захисту (касок, бронежилетів, виготовлених відповідно до військових стандартів), технічних засобів спостереження, лікарських засобів, засобів особистої гігієни, продуктів харчування, предметів речового забезпечення чи інших товарів (робіт, послуг) за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України, чи для оплати (компенсації) вартості лікарських засобів, донорських компонентів, виробів медичного призначення, технічних та інших засобів реабілітації, платних послуг з лікування (обстеження, діагностики), забезпечення виробами медичного призначення, технічними та іншими засобами реабілітації, послуг медичної реабілітації, санаторно-курортного оздоровлення [79].

Раніше проблемою для волонтерів, які збирали донати та закуповували майно для військових частин ЗС України, був обмежений Перелік засобів, товарів (робіт, послуг), сума (вартість) благодійної допомоги для закупівлі або у вигляді

яких не включається до оподатковуваного доходу платників податку на доходи фізичних осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 112 [195].

Найпоширеніших категорій засобів для військових частин, на які збирали кошти, у цьому Переліку [196] не було. Це перешкоджало ефективному збору коштів волонтерами. Уряд постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2025 року № 110 вніс відповідні зміни до Переліку [196], що значно розширило можливості волонтерів.

Невирішеною залишається проблема волонтерів, які у 2022 році збирали донати і не встигли потрапити у Реєстр волонтерів АТО або не мають підтверджувальних документів на витрати. Такі волонтери будуть змушені платити 19,5 % податків за кошти, які було витрачено на допомогу ЗС України [195].

Із цією метою до Верховної Ради України внесено законопроект від 24.04.2023 № 9237, ухвалення якого дасть змогу волонтерам, які не встигли зареєструватись у Реєстрі у 2022 році, скористатися пільгою щодо звільнення від обов'язку підтверджувати витрати волонтерів-благодійників у період з 24 лютого 2022 року до набрання чинності порядком обліку витрат таких благодійників, затвердженим Міністерством фінансів України. Вказаний законопроект включено до порядку денного для розгляду у 2025 році на дев'ятій сесії де'ятого скликання Верховної Ради України [197].

Зауважимо, що на сьогодні чинні нормативні акти, зокрема Порядок фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 року № 339, та Порядок здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 року № 451, мають суттєві недоліки. Зокрема, їх положення не забезпечують чіткого і прозорого

механізму збору благодійних пожертв для потреб ЗС України, що спричиняє невідповідність у регулюванні. Це свідчить про потребу у скасуванні зазначених документів та розробленні нового порядку, який урахує всі наявні проблеми та прогалини у цій сфері.

З метою вдосконалення правового регулювання процесу збору благодійних пожертв для потреб ЗС України вважаємо за доцільне створення єдиного механізму, що буде зафіксований у спеціальному нормативно-правовому акті Міністерства оборони України. Цей документ повинен ураховувати актуальні виклики та сприяти забезпеченню прозорості, ефективності та відповідності сучасним реаліям правового поля.

3.2. Зарубіжний досвід надання волонтерської допомоги збройним силам та шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України

Досвід можна розглядати як відображення законів об'єктивного світу в людській свідомості через активне практичне пізнання. Досвід включає практичні знання, навички та засвоєні життєві уроки, що ґрунтуються на особистому досвіді і переживаннях. Досвід, таким чином, об'єднує всі аспекти людського життя, які осмислюються і переживаються індивідом, включаючи особистісний самоаналіз, власні здібності, якості та недоліки, а також досвід мислення, ідей і знань (внутрішній досвід) [198].

У філософському контексті досвід виступає як значущий, історично усталений аспект пізнавальної та практичної діяльності, є однією з форм документації, зберігання та передачі знань у процесі комунікації. З одного боку, досвід пов'язаний з реакцією сенсорних органів на зовнішні впливи – всього, що трапляється з людиною впродовж її життя (відчуття світу, самопочуття, чуттєвий досвід та ін.). З іншого боку, мають значення емпіричні знання, здобуті впродовж життя і під час практичної діяльності. Досвід також включає інтуїтивно набуті

навички з практики, які слугують теоретичною і методологічною основою для взаємодії суб'єкта та об'єкта [199].

Зарубіжний досвід волонтерів надання допомоги власним збройним силам цікавий для нас не тільки з погляду історичного розвитку, в умовах тривалого збройного конфлікту в Україні він має прикладний аспект для запозичення та пристосування в умовах наших реалій. Проаналізуємо досвід роботи волонтерських організацій у деяких зарубіжних державах.

У США волонтерство має потужне державне фінансування. Перші випадки, коли волонтери почали допомагати власним збройним силам, стосуються періоду громадянської війни: американські жінки при церквах добровільно витрачали свій час, щоб шити форму солдатам. Значну роль під час воєнних дій між Північчю і Півднем відіграли жіночі благодійні комітети, які діяли при лікарнях та військових шпиталях [200].

У 1881 році Клара Бартон заснувала Американський Червоний Хрест (ARC) у Вашингтоні. Сьогодні ця організація є частиною найбільшої у світі волонтерської мережі, що охоплює 187 країн. Американський Червоний Хрест під час Першої світової війни відправив до Європи «Корабель Милосердя», на борту якого перебувало 170 медичних працівників, зокрема медсестри та хірурги, які надавали першу допомогу пораненим. Із загостренням війни і збільшенням потреб, особливо унаслідок нестачі людських ресурсів, організація звернулася до суспільства із закликом долучатися до волонтерської діяльності [201].

До лав Американського Червоного Хреста приєдналося близько 20 мільйонів дорослих та 11 мільйонів молодих людей. Організація мала розгалужену структуру за ключовими напрямками роботи: надання допомоги збройним силам, підтримка іноземних армій, передусім французької; опіка над американськими та іноземними військовополоненими, а також турбота про цивільне населення, зокрема допомога дітям. Крім того, учасники цього волонтерського руху налагоджували комунікацію між військовими та їхніми родинами, фінансово допомагали сім'ям захисників і надавали інформацію про місцеперебування та долю військовослужбовців. Під час Другої світової війни

Американський Червоний Хрест організував мобільну службу клубів, учасники якого забезпечували військових харчуванням, організовували їхній відпочинок та допомагали підтримувати зв'язок із домом. У зверненні до Конгресу 18 червня 1945 року генерал Дуайт Д. Айзенхауер високо оцінив діяльність Американського Червоного Хреста під час війни: «Клуби для відпочинку, кава та пончики у передових районах, готовність допомогти пораненим і задовольнити їхні потреби часто ставало ніби дружньою рукою нації, яка простягалася через океан, щоб підтримати своїх солдатів» [202].

В Україні діяльність національного Червоного Хреста не розвинена такою мірою, як у Сполучених Штатах; також волонтерську допомогу Збройним Силам надають багато інших благодійних організацій.

У 1939 році Британський Червоний Хрест створив Об'єднану Військову Організацію для поліпшення координації роботи під час війни. Її учасники забезпечували продуктами харчування, медичними засобами, необхідними речами людей, які перебували в центрах екстреної допомоги або лікарнях. У жовтні 1939 року було засновано спеціальний департамент, що відповідав за транспортування поранених. Упродовж війни волонтерів було забезпечено сотнями автомобілів швидкої допомоги, завдяки чому добровольці транспортували постраждалих із небезпечних зон, а також забезпечували підтримку в притулках від обстрілів та надавали першу медичну допомогу. Крім того, було утворено департамент поранених і зниклих безвісти, до якого зверталися за інформацією щодо зниклих, поранених чи полонених сім'ї, щоб дізнаватися про долю близьких. Волонтери працювали в лікарнях, записували інформацію від поранених про зниклих безвісти, повідомляли родинам про стан здоров'я їхніх близьких. Також волонтери надсилали листи за кордон, якщо йшлося про іноземних солдатів.

Окремим важливим напрямом роботи Британського Червоного Хреста був департамент військовополонених. Волонтери складали та відправляли посилки для полонених, які перебували за межами Британії. Ці посилки сприяли поліпшенню якості життя військових в умовах полону і були психологічною

підтримкою. Так, надсилали книги, листи від близьких і навіть спортивне спорядження, що допомагало людям зберігати моральний дух у складних обставинах. До кінця 1940-х років у Великій Британії основні медичні та соціальні послуги забезпечувалися волонтерськими організаціями. Їхня діяльність гармонійно доповнювала підтримку, яку надавали сім'ї та громади [152, с. 38–39].

Під час Другої світової війни по всій території Великої Британії – від селищ до великих міст – функціонували лікарні, розташовані у приватних будинках. Реабілітаційні центри організовувалися на базі заміських маєтків, що належали приватним особам. Після завершення війни діяльність волонтерів не припинилася. Відбувалася репатріація військових, а також їх адаптація до мирного життя. Червоний Хрест активно збирав кошти для підтримки найбільш постраждалих верств населення, забезпечуючи їх необхідними речами та ресурсами [152, с. 38–39].

Під час Другої світової війни у Великій Британії майже два мільйони волонтерів долучилися до боротьби з наслідками бомбардувань. Вони діяли у складі служби цивільної оборони, що об'єднувала людей для підтримки безпеки та допомоги постраждалим. Заклики на кшталт «Приєднуйся до цивільної оборони зараз!» були надзвичайно поширеними напередодні війни. Велика Британія зробила ставку на створення армії добровольців, закликаючи громадян проходити спеціальне навчання, щоб бути готовими допомагати у своїх громадах у разі потреби.

Волонтери відіграли неоціненну роль у часи Другої світової війни. На сьогодні у багатьох країнах система цивільної оборони набула значного розвитку і вдосконалення. У Німеччині, Ірландії, Франції, Італії, Польщі та інших країнах утворено корпуси добровольців, до яких також входять військові ветерани.

НАТО наголошує на важливості цивільної оборони, яка має охоплювати не лише підготовку до військових дій, а й готовність до реагування на надзвичайні ситуації, такі як природні лиха чи техногенні катастрофи. Водночас єдиної моделі організації цивільної оборони в Альянсі не існує – кожна країна самостійно визначає масштаби та особливості цієї діяльності [203].

Запровадження досвіду Великої Британії в Україні щодо створення допоміжних волонтерських служб могло б суттєво зменшити навантаження на державні установи та оборонний бюджет під час війни. Цей підхід також сприяв би підвищенню бойового духу, зміцненню соціальної єдності та усвідомленню важливості волонтерської допомоги для ЗС України. Багато людей, які не бажають або не готові до участі в бойових діях на передовій, мають бажання долучитися до громадських організацій, що підтримують армію.

Такий формат дає змогу ефективніше розподіляти завдання, полегшуючи тиск на ЗС України, особливо в прифронтових зонах. Завдяки цьому військові зможуть зосередитися на виконанні основних бойових завдань, не відволікаючись на евакуацію цивільного населення чи інші невині питання.

Вивчення досвіду правового регулювання волонтерської діяльності в збройних силах Ізраїлю дасть змогу забезпечити ефективність власного правового врегулювання волонтерської діяльності у цій сфері.

В Ізраїлі діє державна програма «Сар-Ель» для добровольців в армії, яка передбачає три тижні волонтерської роботи на тилових військових базах.

Проект «Сар-Ель» був започаткований навесні 1983 року, коли все працездатне населення Ізраїлю воювало з Ліваном та майже нікому було працювати. Аарон Давиді, колишній командир десантників та співслужбовець колишнього прем'єр-міністра (2001–2006 рр.) Арієля Шарона, вирішив покликати на допомогу євреїв із різних країн. Добровольців виявилось так багато, що із закінченням війни програма не тільки не припинилася, а й отримала друге життя. Станом на 2005 рік ізраїльській армії допомогли понад 100 тис. осіб із 35 країн.

Хоча учасники програми під час служби носять військову форму, на думку Міністерства оборони Ізраїлю, вони не є комбатантами, щоб їхня служба, як правило, була узгоджена з воєнними законами їхніх країн [204].

У доповіді прем'єра Д. Бен-Гуріона Кабінету міністрів восени 1953 р. здійснено ґрунтовний аналіз безпекових засад країни в усіх сферах життєдіяльності, і проголошена доповідь стала першою концепцією (стратегією) національної безпеки Держави Ізраїль, яку ізраїльські дослідники характеризують

як суспільно-громадянську з військовими елементами. На думку самого Д. Бен-Гуріона, формування національної безпекової системи як суто військової помилково. Повинна бути взаємодія військового та невійськового характеру із залученням всіх суб'єктів та інституцій [205, с. 319].

У Міністерстві внутрішньої безпеки Ізраїлю та його підрозділах волонтери працюють у багатьох сферах. Так, волонтери в поліції Ізраїлю, серед іншого, патрулюють, допомагають транспортній поліції у забезпеченні громадської безпеки, а також у розшукових та рятувальних операціях. Волонтери служби в'язничних закладів працюють з питань настановлення та реабілітації ув'язнених. Волонтери об'єднань пожежної та рятувальної служби беруть участь у рятуванні людей, у гасінні пожеж та заходах із забезпечення пожежної безпеки. Волонтери управління з боротьби з насиллям, наркотиками та алкоголем працюють у межах батьківських патрулів.

В Україні згідно із частинами першою та другою статті 63 Кодексу цивільного захисту України передбачено, що для здійснення заходів із запобігання виникненню пожеж, їх гасіння, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт органи місцевого самоврядування, громадські організації, суб'єкти господарювання, інші юридичні особи можуть утворювати пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення добровільної пожежної охорони. Такі підрозділи можуть бути утворені як юридичні особи або як їх відокремлені підрозділи.

Пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення добровільної пожежної охорони можуть утворюватися:

органами місцевого самоврядування – із числа осіб, які постійно проживають на відповідній території;

громадськими організаціями – із числа членів таких організацій;

суб'єктами господарювання, іншими юридичними особами – із числа їх працівників.

Членами пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони можуть бути особи, які досягли 18 років, мають повну

цивільну дієздатність, здатні за станом здоров'я виконувати покладені на них обов'язки, що підтверджується попередніми та періодичними медичними оглядами, та звернулися до суб'єкта, який утворив пожежно-рятувальний підрозділ для забезпечення добровільної пожежної охорони, з відповідною заявою.

Прийняття до пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони неповнолітніх учасників здійснюється за письмовою згодою їхніх батьків або інших законних представників [206].

На цій нормі слід спинитися окремо, оскільки вона кореспондується з нормою частини першої статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21], щодо якої неповнолітні особи здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. Неповнолітні особи не можуть надавати волонтерську допомогу за напрямками, визначеними абзацами восьмим (надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру), десятим (надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації) частини третьої статті 1 цього Закону, а також у медичних закладах.

Можемо зауважити, що спостерігається конкуренція норм з одного і того ж питання, згідно з якими Закон України «Про волонтерську діяльність» [21] не дозволяє неповнолітнім особам надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру. Водночас Кодекс цивільного захисту України [206] передбачає, що прийняття до пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони неповнолітніх учасників здійснюється за письмовою згодою їхніх батьків або інших законних представників. А їх участь у гасінні пожеж та проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт вказаним Кодексом не обмежена. Таким чином, ми спостерігаємо дві взаємовиключні норми з одного і того самого питання.

Ще однією особливістю нормопроектувальної техніки статті 63 Кодексу цивільного захисту України [206] є те, що частиною другою вказаної статті передбачено, що учасники пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони не можуть брати участь у гасінні пожеж та проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт. Водночас частинами четвертою, п'ятою, восьмою, десятою, одинадцятою статті 63 цього Кодексу передбачено порядок участі членів пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони у здійсненні заходів із гасіння пожеж, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт. Такий стан справ, на нашу думку, пояснюється помилкою нормопроектувальників, відсутністю моніторингу та дієвого контролю держави у цій сфері правозастосування.

З огляду на порівняння роботи волонтерських медичних служб Ізраїлю та України зазначимо, що у складі національної служби екстреної медичної допомоги, катастроф, швидкої допомоги та банку крові Ізраїлю (DUN ТП – Magen David Adom) працюють близько чотирьох тисяч екстрених медичних техніків, парамедиків і лікарів невідкладних станів, а також волонтери, кількість яких зараз становить 26 тисяч осіб. Особа, яка висловила бажання вступити до служби, має досягти 15 років і пройти курс підготовки з надання першої допомоги за програмою «Basic Life Support». Волонтери проходять 60-годинний курс «Advanced Trauma Support», що охоплює широке коло тем: від захворювань і травм, заходів із проведення медичного сортування у разі надзвичайних ситуацій з масовою кількістю постраждалих і до масових жертв. Після завершення курсу волонтерів розподіляють серед медичних підрозділів швидкої допомоги країни, також вони працюють у складі мобільних реанімаційних бригад [205, с. 327].

В Ізраїлі діє «ЗАКА» – громадське об'єднання, що охоплює групи добровольців, які працюють у межах окремих поліцейських округів. У густонаселених районах, зокрема в Центральному окрузі, таких формувань залучено більше. Хоч це і волонтерська організація, проте її офіційно визнано державними органами, а координацію своєї роботи волонтери здійснюють на

підставі інформації, отриманої від поліції та інших служб безпеки. Добровольці «ЗАКА», переважна частина з яких – ортодоксальні юдеї, надають першу медичну допомогу, беруть участь у рятувальних операціях, пошуку зниклих осіб, а також у виявленні загиблих унаслідок терористичних актів, дорожніх пригод чи інших трагедій. Особливо важливим аспектом їхньої діяльності є збір решток тіл і крові загиблих для забезпечення гідного поховання. Організація також долучається до міжнародних гуманітарних місій, що передбачають здійснення рятувальних робіт за межами Ізраїлю [207].

Нині ізраїльський уряд фінансує три організації «ЗАКА» в різних поліцейських округах Ізраїлю [205, с. 328].

За схожим напрямом діяльності ізраїльської організації «ЗАКА» найближчою в Україні є всеукраїнська добровільна громадська гуманітарна організація Товариство Червоного Хреста України.

Відповідно до статей 1, 3, 9, 35 Закону України «Про Товариство Червоного Хреста України» [78] Товариство допомагає державі у наданні медичної і гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів та в мирний час, бере участь у наданні міжнародної допомоги у разі катастроф і надзвичайних ситуацій, до яких Закон відносить збройні конфлікти.

Товариство в процесі своєї діяльності:

здійснює діяльність, що впливає із Женевських конвенцій з питань надання допомоги пораненим, хворим та іншим особам, які постраждали під час збройних конфліктів;

співпрацює із закладами охорони здоров'я України, епідеміологічною службою України, спеціалізованими підрозділами уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи і медичною службою Збройних Сил України; отримує, реєструє, зберігає і надає інформацію про жертви стихійного лиха або збройних конфліктів;

створює загони першої допомоги під час збройних конфліктів і стихійного лиха, здійснює пошук поранених і загиблих внаслідок катастроф, стихійних лих,

збройних конфліктів, встановлює місця їх поховання, надає допомогу в цьому державним установам;

організовує роботу служби розшуку Товариства, здійснює розшук осіб, які пропали безвісти, допомагає встановлювати зв'язки між членами сімей, роз'єднаних внаслідок збройних конфліктів чи виникнення надзвичайних ситуацій, сприяє возз'єднанню сімей, розшукує могили захисників Батьківщини, які загинули і поховані за межами України.

Товариство, його місцеві організації надають підтримку органам державної влади та органам місцевого самоврядування в розповсюдженні серед населення текстів Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни та Додаткових протоколів до них 1977 року, у поширенні знань про міжнародне гуманітарне право [78].

Українські волонтерські медичні служби розвиваються й удосконалюються, проте мають деякі відмінності від ізраїльської моделі. Зокрема, в Україні робота волонтерських медичних служб часто організована довкола специфічних потреб, таких як військові конфлікти або великі громадські заходи, і не завжди є частиною національної служби екстреної допомоги. В Україні тренінги для волонтерів також можуть включати курси з надання першої медичної допомоги та підготовку до реагування на кризові ситуації, але такі навчання часто проводять недержавні організації та ініціативи, що фінансуються національними та міжнародними донорами.

Волонтери в Україні долучаються до Червоного Хреста України чи місцевих медичних волонтерських груп, які часто активізують свою діяльність у кризових ситуаціях. Освітні вимоги та вікові обмеження до учасників можуть варіюватися, зазвичай також вимагається базова підготовка. На відміну від обов'язкового для волонтерів систематичного 60-годинного курсу в Ізраїлі, українські курси можуть мати різну тривалість, а зміст матеріалу залежить від організації та специфічних потреб.

Таким чином, на основі порівняння двох волонтерських систем можемо зауважити, що в Ізраїлі існує добре структурована, централізована система

підготовки та розподілу медичних волонтерів із чіткими програмами і широким спектром підготовки, тоді як в Україні медична волонтерська система більш фрагментована й адаптована до мінливих умов та потреб.

Близьку позицію із цього питання займає Національна соціальна сервісна служба України. Як орган, уповноважений на реалізацію державної політики у сфері волонтерства, 01 серпня 2023 року було надано офіційне роз'яснення, що у Законі України «Про волонтерську діяльність» [21] зазначено, що посвідчення волонтера можуть отримати ті, хто займається волонтерською діяльністю в організаціях та установах, що залучають до своєї роботи волонтерів. Залучати до цієї роботи можуть організації та установи, які є неприбутковими, такі як громадські об'єднання, благодійні організації, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні та комунальні підприємства, установи, організації тощо.

Отже, на думку Національної соціальної сервісної служби України, видавати посвідчення волонтера можуть штаби місцевої територіальної оборони та ЗС України [208].

Вважаємо позицію Національної соціальної служби України такою, що заслуговує на увагу. Водночас слід зазначити, що відповідно до статті 3 Закону України «Про Збройні Сили України» [83] Сили територіальної оборони є окремим родом сил ЗС України. Як нами було зазначено вище, ЗС України не є ані установою, організацією, ані юридичною особою, які відповідно до вимог статей 5 та 8 Закону України «Про волонтерську діяльність» [21] залучають до своєї діяльності волонтерів.

На нашу думку, у своєму роз'ясненні від 01 серпня 2023 року [208] Національна соціальна служба України плутає Сили територіальної оборони, які згідно зі статтею 3 Закону України «Про Збройні Сили України» [83] та пункту 15 частини першої статті 1 Закону України «Про основи національного спротиву» [210] входять до структури ЗС України, з добровольчими формуваннями територіальних громад – воєнізованими підрозділами територіальних громад, які згідно із цими самими законами не віднесені до структури ЗС України.

Складнощі виникають і з розумінням змісту частини четвертої статті 4 та частини п'ятої статті 5 Закону України «Про основи національного спротиву» [209], згідно з якими військово-цивільна складова територіальної оборони включає штаби зон (районів) територіальної оборони та добровольчі формування територіальних громад, які залучаються до територіальної оборони. Військовослужбовці, працівники правоохоронних органів та інші особи, які залучаються до заходів з організації, підготовки, підтримання та виконання завдань руху опору, на час проведення таких заходів підпорядковуються Командувачу Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, рішення якого є обов'язковими до виконання. Саме ці норми, на нашу думку, Національна соціальна служба України вважає у своєму роз'ясненні від 01 серпня 2023 року [208] підставою залучення до своєї діяльності волонтерів зі складу добровольчих формувань територіальних громад штабами зон (районів) територіальної оборони.

На міжнародному рівні волонтерська підтримка збройних сил не завжди законодавчо врегульовано. Про це зауважують дослідники В. А. Тимошенко та Л. П. Медвідь. У більшості випадків прийнято спеціальні закони, що регулюють волонтерську діяльність загалом, але не специфічно для військової сфери. Утім, більшість країн створюють спеціалізовані волонтерські організації для забезпечення цього виду допомоги.

У контексті України правове забезпечення процесу надання волонтерської допомоги Збройним Силам залишається недостатньо врегульованим і потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, існує нагальна потреба в розробленні та запровадженні спеціалізованих програм підтримки волонтерства як на державному рівні, так і в межах окремих регіонів і територіальних громад [210, с. 135].

Вважаємо за доцільне більш ґрунтовне вивчення досвіду використання волонтерів на рівні постійних підрозділів збройних сил, як це відбувається в Ізраїлі. На нашу думку, ігнорування цього потужного мобілізаційного потенціалу ЗС України знецінює його важливість, демотивує учасників волонтерського руху через недостатнє визнання державою.

У Конституції Пилипа Орлика зазначалося: «Отож скільки б разів Військо Запорізьке не зазнавало отакої наруги, воно було змушено власною кров'ю, з відчайдушною мужністю захищати недоторканність своїх прав і вольностей» [211, частина п'ята Преамбули].

Як вважає науковець І. М. Коропатнік, у 2014 році необхідність обстоювати територіальну цілісність держави викликала виникнення стійких зав'язків громадянського суспільства та Збройних Сил України шляхом створення добровольчих батальйонів, виникнення волонтерського руху через функції взаємодії. Залежність боєздатності підрозділів Збройних Сил України від допомоги волонтерів та добровольчих батальйонів не викликає сумнівів [93, с. 67, 68].

Отже, за результатами аналізу іноземного досвіду волонтерської допомоги власним збройним силам можемо зробити висновок, що держави розглядають волонтерський рух як потужний мобілізаційний ресурс, який на повну намагаються залучити для потреб національної безпеки і оборони. Україна в багатьох питаннях такого правового регулювання фактично відтворює іноземний досвід.

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи зарубіжний досвід надання волонтерської допомоги власним збройним силам, пропонуються такі узагальнення та пропозиції:

1. Механізм здійснення публічного збору благодійних пожертв для потреб Збройних Сил України потребує удосконалення шляхом скасування Порядку фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб та Порядку здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України як таких, які не містять ефективного механізму реалізації публічного збору, та прийняття нового порядку з урахування сучасних викликів.

Потребує уніфікації порядок укладення договорів з особами, що є волонтерами та здійснюють збір благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України, який передбачений законами України «Про волонтерську діяльність» та «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

2. Існуючий порядок укладання договорів від імені Міністерства оборони України не сприяє оперативному укладенню договорів про публічний збір благодійних пожертв від імені або на користь Міноборони, що зменшує ефективність публічних зборів і потребує видання окремого наказу Міністерства оборони України із цього питання, який має визначити спрощену процедуру укладання таких договорів.

3. Зарубіжний досвід надання волонтерської допомоги власним збройним силам викликає не тільки історичний інтерес, а й в умовах тривалого збройного конфлікту в Україні має прикладний аспект з точки зору його запозичення та пристосування до реалій нашої держави. Окремого дослідження потребує досвід США, де волонтерство має потужне державне фінансування. Цінним для України є досвід Великої Британії щодо створення допоміжних волонтерських служб з метою розвантаження державних відомств та переспрямування коштів із державного оборонного бюджету. Корисним може виявитися досвід Ізраїлю, де волонтери працюють як у складі інтегрованих волонтерських підрозділів сил безпеки, так і утворюють постійно діючі допоміжні окремі структури у секторі національної безпеки і оборони.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи дослідження правового забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, пропонуються такі підсумкові положення узагальнення, висновки та рекомендації:

1. Український волонтерський рух не відокремлений від світового, українське законодавство у цій сфері формується під впливом тих викликів, які постають перед державою. Джерелами правового регулювання волонтерської діяльності в зарубіжних країнах є національне законодавство, традиції та практики. Виникнення, розвиток волонтерського руху та його правове оформлення в різних країнах переважно залежать від ступеня розвитку демократії та становлення громадянського суспільства.

Правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні має публічно (нормативно-правовий) та приватно-правовий (договірний) зміст. За обсягом предмета регулювання правове забезпечення волонтерської діяльності можна класифікувати на загальне (правове) та спеціальне (нормативне).

2. Інституалізація надання різних видів допомоги Збройним Силам України охоплює такі періоди:

шефська допомога – від 07 жовтня 1994 року до сьогодні;

благодійна допомога – від 16 вересня 1997 року до сьогодні;

гуманітарна допомога – від 22 жовтня 1999 року до сьогодні;

волонтерська допомога – від 19 квітня 2011 року до сьогодні.

Водночас гуманітарна, благодійна, волонтерська допомога не мають чіткого розмежування з позиції предмета правового регулювання, існують одночасно, взаємно доповнюють одна одну, поглинають одна одну та конкурують між собою.

3. Запропоновано авторське визначення термінів «волонтерська діяльність» та «волонтерська допомога». Відповідно, абзац перший статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» пропонуємо викласти в такій редакції: «Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги або спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у

складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, сприяє самореалізації волонтера»;

абзац другий статті 1 викласти в такій редакції: «Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами, у тому числі роботи та послуги з безоплатного збору та передавання коштів або інших матеріальних цінностей».

4. Правовий статус волонтерських організацій – це передбачене в нормативно-правових актах правове положення волонтерських організацій у суспільстві та державі, серед інших соціальних суб'єктів, що відображає порядок їх утворення, сутність, зміст та функціонування, місце та роль серед інших благодійних організацій.

Правовий статус волонтерів – це передбачене в нормативно-правових актах їх правове становище у суспільстві та державі, серед інших соціальних суб'єктів, що відображає місце та роль волонтерів серед інших фізичних осіб, які займаються благодійною діяльністю.

Запропоновано з метою закріплення статусу волонтерів як осіб, які супроводжують армію, але прямо не належать до неї, внести зміни до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 09 червня 2017 року за № 704/30572, в частині закріплення обов'язку військового керівництва видавати волонтерам, які прямують за збройними силами, але не входять безпосередньо до їх складу, посвідчення особи встановленого зразка.

5. Діяльність органів державної влади з реалізації державної політики у сфері надання волонтерської допомоги Збройним Силам України – це різновид організаційно-правової діяльності, що здійснюється на підставі нормативно-правових актів посадовими і службовими особами органів державної влади на професійній основі з метою надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, задоволення їх потреб та інтересів

6. Надано авторське визначення, що облік майна, отриманого Збройними Силами України від волонтерів та волонтерських організацій, – це реєстрація майна, яке надійшло до Збройних Сил України від волонтерів та волонтерських організацій шляхом внесення його елементів до облікових документів та складання і оприлюднення відомостей про його використання.

7. З огляду на те, що Порядок фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 року № 339, та Порядок здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 року № 451, не мають ефективного механізму здійснення публічного збору благодійних пожертв для потреб Збройних Сил України, унаслідок існуючих між ними розбіжностей та нормопроєктувальних недоліків потребують регулювання з урахуванням всіх проблемних питань, не забезпечують ефективного та прозорого механізму збору благодійних пожертв для потреб Збройних Сил України, пропонуємо скасувати зазначені постанови та прийняти новий порядок з урахуванням викликів сьогодення.

8. Зарубіжний досвід надання волонтерської допомоги власним збройними силами викликає не тільки історичний інтерес, а й в умовах тривалого збройного конфлікту в Україні має прикладний аспект з точки зору його запозичення та пристосування до реалій нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сайт Координаційного комітету міжнародних волонтерських служб (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО. URL: <https://ccivs.org/wp-content/uploads/2024/01/imageupdated1.jpg> (дата звернення: 20.12.2024).

2. Крапівіна Г. О. Світовий волонтерський рух: стан і статус. *Вісник економічної науки України*. 2012. № 1 (21). С. 73–76. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44739/21-Krapivina.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.09.2024).

3. Лях Т. Л. Історичні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном. *Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді*: матеріали Міжнар. наук. конф. для студ. та аспір. «Обличчя соціальної держави» в межах проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді» (м. Київ, 22–23 берез. 2006 р.). Київ : Християнський дитячий фонд. 2006. С. 61–70. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1570/1/T_LYAKH_IZSDVZK_KSP%26KO_IPSP.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

4. Медвідь Л. П. Роль громадських організацій в забезпеченні прав та свобод військовослужбовців. *Актуальні проблеми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. О. Л. Карман, С. О. Вовк, І. М. Шопіної. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 117 с. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/157/Тези_Конференція_Старобільськ.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.09.2024).

5. Тарасенко Т. Волонтерська діяльність як пріоритет державної молодіжної політики в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 2. С. 121–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2016_2_17 (дата звернення: 20.09.2024).

6. Сірко В. С. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Одеський державний

університет внутрішніх справ. Одеса, 2018. 254 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0418U005367> (дата звернення: 20.09.2024).

7. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / Т. Л. Лях Волонтерство; за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. С. 124–128. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3491/1/I_ZVEREVA_O_BEZPALKO_G_PETROCHKO_T_ZHURAVEL_N_ZIMOVETST_LYAKH_EDFSS_KSP&SR_IL.PDF (дата звернення: 20.09.2024).

8. Козубовська І. В., Козубовський Р. В., Постолук М. І. Зарубіжний досвід участі студентської молоді у волонтерській роботі в громаді. С. 8. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25312/1/ЗАРУБІЖНИЙ%20ДОСВІД%20УЧАСТІ%20СТУДЕНТСЬКОЇ%20МОЛОДІ%20У%20ВОЛОНТЕРСЬКІЙ%20РОБОТІ%20В%20ГРОМАДІ.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

9. The Universal Declaration on Volunteering. International Association for Volunteer Effort. January 2001. URL: <https://www.iave.org/advocacy/the-universal-declaration-on-volunteering/> (дата звернення: 20.09.2024).

10. Загальна Декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.09.2024).

11. Конвенція про права дитини. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 20.09.2024).

12. Загальна декларація волонтерів, що була прийнята у січні 2001 р. на XVI Всесвітній конференції добровольців / А. Бондаренко, Ю. Вдовцов : посіб. по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с. URL: https://caritas.ua/wp-content/uploads/2022/02/5_ukr_digital_whole.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.09.2024).

14. Крапівіна Г. О. Світовий волонтерський рух: стан і статус. 2012. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44739/21-Krapivina.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.09.2024).

15. Волонтерская деятельность – европейские практики регулирования. 30 июня 2014 г. URL: <http://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2014/09/ECNL-VOLONTERSKAYA-DEYATELNOST-EVROPEJSKIE-PRAKTIKI-REGULIROVANIYA.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

16. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

17. Жуляєв В., Мійборода Ю. Волонтерський рух у спорті (питання нормативно-правового забезпечення). *Спортивна наука України*. 2017. № 1 (77). С. 16–28. URL: <http://www.sportscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/viewFile/581/561> (дата звернення: 20.09.2024).

18. Study on Volunteering in the European Union Country Report United Kingdom / Дослідження волонтерства в Європейському Союзі: доповідь по країні. Велика Британія. 2012. URL: http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/national_report_uk_en.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

19. 1/20 03-06-16 USTAWA z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20030960873/T/D20030873L.pdf>; Legge-quadro sul volontariato; https://www.lavoro.gov.it/archivio-docpregressi/AreaSociale_AgenziaTerzoSettore/Leqqe_266_91.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

20. Про волонтерство: Закон Республіки Молдова від 18 червня 2010 р. № 121. URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/86907/98644/F1484061793/MDA86907.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

21. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 42. Ст. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

22. О волонтерстве: Закон Туркменистана от 12 января 2016 г. № 320-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37761168 (дата звернення: 20.09.2024).

23. Европейская конвенция о содействии транснациональной длительной добровольной службе для молодежи. Страсбург, 11 мая 2000 г. Неофициальный перевод. URL: <https://rm.coe.int/168008063d>; https://zakononline.com.ua/documents/show/214091___214156##document_code__994_785__##; <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/download/evropeyskaya-konventsiiya-sodeystvii-2000-24836.html> (дата звернення: 20.09.2024).

24. Калениченко Р. А. Волонтерство в соціальній роботі: навч. посіб. Київ : КиМУ, 2008. 86 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059529.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

25. Зима О. Г. Особливості волонтерства та його розвиток в Україні: препринт / О. Г. Зима, В. О. Підгайна. Харків : Вид. ХНЕУ, 2011. С. 24.

26. Янц. Н. Д. Основи діяльності волонтерів: курс лекцій / Н. Д. Янц. Переяслав-Хмельницький, 2009. С. 115. URL : <https://studfile.net/preview/5196862/> (дата звернення: 20.09.2024).

27. Серцем покликані до милосердя: волонтерський рух в Україні та світі : інформаційні матеріали для написання рефератів / уклад. В. І. Матяш. Полтава, 2014. 36 с. (Бібліотечка рефератів). URL: http://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=257%3A2014-09-19-13-02-56&catid=214&lang=uk (дата звернення: 20.09.2024).

28. Кравченко Є. Цікаві факти про волонтерство в Україні. URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/16290/>.

29. Серховець І. В. Змінюй світ на краще: метод. посіб. для координаторів волонтерського руху. Балаховичі, 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01009twi-e0db.docx.html> (дата звернення: 02.11.2024).

30. Про організацію проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів: Розпорядження Президента України від 22 березня 2001 р. № 67/2001-рп. *Урядовий кур'єр*. 2001. № 55.

31. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 р. № 2558-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 42. Ст. 213.

32. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV (втратив чинність на підставі Закону України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 358.

33. Тохтарова І. М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2014. № 2. С. 13 URL: https://el-zbirn-du.at.ua/2014_2/5.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

34. Ванюшина О. Ф. Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус / О. Ф. Ванюшина. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. Вип. 1. С. 275–281. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vnaou_2015_1_50 (дата звернення: 20.09.2024).

35. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.

36. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1895. *Офіційний вісник України*. 2004. 2003. № 51. Ст. 2673.

37. Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1895: постанова Кабінету Міністрів України від 06 липня 2011 р. № 711. *Офіційний вісник України*. 2011. № 53. Ст. 2100.

38. Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1281-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 11. Ст. 144.

39. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035. *Офіційний вісник України*. 2007. № 89. Ст. 3284.

40. Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні: Закон України від 19 квітня 2007 р. № 962-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 31. Ст. 405.

41. Про внесення змін до Закону України «Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні» та інших законодавчих актів України: Закон України від 5 червня 2009 р. № 1474-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 44. Ст. 656.

42. Про внесення змін до деяких указів Президента України щодо волонтерської діяльності: Указ Президента України від 2 вересня 2013 р. № 473/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 69. Ст. 2527.

43. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.

44. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

45. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. № 2460-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 504.

46. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації: Указ Президента України від 24 березня 2012 р. № 212/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 26. Ст. 966.

47. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

48. Аналіз Закону України «Про волонтерську діяльність» (2012, Липень 7): Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України. URL: <https://civil-rada.in.ua/860> (дата звернення: 20.09.2024).

49. Закон України Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.

50. Про благодійництво та благодійні організації: Закон України від 16 вересня 1997 р. № 531/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 46. Ст. 292.

51. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги: Закон України від 02 вересня 2014 р. № 1668-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 41–42. Ст. 2028.

52. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 18. Ст. 716.

53. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 р. № 2456-VI. *Офіційний вісник України*. 2016. № 18. Ст. 716.

54. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр.: Указ Президента від 27 вересня 2021 р. № 487/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 79. Ст. 4994.

55. Дробіна І. О. Проблема оплати витрат волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектору безпеки і оборони: виклики сьогодення*: зб. тез доп. учасників IV Міжнар. наук.-практ. конф. 28.02.2024 / за ред. М. О. Чепеля, В. М. Лютого, В. М. Мяло, Н. Ю. Чупринової. Вінниця : НА НГУ, 2024. С. 16–21. URL: <https://nangu.edu.ua/uploads/files/documenty/2024/naukova%20diyalnist/forumy/2024/Збірник%20тез%20конференцій%20СГД%202024.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

56. Словник української мови: в 11 т. Т. 11. 1980. С. 448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#сайтсайтText> (дата звернення: 20.09.2024).

57. Шефство / Большая советская энциклопедия: В 30 т. М. : Советская энциклопедия, 1969–1978. Т. 29. С. 393.

58. Автушенко І. Б. Шефська допомога військовослужбовцям ЗСУ як складова соціального захисту. *Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка*: тези доп.; Всеукр. наук.-

практ. конф. молодих учених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів / за заг. редакцією І. В. Толока. Київ : ВІКНУ, 2019. С. 51–52.

59. Про організацію шефства над кораблями Військово-Морських Сил України: Указ Президента України від 07 жовтня 1994 р. № 577/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577/94#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

60. Про шефство над авіаційними військовими частинами Збройних Сил України: Указ Президента України від 05 квітня 1996 р. № 240/96. *Урядовий кур'єр*. 1996.

61. Про стан вирішення соціально-побутових, матеріальних та культурних проблем військових моряків у порядку шефської допомоги: Рішення Ради регіонів при Президентові України від 25.04.1997 № 23/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023210-97#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

62. Про шефську допомогу Військово-Морським Силам України: Рішення Ради регіонів при Президентові України від 27.11.1997 № 29/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0029210-97#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

63. Про шефство над аеромобільними військами Сухопутних військ Збройних Сил України: Указ Президента України від 13 серпня 2001 р. № 610/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/610/2001#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

64. Про вдосконалення шефства над Військово-Морськими Силами Збройних Сил України: Указ Президента України від 28 березня 2006 р. № 266/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 13. Ст. 866.

65. Питання шефства над Збройними Силами України: Указ Президента України від 27 вересня 2010 р. № 918/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 74. Ст. 2615.

66. Про шефську допомогу військовим частинам Збройних Сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України: Указ Президента України від 11 лютого 2016 р. № 44/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 14. Ст. 566.

67. Про затвердження Інструкції про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України: наказ Міністерства оборони України від 19.01.2016 № 27. *Офіційний вісник України*. 2016. № 31. Ст. 1246.

68. Питання Ради сприяння імплементації реформ Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони України від 24.06.2020 № 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0222322-20#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

69. Питання Ради сприяння імплементації реформ Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони України від 25.06.2021 № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0177322-21#n7> (дата звернення: 20.09.2024).

70. Біла книга – 2015. Збройні Сили України / авт. кол. Мін-ва оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. Мін-во оборони України, 2016. 105 с. URL: https://drive.google.com/file/d/0B4LJtLjz2HgTdIN3LWo0LUZoeWM/view?resourcekey=0-T6ZwXsIUZfhFZF_6PGLP5g (дата звернення: 20.09.2024).

71. Біла книга – 2017. Збройні Сили України / авт. кол. Мін-ва оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. Мін-во оборони України, 2018. 152 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1iPobQNfsfW3yThSR8Tb-i7Ea1BIAmC0C/view> (дата звернення: 20.09.2024).

72. Біла книга – 2018. Збройні Сили України / авт. кол. Мін-ва оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. Мін-во оборони України, 2019. 172 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Ds61mrFCFHeSVwf66xgRasbviynGUbbs/view> (дата звернення: 20.09.2024).

73. Про затвердження Положення про Громадську колегію при Міністерстві оборони України: наказ Міністерства оборони України від 10.11.2005 № 681. Київ. Галузевий державний архів Міністерства оборони України.

74. Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України, затверджене Міністром оборони України 18.10.2017. Київ. Галузевий державний архів Міністерства оборони України.

75. Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України, затверджене Міністром оборони України 19.11.2020. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/polozhennya.PDF> (дата звернення: 20.09.2024).

76. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

77. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999 р. № 1192-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. Ст. 451.

78. Про Товариство Червоного Хреста України: Закон України від 28 листопада 2002 р. № 330-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 5. Ст. 47.

79. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13 / № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

80. Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування: постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1222. *Офіційний вісник України*. 2000. № 32. Ст. 1363.

81. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави: Закон України від 08 квітня 2014 р. № 1190-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 871

82. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

83. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

84. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.

85. Корж-Ікаєва Т. Г. Благодійна допомога Збройним Силам України: історичні передумови виникнення та сучасний розвиток її правового регулювання. *Академічні візії*. 2024. Вип. 32. С. 1–8. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1489> (дата звернення: 20.09.2024).

86. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / за заг. ред. І. Руснака. Київ : Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняхівського, 2017. 162 с.

87. Про символіку, яка використовується у Збройних Силах України: Указ Президента від 20 червня 2006 р. № 551/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 25. Ст. 1809.

88. Гуманітарна допомога // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1 : А–Г. 672 с. ISBN 966-7492-00-X.

89. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 р. № 174. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 1259.

90. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 р. № 953. *Офіційний вісник України*. 2023. № 87. Ст. 5038.

91. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03 березня 2022 р. № 2118-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33. Ст. 1721.

92. Alya Shandra. Volunteers to make sure that Canadian military aid to Ukraine reaches soldiers, Euromaidan Press, 29 листопада 2014. URL: <http://euromaidanpress.com/2014/11/29/volunteers-to-make-sure-that-canadian-military-aid-to-ukraine-reaches-soldiers/> (дата звернення: 20.09.2024).

93. Коропатнік І. М. Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2016. 519 с.

URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/12/1.pdf> (дата звернення: 02.07.2021).

94. Вашкович В. В. Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2019. С. 197–198. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23714/1/01011846_avtoreferat_vashkovich_na_druk%20%281%29.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

95. Зразок договору, що укладається між волонтером та органом державної влади або місцевого самоврядування. Сайт Державної соціальної служби України. URL: https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/volonterstvo/ogstavolonterzrazok_dogovoruproprovadzhennyavolonterskoj.pdf (дата звернення: 02.11.2024).

96. Прохоренко М. М., Алієв Р. В. Волонтерська допомога Збройним Силам України як громадсько-правовий інститут. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. Вип. 39. С. 654–661. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1405> (дата звернення: 02.11.2024).

97. Тимошенко В. А., Медвідь Л. П. Відмінність правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України від інших напрямків волонтерської діяльності. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 9 (9) С. 292–304 URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/16811> (дата звернення: 02.11.2024).

98. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наук. думка, 1974. 572 с.

99. Велика українська юридична енциклопедія : в 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. 952 с.

100. Міжнародна поліцейська енциклопедія : в 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. Т. 1: Теоретико-методологічні та

концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 2003. 1232 с.

101. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.

102. Панчишин А. В. Правовий статус держави : теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2014. 20 с.

103. Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2001. 16 с.

104. Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії і практики) : монографія / Н. Г. Шукліна. Київ : Центр навч. л-ри, 2005. 312 с.

105. Француз-Яковець Т. А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. 19 с.

106. Дахова І. І. Конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 19 с.

107. Совгиря О. В. Конституційно-правовий статус Уряду в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2013. 40 с.

108. Кафарський В. І. Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2010. 36 с.

109. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

110. Коропатнік І. М. Вдосконалення правового регулювання діяльності волонтерських організацій, що надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. № 41. С. 523–530 URL: <https://zenodo.org/records/14185008> (дата звернення: 26.11.2024).

111. Василенко М. Е. Волонтерська діяльність в умовах збройного конфлікту як форма соціальної активності громадян: магістерська робота. Київ, 2018. 73 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/58711218-3cf7-45b8-9990-4ef9b5051d8f/content> (дата звернення: 02.11.2024).

112. Волонтери: сила небайдужих / автор і упоряд.: Наталка Позняк-Хоменко; Український інститут національної пам'яті. Тернопіль : Джура, 2020. 360 с.

113. Неоголошена війна: невідомі факти і хроніки АТО / О. Каліновська та ін. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 510 с.

114. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 09 листопада 1993 р. № 3551-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.

115. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 20.09.2024).

116. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 20.09.2024).

117. Бейкун А. Л. Шляхи подолання невизначеності соціально-правового статусу осіб зі складу воєнізованих добровольчих формувань та волонтерських організацій. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20–21 трав. 2015 р.). Київ / уклад.: І. П. Голосніченко, Т. О. Чепульченко, В. Ю. Пряміцин. 240 с. URL: <https://ivpp.kpi.ua/wp-content/uploads/Бейкун1.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

118. Дробіна І. О., Прохоренко М. М. Проблеми визнання правового статусу волонтерів Збройних Сил України як осіб, що сліднують за збройними силами, комбатантами та військовополоненими. *Актуальні проблеми правового регулювання діяльності сектору безпеки і оборони*: зб. матеріалів XV наук.-практ. семінару (м. Київ, 03 груд. 2021 р.). Мін-во оборони України, НУОУ імені Івана Черняхівського; за ред. М. М. Прохоренка. Київ : Видавництво «ТОВ ТОРПЕА», 2021. С. 14–22.

119. Дробіна І. О. Правовий статус волонтерів, що надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 трав. 2023 р.). Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2023. С. 102–105. URL: https://kingu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/Збірник-тез-доповідей-НПК-АПЗДБ-2023_compressed.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

120. Прохоренко М. М., Алієв Р. В. Волонтерська допомога Збройним Силам України як елемент механізму громадянського суспільства та правової держави. *Національні інтереси України*. 2024. № 4 (4). С. 216–223. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/16185/16257> (дата звернення: 20.09.2024).

121. Корж-Ікаєва Т. Г. Правова політика у сфері надання волонтерської допомоги ЗСУ: тенденції та перспективи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. Вип. № 41/2024. С. 513–522. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1420> (дата звернення: 20.09.2024).

122. Прохоренко М. М., Алієв Р. В. Правове регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України: напрями та види. *Академічні візії*. 2024. Вип. № (35). С. 1–8. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1476> (дата звернення: 30.09.2024).

123. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

124. Про затвердження примірного зразка посвідчення волонтера: наказ Міністерства соціальної політики України від 29.12.2014 № 1100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1100739-14#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

125. Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройного конфлікту: постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 604. *Офіційний вісник України*. 2015. № 68. Ст. 2234.

126. Про затвердження Порядку виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста: постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2000 р. № 939. *Офіційний вісник України*. 2000. № 24. Ст. 132.

127. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 20.09.2024).

128. Постачальник (поставщик). Економічна енциклопедія. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/864/58/1/21/> (дата звернення: 20.09.2024)

129. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. *Офіційний вісник України*. 2017. № 61. Ст. 1886.

130. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

131. Про державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.

132. Єловських У. О. Конституційне право України : навч.-метод. посіб. для студ. усіх спец. ун-ту ден. форм навч. / У. О. Єловських; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013. 182 с.

133. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / за заг. ред. проф. А. Ю. Олійника. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 554 с.

134. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

135. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січня 1937 року (у редакції від 19 листопада 1976 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/001_001 (дата звернення: 20.09.2024).

136. Конституція (Основний Закон) Української соціалістичної радянської республіки від 15 травня 1929 року (у редакції від 4 березня 1931 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-29?find=1&text=військ#w1_1. (дата звернення: 20.09.2024).

137. Про дерадянізацію законодавства України: Закон України від 21 квітня 2022 р. № 2215-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2022. № 39. Ст. 2068.

138. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2124-ІХ. / *Офіційний вісник України*. 2022. № 33. Ст. 49.

139. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і доп. Харків : Право, 2011. 1128 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2012/Konst_Ukr_2011.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

140. Конституція України. Науково-практичний коментар / Ю. Г. Барабаш, А. П. Гетьман, С. Г. Серьогіна та ін.; Нац. акад. прав. наук України; за заг. ред. Р. О. Стефанчука та О. В. Петришина. Київ : ВАІТЕ, 2024. 760 с.

141. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 р. № 1975-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 188.

142. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11 квітня 2024 р. № 3633-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024 р. № 19. Ст. 78.

143. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 21. Ст. 252.

144. Конституція України. Науково-практичний коментар станом на 20 травня 2018 р. / за заг. ред. К. І. Чижмарь та О. В. Лавриновича. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 290 с.

145. Про затвердження Порядку фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 339. *Офіційний вісник України*. 2015. № 44. Ст. 1386.

146. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2022 р. № 392/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 75. Ст. 2377.

147. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 27. Ст. 1321.

148. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України / вик. груп. експертів: А. Дацюк, В. Садовський, О. Полтораков, Р. Марутян. Київ. 2015. С. 40. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

149. С. Кримський. Діяльність // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін.; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. 742 с. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004608 (дата звернення: 20.09.2024).

150. Діяльність. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

151. Велика українська юридична енциклопедія : в 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія / редкол. О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.

152. Лещенко М. О. Волонтерська діяльність під час військових подій в Україні і світі: магістерська робота. Київ : НТУУ «КПІ», 2018. 104 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/323533966.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

153. Про Уповноваженого Президента України з питань волонтерської діяльності: Указ Президента України від 4 грудня 2019 р. № 879/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 97. Ст. 3199.

154. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423. *Офіційний вісник України*. 2015. № 51. Ст. 1655.

155. Деякі питання Міністерства у справах ветеранів: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. № 276). *Офіційний вісник України*. 2019. № 4. Ст. 154.

156. Питання діяльності Міністерства у справах ветеранів України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 р. № 986. *Офіційний вісник України*. 2018. № 99. Ст. 3288.

157. Деякі питання Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 416. *Офіційний вісник України*. 2014. № 74. Ст. 2084.

158. Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства фінансів України від 30.10.2014 № 1089. *Офіційний вісник України*. 2014. № 95. Ст. 2754.

159. Про державні нагороди: Закон України від 16 березня 2000 р. № 1549-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 21. Ст. 162.

160. Дробіна І. О., Прохоренко М. М. Правові колізії у системі державних нагород волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2022. № 3. С. 16–22. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/issue/view/890> (дата звернення: 20.09.2024).

161. Про відзнаку Президента України «Золоте серце»: Указ Президента України від 5 грудня 2022 р. № 825/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 99. Ст. 6172.

162. Про нагородження відзнакою Президента України – ювілейною медаллю «25 років Незалежності України»: Указ Президента України від 19 серпня 2016 р. № 336/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 36. Ст. 1397.

163. Дробіна І. О. Правові колізії у системі нагород Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з нагородження волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України*: зб. матеріалів наук.-практ. семінару (м. Київ, 10 жовт. 2022 р.). Київ : Мін-во

оборони України, НУОУ імені Івана Черняховського; за ред. М. М. Прохоренка. Київ : Видавництво «ТОВ ТОРПЕА», 2022. С. 71–77.

164. Законодавство України про державні нагороди і практика відзначення ними учасників АТО / М. А. Михайліченко. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 79–81. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=prpulaw_2017_1_18 (дата звернення: 20.09.2024).

165. Дробіна І. О. Морально-правові аспекти нагородження волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* (1 груд. 2022 р.). Мін-во оборони України, НУОУ імені Івана Черняховського. Київ : НУОУ, 2022. С 280–283.

166. Про Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України: Указ Президента України від 19 лютого 2003 р. № 138/2003. *Офіційний вісник України*. 2003. № 8. Ст. 302.

167. Про відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони України від 11.03.2013 № 165. *Офіційний вісник України*. 2013. № 31. Ст. 1098.

168. Статути нагород Всеукраїнського громадського об'єднання «Країна». URL: <https://vto-orden.com.ua/catalog/layer/ministerstvo-oboroni-ukrayini-centralnij-aparat-> (дата звернення: 20.09.2024).

169. Словник економіста та підприємця / А. М. Туренко, І. А. Дмитрієв, О. С. Іванілов, І. Ю. Шевченко. Харків : ХНАДУ, 2018. 340 с.

170. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / уклад.: А. Г. Чубенко, М. В. Лошицький, Д. М. Павлов, С. С. Бичкова, О. С. Юнін. Київ : ВАІТЕ, 2018. 858 с.

171. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3: К–М. 2001. 792 с.

172. Закон України «Про правовий режим майна Збройних Сил України» від 21 вересня 1999 р. № 1075-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 48. Ст. 407.

173. Прохоренко М. М. Правове регулювання передачі майна військовим частинам волонтерами. *Соціальне і правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні в умовах безпекових викликів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. П. В. Горінова, Р. Г. Драпушка; Навч.-наук. ін-т права УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 27 квіт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 155–157.

174. Про господарську діяльність у Збройних Силах України: Закон України від 21 вересня 1999 р. № 1076-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 48. Ст. 408.

175. Щодо обліку благодійної допомоги: вказівка Департаменту фінансів Міністерства оборони України від 05.06.2014 № 248/2/3438. URL: https://zsu.at.ua/load/akti_mou/vkazivka_departamentu_finansiv_mou_vid_05_06_2014_n248_2_3_438_shhodo_obliku_blagodijnoji_dopomogi/4-1-0-6 (дата звернення: 20.09.2024).

176. Тимошенко В. А., Медвідь Л. П. (2024). Особливості правового режиму майна, яке було отримано як волонтерська допомога для Збройних Сил України. *Академічні візії*. (33). С. 1–10. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1461> (дата звернення: 20.09.2024).

177. Про затвердження Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 17.08.2017 № 440. *Офіційний вісник України*. 2017. № 86. Ст. 2625.

178. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі: Закон України від 3 жовтня 2019 р. № 160-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 47. Ст. 313.

179. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
180. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
181. Дробіна І. О. Особливості обліку майна, що надійшло до Збройних Сил України як волонтерська допомога. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 11 (39). С. 567–576. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/16362/16434> (дата звернення: 25.11.2024).
182. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони від 15.08.2024 № 560. *Офіційний вісник України*. 2024. № 74. Ст. 4422.
183. Словник UA портал української мови та культури URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=удосконалення> (дата звернення: 20.09.2024).
184. Словник синонімів Караванського URL: https://slovnyk.me/dict/synonyms_karavansky/удосконалення (дата звернення: 20.09.2024).
185. Римарчук Р. Шляхи удосконалення цивільного права та процесу в сучасних умовах правових трансформацій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2021. № 3 (31). С. 239–244.
186. Велика українська юридична енциклопедія : в 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
187. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П –С. 2003. 736 с.
188. Про затвердження Порядку здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 451. *Офіційний вісник України*. 2015. № 54. Ст. 1752.

189. Про деякі питання організації роботи з договорами в Міністерстві оборони України: наказ Міністерства оборони України від 22.12.2020 № 500. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v0500322-20> (дата звернення: 20.09.2024).

190. Про організацію діяльності з внутрішнього аудиту в системі Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони України від 15.12.2020 № 475 «Про організацію діяльності з внутрішнього аудиту в системі Міністерства оборони України» URL: <https://lexinform.com.ua/militarylex/nakaz-475-vid-15-12-2020-pro-organizatsiyu-diyalnosti-z-vnutrishnogo-audytu-v-systemi-ministerstva-oborony-ukrayiny/> (дата звернення: 20.09.2024).

191. Вебсайт Міністерства оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/#> (дата звернення: 20.09.2024).

192. Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ІКТ та мережевих технологій / О. В. Панькова, О. Ю. Касперович // *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2. С. 113–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2022_2_15 (дата звернення: 20.09.2024).

193. Про невідкладні заходи щодо об'єднання зусиль для підтримки України: Указ Президента України від 17 травня 2022 р. № 344/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2527.

194. Питання Єдиного державного вебпорталу для збору пожертв на підтримку України «United24»: постанова Кабінету Міністрів України від 3 травня 2022 р. № 516. *Офіційний вісник України*. 2022. № 39. Ст. 2102.

195. Панура Ю. Як уникнути оподаткування донатів для ЗСУ: Юлія Панура про дві важливі умови доброчесного благодійництва. 21 червня 2023. URL: <https://ucipr.org.ua/ua/novyny/podatki-na-volonterstvo-buti-chi-ne-buti> (дата звернення: 20.09.2024).

196. Про затвердження переліку засобів, товарів (робіт, послуг), сума (вартість) благодійної допомоги для закупівлі або у вигляді яких не включається до оподаткованого доходу платників податку на доходи фізичних осіб:

постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 112. *Офіційний вісник України*. 2016. № 18. Ст. 729.

197. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки волонтерської та благодійної діяльності в умовах воєнного стану від 24.04.2023 № 9237. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41808> (дата звернення: 11.02.2025).

198. Досвід // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін.; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

199. Філософський енциклопедичний словник. Національна академія наук України. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

200. History. United Way of America. URL: <http://www.unitedway.org/pages/history/> (дата звернення: 26.06.2024).

201. Американський Червоний Хрест. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Американський_Червоний_хрест#Клара_Барто.

202. The Red Cross in the Second World War. URL: <https://www.redcross.org.uk/about-us/ourhistory/the-red-cross-in-the-second-world-war> (дата звернення: 20.09.2024).

203. Чернецька С. Громадська оборона: яку роль виконувала армія волонтерів Великої Британії і в якому стані перебуває нині. 22 груд. 2022 р. URL: <https://podrobnosti.ua/2463793-gromadska-oborona-jaku-rol-vikonuvala-armja-volonterv-veliko-britan-u-v-jakomu-stan-perebuva-nin.html> (дата звернення: 20.09.2024).

204. Міністерство оборони Ізраїлю. URL: <https://mod.gov.il/> (дата звернення: 20.09.2024).

205. Терент'єва А. Досвід держави Ізраїль щодо управління безпекою цивільного населення в умовах кризових ситуацій. *Науковий вісник. Державне управління*. 2023. № 2(14) URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/335/296> (дата звернення: 20.09.2024).

206. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 34–35. Ст. 458.

207. About ZAKA – ZAKA Search and Rescue. URL: <https://zakaworld.org/about-zaka/> (дата звернення: 20.09.2024).

208. Як і для чого можна отримати посвідчення волонтера: роз'яснення Національної сервісної служби України. 01 серп. 2023 р. URL: <https://nssu.gov.ua/news/yak-i-dlia-choho-mozhna-otrymaty-posvidchennia-volontera#:~:text=Він%20сприяє%20здійсненню%20робіт%20та,та%20гарантує%20захист%20прав%20волонтера> (дата звернення: 20.09.2024).

209. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 р. № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339.

210. Тимошенко В. А., Медвідь Л. П. Відмінність правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України від інших напрямків волонтерської діяльності. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 9 (9) С. 126–137. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/16811> (дата звернення: 20.09.2024).

211. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін, Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана. Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового. URL: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 20.09.2024).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Дробіна І. О., Прохоренко М.М. Правові колізії у системі державних нагород волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Юридичний вісник. «Повітряне і космічне право»*. м. Київ, верес. 2022 р. НАУ, 2022. № 3. С. 16–22.

2. Drobina I. O. Volunteer as a Subject of the Security and Defense Sector of Ukraine. *Global Prosperity*, 3(2), 28–32. Retrieved. Apr 25, 2023.

3. Дробіна І. О. Аналіз правових дефініцій «волонтер», «благодійник», «донор гуманітарної допомоги»: питання теорії та практики. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, 2023. (39). С. 338–343.

4. Дробіна І. О. Особливості обліку майна, що надійшло до Збройних Сил України як волонтерська допомога. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 11(39). С. 567–576. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/16362>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Дробіна І. О., Прохоренко М. М. Проблеми визнання правового статусу волонтерів Збройних Сил України як осіб, що сліднують за збройними силами, комбатантами та військовополоненими. *Актуальні проблеми правового регулювання діяльності сектору безпеки і оборони*: зб. матеріалів XV наук.-практ. семінару (м. Київ, 03 груд. 2021 р.) / Мін-во оборони України, НУОУ імені Івана Черняхівського; за ред. М. М. Прохоренка. Київ : Видавництво «ТОВ ТОРПЕА». 2021. 109 с. С. 14–22.

6. Дробіна І. О. Правові колізії у системі нагород Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з нагородження волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України*: зб. матеріалів

наук.-практ. семінару (м. Київ, 10 жовт. 2022 р.) / Мін-во оборони України, НУОУ імені Івана Черняхівського; за ред. М. М. Прохоренка. Київ : Видавництво «ТОВ ТОРПЕА». 2022. 212 с. С. 71–77.

7. Дробіна І. О., Надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України. *Науково-практична конференція: Всеукраїнська конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Аеро. Повітряне і космічне право»* (м. Київ, 25 листоп. 2022 р.). С. 2.35–2.39.

8. Дробіна І. О. Морально-правові аспекти нагородження волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* (1 груд. 2022 р.). Мін-во оборони України, НУОУ. Київ : НУОУ, 2022. С. 280–283.

9. Дробіна І. О. Порівняльний аналіз нормативно-правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України та збройним силам інших країн. *Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України*. Зб. матеріалів наук.-практ. семінару (м. Київ, берез. 2023 р.) / Мін-во оборони України, НУОУ імені Івана Черняхівського; за ред. М. М. Прохоренка. Київ : Видавництво «ТОВ ТОРПЕА», 2023. С. 41–46.

10. Дробіна І. О. Правовий статус волонтерів, що надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки*: матеріали Всеукр. наук. практ. конф. (м. Київ, 26 травня 2023 р.). Київ: Київський інститут Національної гвардії України, 2023. 407 с. С. 102-105.

11. Дробіна І. О. Проблема оплати витрат волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. IV Міжнар. наук.-практ. конференція *«Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектору безпеки і оборони: виклики сьогодення»*: зб. тез доповідей, 28.02.2024 / за ред. М. О. Чепеля, В. М. Лютого, В.М. Мяло, Н. Ю. Чупрінової. Вінниця : НА НГУ, 2024. С. 16–21.

12. Дробіна І., Гутнік А. Правовий механізм закупівлі волонтерами зброї для Збройних Сил України. *Проблеми правового забезпечення оборони України*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 трав. 2024 р.) / упоряд.: П. П. Богуцький, Ю. В. Гаруст, Л. В. Заславська, В. Г. Пилипчук. Київ; Одеса : Фенікс, 2024. С. 280–283.

13. Дробіна І. О. Волонтери Збройних Сил України, чиї вони? *Проблеми якості оборонної продукції: організаційні, технічні та фінансово-економічні аспекти*: (м. Київ, 20 черв. 2024 р.) / ред. М. Я. Ткач; НУОУ. Київ, 2024. С. 66–70.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника університету
з навчальних робіт
генерал-майорОлег ШИНКАРУК
26 07 2024

АКТ

впровадження наукових результатів дисертації
підполковника Дробіної Інни Олександрівни
в освітній процес Національного університету оборони України

Підстава: наказ начальника Національного університету оборони України
“Про організацію впровадження наукових результатів дисертації здобувачів
ступеня доктора філософії (доктора наук)” від 05.10.2023 № 504/нод.

Комісія у складі:
голови комісії:

начальника інституту стратегічних комунікацій,
кандидата військових наук, доцента полковника
Войтка О.В.,

членів комісії:

заступника начальника науково-методичного
центру організації та провадження освітньої
діяльності, кандидата педагогічних наук
полковника Торчевського Р.В.;
заступника начальника науково-методичного
центру організації наукової та науково-технічної
діяльності, кандидата військових наук, старшого
дослідника полковника Курбана В.А.;
начальника кафедри військового права та
правоохоронної діяльності кандидата юридичних
наук, полковника юстиції Котляренка О.П.;
доцента кафедри військового права та
правоохоронної діяльності, кандидата юридичних
наук, доцента полковника юстиції
Прохоренка М.М.;

розглянули надані матеріали підполковника Дробіної Інни Олександрівни
розроблені в межах дисертаційного дослідження на тему “Правове
забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України” на
здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право, а саме,

навчально-методичні матеріали навчальних дисциплін: “Організація правового забезпечення військ (сил)”, “Правове забезпечення діяльності Збройних Сил України”, “Правове забезпечення діяльності сектору безпеки та оборони”.

Комісія встановила:

1. Наукові результати дослідження за темою “Правове забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України” використані при підготовці навчально-методичних матеріалів для використання таких навчальних дисциплін:

“Організація правового забезпечення військ (сил)” зі слухачами інституту стратегічних комунікацій оперативного рівня підготовки за темою 1 “Організаційно-правові основи національної безпеки і оборони України”, заняття 4 “Сектор безпеки і оборони”, заняття 12 “Актуальні проблеми правового регулювання запровадження заходів правового режиму воєнного стану в Україні”;

“Правове забезпечення діяльності Збройних Сил України” зі слухачами інституту стратегічних комунікацій оперативного рівня підготовки за темою 1 “Правове забезпечення національної безпеки і оборони України”, заняття 4 “Сектор безпеки і оборони”;

“Правове забезпечення діяльності сектору безпеки та оборони” зі слухачами стратегічного рівня за всіма видами фахової підготовки за темою 1 “Теоретико-правові основи сектору безпеки та оборони”, заняття 3 “Поняття, складові, основна мета діяльності сектору безпеки і оборони України”.

2. Наукові результати дисертації підполковника Дробіної Інни Олександрівни, вважати реалізованими в освітній процес Національного університету оборони України під час проведення занять навчальних дисциплін “Організація правового забезпечення військ (сил)”, “Правове забезпечення діяльності Збройних Сил України”, “Правове забезпечення діяльності сектору безпеки та оборони”.

Голова комісії: полковник

Олександр ВОЙТКО

Члени комісії: полковник

Руслан ТОРЧЕВСЬКИЙ

полковник

Володимир КУРБАН

полковник юстиції

Олександр КОТЛЯРЕНКО

полковник юстиції

Михайло ПРОХОРЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
полковник

Олексій СІРОШТАН

2024 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
підполковника Дробіної Інни Олександрівни
на тему: «Правове забезпечення надання волонтерської допомоги
Збройним Силам України» в освітню діяльність Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Комісія у складі голови – доктора юридичних наук, професора, начальника кафедри військового права військового факультету міжнародних відносин та права полковника юстиції Коропатніка І.М., членів комісії: – начальника кафедри інформаційно-аналітичних технологій військового факультету міжнародних відносин та права, полковника Степанишина Р.Д., кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри військового права військового факультету міжнародних відносин та права Бериславської О.М., склала цей акт про те, що розроблені за результатами дослідження підполковника Дробіної Інни Олександрівни наукові висновки і пропозиції використовуються у освітній діяльності Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні наступних навчальних дисциплін: «Військова адміністрація», «Правова робота у Збройних Силах України», де у якості рекомендованих джерел подані наступні публікації автора:

Наукові статті:

1. Дробіна І.О., Прохоренко М.М. Правові колізії у системі державних нагород волонтерів, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Юридичний вісник. «Повітряне і космічне право»*. Київ, вересень 2022 року. НАУ, 2022. № 3. 212 с. С. 16-22. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/16871/24189>
2. Drobina I.O. Volunteer as a Subject of the Security and Defense Sector of Ukraine. *Global Prosperity*, 3(2), 28-32. Retrieved. Apr 25, 2023. URL: <https://gprosperity.org/index.php/journal/article/view/104>
3. Дробіна І.О. Аналіз правових дефініцій «волонтер», «благодійник», «донор гуманітарної допомоги»: питання теорії та практики. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, 2023. (39), 338-343. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1042>

4. Дробіна І.О. Особливості обліку майна, що надійшло до Збройних Сил України як волонтерська допомога. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 11(39). С. 567-576. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/16362/16434>

ВИСНОВОК: результати дисертаційного дослідження підполковника юстиції Дробіної Інни Олександрівни на тему «Правове забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України» вважати впровадженими в освітній процес Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка та такими, що актуалізують питання викладені в матеріалах дисциплін кафедри щодо адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану та сприятимуть якісній підготовці військових юристів за спеціалізацією «Правоохоронна діяльність у Збройних Силах України».

Голова комісії:

Начальник кафедри військового права
військового факультету міжнародних відносин і права
полковник юстиції

Ігор КОРОПАТНІК

Члени комісії:

Начальник кафедри інформаційно-аналітичних технологій
військового факультету міжнародних відносин та права
полковник

Руслан СТЕПАНИШИН

Доцент кафедри військового права
військового факультету міжнародних відносин та права
к.ю.н., доцент

Оксана БЕРИСЛАВСЬКА

ДЕПАРТАМЕНТ
ЮРИДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ

«21» листопада 2024р.
№ 220/14/1238

03168, м. Київ, Північнофлотський пр-т, 6

ДОВІДКА

Про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження
підполковника Дробіної Інни Олександрівни на тему:
«Правове забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам
України»

Видана підполковнику Дробіній І.О. про те, що матеріали її дисертаційного дослідження на тему «Правове забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України» за спеціальністю 081 «Право» були використані в практичній діяльності, зокрема, при:

- розробці пропозицій щодо внесення змін до законодавчих актів з питань правового регулювання правового режиму воєнного стану;
- проведення юридичної експертизи проєктів законодавчих та інших підзаконних актів у сфері національної безпеки та оборони України;
- розробці проєктів підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України з питань забезпечення національної безпеки і оборони України.

Тимчасово виконуючий обов'язки директора
Департаменту юридичного забезпечення
Міністерства оборони України

Олександр ГОМОН

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
УКРАЇНИ

КОМАНДУВАННЯ
МЕДИЧНИХ СИЛ

ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

«04» грудня 2014 р.

№ 370/21/19503

03168, м. Київ, пр-т Повітряних Сил, 6
Військова частина А0928

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
підполковника Дробіної Інни Олександрівни на
тему: “Правове забезпечення надання волонтерської допомоги
Збройним Силам України”

Видана підполковнику Дробіній І.О. про те, що матеріали її дисертаційної роботи на тему “Правове забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України” за спеціальністю 081 Право були використані в практичній діяльності, зокрема, при:

розробці пропозицій щодо внесення змін до законодавчих актів з питань законодавчого регулювання правового режиму воєнного стану;

проведення юридичної експертизи проектів законодавчих актів у сфері національної безпеки та оборони України;

розробці проектів підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України з питань забезпечення національної безпеки і оборони України.

Тимчасово виконуючий обов'язки
командувача Медичних сил Збройних Сил України
полковник медичної служби

Сергій СНИЖИНСЬКИЙ

Начальник юридичного відділу – помічник
командувача Медичних сил Збройних Сил України
полковник юстиції

Владислав КОЛОМІЄЦЬ